

J. Teschovnik

**DOBA
IN
SVET.**

HENRIK 13
SMREKAR.

LETO:

27

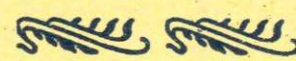
ŠTEV.:

1-2

1914

P. n. naročniki naj nam odpuste veliko zamudo. Tretja in četrta številka izideta pred Veliko nočjo zopet skupno.

VSEBINA.

O Gospod	1	 Slike. 	
F. S. Finžgar: Biser	2	Umetniške priloge:	
Dr. Fr. Detela: Spominska plošča	3	Correggio: » Noč «. Dresden. — Kraljevska galerija.	
Tomo Zupan: Moja mati	9	Fra Angelico: Sv. Trije kralji . Firenze. — Uffizi.	
Jos. Lovrenčič: Uvod	13	Rogier Van der Weyden: Sv. Trije kralji . Monakovo. — Stara Pinakoteka.	
— — Antonietta	13	Dom. Ghirlandajo: Rojstvo Marijino . Firenze. — S. Maria Nov.	
— — Ljubezen	13	Tizian: Sv. družina s pastirjem . London. — Nac. galerija.	
Silvin Sardenko: Dekletova obljuba	14	Tintoretto: Pastirji pri jaslicah . Benetke. — Scuola di San Rocco.	
Alojzij Remec: Ljubezen in življenje	14		
Stanko Majcen: Nočna melodija	15		
— — Nedelja	15		
— — Zvezda	15		
— — Po deželi	15		
Jos. Lovrenčič: Poglavje ob njivi	16		
— — Stoletnica	16		
Ivan Cankar: Dve zgodbi	17		
Dr. A. Breznik: Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis. (Dalje)	20	Peter Bohinjec. (Portret)	30
Stanko Majcen: Povestice	24	Giotto: Rojstvo	34
Silvin Sardenko: Divja roža	29	Enrica von Handel-Mazzetti	44
— — V gozdu	29	Zatičina	48
Dr. I. Pregelj: Peter Bohinjec	30	Cerkev v Mirni Peči	49
Izidor Cankar: Verska podoba	34	Tintoretto: Sv. Nikolaj . (Novo mesto)	50
Narte Velikonja: Med dvema stenama	38	Kip sv. Jurija. (Sv. Križ, Gora)	51
Leop. Turšič: Iz knjige življenja	43	Kip Matere božje. (Muljava)	52
Milan Kuret: Maloruska narodna	43	Baročen oltar. (Muljava)	52
Dr. J. Šilc: Enrica von Handel-Mazzetti in njen roman	44	Baročen oltar. (Gumnišče pri Šmarju)	53
France Stelè: Varstvo spomenikov	49	Cerkvene freske v Bodeščah	54
Jos. Lovrenčič: Meditacija	56	Freske v cerkvi sv. Primoža	54
Književnost	57	Gotski strop. (Sv. Peter pri Sv. Primožu nad Kamnikom)	55
Glasba	67	Strop v cerkvi sv. Jurija nad Tržičem	55
To in ono	68	Neumorna plesalka	71
Drobiž	71	Complantatio illyrica Ilesici	72

»Dom in Svet« izhaja 25. dne vsakega meseca. — Naročnina: 10 K, za dijake 7 K, za Ameriko 3 dolarje, za Italijo 13 lir, za Nemčijo 11 mark. Sprejema lastništvo in upravnštvo v Katoliški Bukvarni.

Urednik: **dr. Izidor Cankar** v Ljubljani, Marijanišče. — Založnik in lastnik: **Katoliška Bukvarna**. Tiska **Katoliška Tiskarna** v Ljubljani.

O GOSPOD velik si in vse hvale vreden, velika je Tvoja moč in neizmerna Tvoja modrost. In hvaliti

Te hoče človek, del Tvojega stvarstva, in človek, ki nosi s seboj svojo smrtnost, ki nosi s seboj pričevanje svojega greha in pričevanje, da se ošabnim, o Bog, ustavljaš; in vendar Te hoče hvaliti človek, del Tvojega stvarstva. Ti nas izpodbujáš, da Te s slastjo hvalimo, kajti naredil si nas za Sebe in naše srce je nemirno, dokler ne počiva v Tebi . . . Toda kdo Te kliče, če Te ne pozna? Klicati bi namreč mogel koga drugega namesto Tebe, če Te ne pozna. Ali Te morda kličejo, da Te spoznajo? Toda kako ga bodo klicali, v kogar ne verujejo? In kako bodo verovali, če ni oznanjevalca?

In hvalili bodo Gospoda, ki ga iščejo. Kajti našli Ga bodo, ki ga iščejo, in hvalili Ga bodo, kadar ga najdejo. Iskal Te bom, Gospod, ki Te kličem: in klical Te bom, ki verujem Vate; kajti slišali smo oznanilo o Tebi. Kliče Te, o Gospod, moja vera, ki si mi jo dal, ki si mi jo vdihnil po včlovečenju Svojega Sina, po besedah Svojega oznanjevalca . . .

Kdo mi bo dal, da se umirim v Tebi? Kdo mi bo dal, da prideš v moje srce in ga opojiš, da pozabim vse svoje zlo in Te objamem, edino dobro svoje? Kaj si mi Ti? Usmili se me, da izpregovorim! Kaj sem Ti jaz, da ukazuješ, naj Te ljubim, da se huduješ, če Te ne ljubim, in mi groziš z velikanskimi bedami? Ali je mar ta beda majhna, če Te ne ljubim? Gorjé mi, povej po Svojem usmiljenju, Gospod Bog moj, povej, kaj si mi! Povej moji duši: Jaz sem tvoj blagor. Povej tako, da slišim. Glej, pred Teboj so ušesa mojega srca, Gospod: odpri jih in povej moji duši: Jaz sem tvoj blagor. Hitel bom za tem glasom in Te bom ujel. Ne zakrivaj mi Svojega obraza, umrl bom, da ne umrjem, temuč da ga zagledam . . .

Usliši, Gospod, mojo molitev, da moja duša ne omača pod Tvojim strahovanjem in da ne omačam hvaleč Tvoje usmiljenje, s katerim si me odtrgal od vseh mojih prehudobnih potov; da mi boš mamljivejši od vseh zapeljevanj, ki sem hodil za njimi; in da Te bom ljubil z vso močjo in da bom objel Tvojo roko z vsemi silami svojega srca, da me rešiš vsake izkušnje do konca.

Kajti glej, Gospod, kralj moj in Bog, Tebi naj služi vse, kar sem se kot deček naučil koristnega; Tebi naj služi, kar govorim in pišem in berem in računam. Kajti ko sem se učil ničemurnih reči, si me strahoval: in odpustil si mi greh, da sem se naslajal s tistimi ničemurnostmi. Naučil sem se namreč pri tem mnogih koristnih besed, pa te se dadó naučiti tudi pri rečeh, ki niso ničemurne;

in to je varna pot, po njej naj bi hodili dečki.

F. S. FINŽGAR: BISER.

Skrb mi je tičala v srcu, ko sem šel pred triindvajsetimi leti po Poljanski cesti proti Marijanišču. Šel sem pred sodnji stol urednika, pokojnega doktor Lampeta, ki je prebral prvo mojo študentovsko novelico. Strahu in upa poln, sem mu pogledal v majhne oči.

»Je — pa ni, je — pa ni,« je bobnal s prsti po pultu in se mi dobrohotno smejal z globokim basom.

»Kaj pa ni?« sem vprašal boječe.

»Ha-ha-ha, kaj ni? Ne vem, sam ne vem!«

In spet je bobnal po pultu. Nato se je ozrl na uro.

»Veste kaj, ljubi moj, pojdite na vrt. Samo nekaj minut je še do obeda. Na obed Vas povabim, tamkaj se zmeniva.«

Hodil sem gor in dol po vrtu. Kadarkoli sem prišel do ulnjaka, sem mehanično prebral napis nad njim: »Muha, daj kruha«, nato sem se okrenil in ob taktu noge še parkrat ponovil: Muha, daj kruha. Potem se je prelila ta deklamacija v hitrejši ritem in sem slišal bobnanje nervoznih suhih prstov po pultu, smeh v basu in: »Je — pa ni, je — pa ni, je — pa ni.« — »Zakaj ni?« — »Ne vem, sam ne vem — ha-ha-ha.«

Pa sem se razjezil in sem sklenil uiti. »Če ni, mi povej, slavni urednik! Če ne veš, zakaj praviš, da ni?«

Tik pred ulnjakom sem se naglo obrnil in raztegnil korak, da ubežim.

Toda pri vratih me je srečal urednik, me pogledal z veselimi očmi, me prijel za roko in odvedel v obednico.

»Kaj bi popravil?« sem vprašal.

Spet se je veselo zasmel.

»Ne vem in sploh ne vem, če se to da popraviti.«

Začela sva jesti. Kosilo je bilo skromno, toda zame pojedina. Urednik mi je stregel in ponujal, da me je bilo sram in sem bil ves rdeč.

Po kosilu sva posedela trenutek. Uredniku se je lice zresnilo, nalil mi je čašo vina, tudi sebi kanil nekaj kapljic v kozarec, trčil in rekel.

»Naprej, mladi prijatelj! To ne sme biti Vaše zadnje delo.«

Ko sva izpila, se je za hip zamislil. Oči je imel skoro popolnoma zaprte. Miže je nato vzdihnil in rekel čudo ginjeno in slovesno:

»Dobra povest je dar božji, je biser, in blagor mu, ki ga najde.« Nato je spet pomolčal, kakor bi prisluškal odmevu lastnega stavka, potem naglo vstal in mi segel v roko.

»Pišite in še mi prinesite. Z Bogom!«

Vračal sem se po Poljanski cesti — študent do sita sit in nič več ni bilo strahu in ne jeze v mojem srcu. Z otročjo modrostjo sem preudaril, da je bila novelica pravzaprav dobra, sicer bi ne bil jedel z urednikom.

In sem spet pisal.

To pot v verzih — dramatično sliko. Bučno je šumel jambični kvinar na popir. Kakor gorski potok, ves v rožah in bobneč, kot bi se godilo kdovekaj.

Ko je bilo delo dokončano, smo se zbrali v pozni noči v zakotni gostilni — in jaz — avtor sem čital. Kdo bi nam zameril, če so bili sprejeti s ploskanjem in ognjevitimi pogledi takile in podobni verzii:

Kako bežala so stoletja naglo,
topila se v preteklosti morje,
zaeno pokopala naroda prostost
in na slovenski zemlji so zatrla
slovo Slovenov slavno slavnih — — —
In duh očetov je z grobišč odječal:
»O — tega kriv je tuji meč« — — —

Soglasno se je sklenilo, da se ta igra uprizori pri slovensko-hrvaški abiturientski veselici.

Vloge prepisane, naučene.

Dva dni pred prireditvijo pa pride in mahne meč vladnega cenzorja: »Ne smete! To je panslavizem.«

Tedaj sem se napotil pod Tivoli, pobral gredoč trhlo desko in jo zanesel v borovnice, kjer sem, ležeč v vresju na trhli deski, pisal prolog veselici. Prolog — namesto drame!

Točno deset minut, preden sem stopil na oder, me poišče komisar, ki mi službeno vljudno naznani, naj bom s prologom previden, ker bi si sicer utegnil zaigrati — bodočnost.

»Slep je, kdor se s petjem ukvarja,« sem mrmral študent Prešernove verze in si naročil peto skodelico črne kave, ob kateri se nisem več učil prologa, ampak razmišljal.

»Prvi honorar smeh v basu — in kosilo povrh, drugi honorar srepe oko čuvarja zakonov in državne sreče.« Tovariš me je pritekel klicat na oder.

Pred mano tisočglava množica, pod nogami gugajoče se deske, izposojena salonska suknja več kot odveč.

Izgovorim. Občinstvo ploska. Uredniki mi čestitajo in prosijo rokopisa.

Jaz sem pa sedel pod kostanj in si naročil vina. Zakaj ustnice so mi bile suhe, da so me pekle. V oči so mi stopale solze od sramote.

»Lagal sem vam, ljudje, lagal, in zato me hvalite. Ne maram honorarja za laž.«

In na vroče študentovsko srce sem pritiskal prepovedano dramo, ki sem jo vzljubil šele tedaj, ko je bila preganjana. Toda tisto uro sem se napil omamnega strupa in ključovalnost je dozorela v meni ter sem se napotil iskat bisera, o katerem je govoril urednik.

Plah in boječ sem se pomešal med one, ki so hodili visoko nad menoj. Gledal in spoštoval sem jih, kot prvošolec gleda maturanta. A danes? Skoro nikogar več ni. Sredi pota so utihnili ne-

kateri, drugi so se sprli s svetom in odšli v večnost.

A jaz še brodim in blodim. V srcu doni odmev pravljice o biseru. Iščem ga. In desetkrat in stokrat se mi je zazdelo: Tukaj je, našel sem ga! In ko ga izkopljem, je komaj ponarejen dragulj.

In vselej takrat me objame čudovita žalost. In vselej takrat se oglasi s smehljajem razum: Vrne se, ne hodi dalje! Ne najdeš ga. In vselej takrat mi odgovarja spomin: Poglej tisoče najlepših ur svoje mladosti, ki si jih prehodil na tej poti, poglej razrito svojo dušo! Nikar nazaj!

In ko primem za pero, se spomnim ur, ko je vrelo na bele pole, ko ni bilo ne strahu, ne sodbe, ko so bile besede rože, ko so bili stavki girlande. In danes je vse to suho in se bojim rož in se plašim girland in bi dal vse to za eno samo živo srčno kapljo, ki bi se strdila v školjki v biser in bi se razveselil samega sebe:

»Blagor, ki si našel biser.«

DR. FR. DETELA: SPOMINSKA PLOŠČA.

I.

Ali si zadremal? Govori vendar!« se je sklonil visokošolec Ivan, t. č. predsednik dijaškega kluba Naprej in t. č. na počitnicah v domovini, k prijatelju Janku, učitelju v njegovi rojstni vasi, na Mlaki, ki je ležal pod košato bukvično znak, obraz pokrit s širokim slamnikom, in tako leno pritrjeval Ivanovemu modrovanju, da je budil opravičen sum, da ne dohaja s svojimi mislimi prijateljevih besed.

Bilo je pa tudi tako vroče popoldne, tako tiho in enakomerno je pripekalo solnce, da je dremala vsa narava. Listje je čepelo mirno po drevju, cvetke so povešale trudne glavice, čebele so se obirale po vresju, in murini so počivali po svojih luknjah. Ivan pa je občudoval krasoto svoje domovine, ki je osem mesecev ni bil videl, snoval načrte za njeno blaginjo in njen napredek in se jezil na Janka, ki je kazal tako malo zmisla za njegove namere. Takšni so ljudje, ki uživajo dan na dan dobrote domačega kraja! Komaj je bil prilezel prijatelj z njim na zeleni holmec nad Mlako, je legel v senco in zadremal. Izgovarjal se je, da ima že štiri šolske ure za seboj in da je ves čas z veliko težavo dramil zaspano mladino; potem je umolknil in prepustil Ivanu uživanje narave.

»Oh, nehvaležni ljudje,« je vzdihnil Ivan, »obdani od krasote živite tukaj; a ne čutite, ne vi-

dite, ne slišite je nič. Tujina nas uči ljubezni do domače grude. Že zaradi tega bi se skoraj priporočalo, da gredo ljudje po svetu.«

»Ti govoriš kakor plačan agent kakšne ameriške družbe,« je momljal Janko in se napol obrnil.

»In to zdravo, krepko ljudstvo, ta krasna dekleta! Ali si ti res tak trdokožec ali tako blaziran, da se ti ni še vnelo srce?«

»In kako se mi je vnelo!« je zazehal Janko. »Prisadilo bi se mi bilo kmalu. Toda kaj mi to pomaga?«

»Mlakarjeva Franca, Lomastova Marička, kje dobiš lepših deklet? In ti si brhek fant; katero bi hotel, bi dobil.«

»Vem, in še drugih deset.«

»In če si res že izgubil vse mladostne vzore in si ne moreš misliti ljubezni brez mamona: vsakatera izmed teh dveh ima denar.«

»To se pravi: Mlakar ga ima in Lomast ga ima, in če bo dal Lomast svojo hčerko kakšnemu kmetu, bo štel dote štiri ali pet tisoč kron, in še kakšno kravo dobi zet po vrhu; če pa zasnujemo jaz Maričko, bo obljubil ljubeznivi tast dote sto goldinarjev; iztožil jih bom pa po poroki morebiti petdeset, češ, saj ne potrebujem, ker imam plačo.«

»Hudo sodiš svoje rojake. Ampak če zahtevaš ti kar največjo doto, Lomast pa gleda, da bi izplačal manj ko mogoče, ali si nista oba podobna?«

»Ker oba barantava, misliš. To je naša navada.«

»Toda z najsvetejšimi čuvstvi, Janko!«

»No, najsvetejša čuvstva pa dote vendarle niso. Ali se ti pa ne zdi, da ljudje še za nebesa barantajo, da preudarjajo, kako bi najceneje, z najmanjšim trdom gori prišli? Lansko zimo sem naročil pri nekem kmetu seženj drv. Skladal mi jih je tako lepo, da sem lahko vteknil roko vmes, kjer sem hotel, in še jih je zmanjkalo za eno četrtino. Obilna mera res ni, mi je dejal mož; bom pa molil za Vas.«

»Oh, kako si ti krivičen!«

»Ali pa ti. Človeške razmere so podobne kulisam v gledališču: oddaleč se lepo vidijo; odblizu jih ne smeš gledati. Meni se zdi, Ivan, da se pripravljáš ti za kakšno kandidaturo. Potem so seveda volilci polni vseh vrlin.«

»O, jaz vidim napake; a vidim tudi vrline. Da so naši ljudje duševno, bi rekel, nekako zapani, to vem. Kakor stroji hodijo na delo in z dela. Žalosti se ne vdajajo, a tudi veselja ne poznajo.«

»Filozofi. Kaj hočeš!«

»Jaz bi jih rad prebudil k samozavesti, predramil.«

»Oh, pusti jih! Filozof je vedno srečen in najsrečnejši, kadar spi. Pusti jih spati! Vsak, ki se ni še naspal, je hud, če ga dramiš. — Ti, kaj mi je prišlo na misel! Morda izvira drama iz dramiti, tako da je ljudje po pravici ne marajo.«

»Drama se pravi vendar dejanje.«

»No, vidiš. Tega se ljudje tudi boje. In kako jih misliš ti dramiti?«

»Ali vidiš tu pod nama selo Hrastje?«

»Poznam, in ni vredno, da bi se sklonil. Enajst številčk šteje vas, in petnajst otrok hodi k meni v šolo, bodoči učenjaki.«

»Če dobe dobrega učitelja. Toda pustiva šale! Ali veš, kdo se je rodil pod Škorčevo streho v Hrastju?«

»Škorec za Škorcem.«

»Ali veš ti, kdo je bil Vrban Škorec?«

»Ne, in me tudi ne zanima.«

»Tako je. Za domače se ne brigamo, po tujem hlepimo. Vrban Škorec je bil slovenski pisatelj.«

»Kaj vrağa! In ti veš, kaj je spisal?«

»Škorec je slovenil.«

»Po ovinkih, skoz nemščino. Tujski promet na literarnem polju. Tod hodijo k nam Rusi, Francozi, Angleži.«

»Poslovenil je po izvorniku dve Krištof Šmidovi pripovedki.«

»Tako seveda, da se bere prevod lepše od izvornika in ga naši učenci laže razumevajo. Ali se ni tako glasila ocena teh prevodov?«

»Umril je pred petnajstimi leti.«

»In zakaj ne bi počival zdaj v miru?«

»Ali bi ne bilo umestno, da se vzida v njegovo rojstno hišo spominska plošča?«

»In ti hočeš nastopiti z imenitnim govorom. Prav. Jaz bom pa zbral njegova pisma in jih ponudil kakšnemu znanstvenemu zavodu. Na stežaj se jim bodo odprli vsi predali, in zame bo to prijetno literarno delo. Človek se proslavi, in trud se izplača. Tebi je samo za slavo?«

»Oh, kaj slava, kaj jaz! Meni je za rojake; te bi rad navdušil, tem vdehnil moški ponos.«

»Saj ga imajo. Le poslušaj, kako baha, kdor ima petdeset goldinarjev več ko sosed! Ali ni nosil Muren ponoči žito iz kašče nazaj na skedenj, da ga je še enkrat meril in tolikanj več namlatil?«

»Jaz bi jih pozval na skupno delo za splošno blaginjo.«

»Ti, nikar! Vsak zase delajo prav dobro, puščajo drug drugega pri miru in se imajo, kakršne so dandanes letine, še precej radi. In če sešteješ ti te postavke, imaš splošno blaginjo skupaj. Kakorhitro jih pa združiš, se bodo razprli, ker se bo zbudila nevoščljivost. O splošni blaginji, to se samo tako govori. Ali misliš ti res kandidirati?«

»Ti me nočeš umeti. Jaz govorim o kulturi, o razvoju duševnih sil. Kolikor človek zna, toliko velja.«

»To neresnico učim jaz v šoli; a zdi se mi, da mi je še otroci ne verjamejo. Povej mi rajši kaj o pisatelju Vrbanu Škorcu!«

»Navadno življenje slovenskega pisatelja. Umril je v Kranju kot oficial, šele petinpetdeset let star.«

»In dve pripovedki Krištofa Šmida je poslovenil?«

»Da, dve.«

»Koliko bi bil torej še storil, če bi ga nemila usoda ne bila pobrala v cvetu let! Slovenec res nima sreče. Najbrž bi bil poslovenil še eno.«

»Brez dvoma. Rojakov dolžnost pa je, da se ga spominjajo. Jaz nameravam sklicati delaven odbor in poslati novinam navdušen poziv s prošnjo za prispevke; potem naročimo spominsko ploščo, in v poldrugem mesecu se lahko izvrši slavnost. — Kakšen bo spored? Kakor povsod: zvonjenje, streljanje, govori, petje, narodne noše in kosilo.«

»In koga misliš pritegniti v odbor?«

»Najprej tebe, ki boš vodil petje, potem gospodarja Škorca, ki je pisatelju nečak in ker se bo v njegovo hišo vzdala plošča, in iz Hrastja še Rjavkarja, ki je najimovitejši posestnik in ima najlepšo hišo; z Mlake pa župnika, župana Lomasta in krčmarja Mlakarja, da nam bo streljal.«

»Ti, Lomasta pusti pri miru! To ti je težak človek, časi priliznjen kakor lačen maček, drugič robot in na kveder.«

»Ne gre; Lomast je župan, in ljudje se ga boje.«

»Ker jih tožari zaradi razžaljenja časti in dere z osmimi, desetimi procenti. Koliko škode je že storil ta človek!«

»Torej ga moramo pridobiti, da je nam ne stori.«

»Politični razlogi torej.«

»Kdor hoče doseči namen, mora rabiti pomočke.«

»Je rekel tat, ki je lezel skoz okno; si je mislil trgovec, ki se je pripravljaj z dobičkom na kant, in si tolaži vest marsikak prošnjik, ko črni navzgor svoje konkurente. Ali je res Vrban Škorec vreden, da si nalagaš ti zanj toliko sitnosti?«

»Vem, da ni vreden; ampak probuja naroda je vredna, da se zanjo trudimo. Jaz nameravam tudi predavati svojim rojakom.«

»O čem pa?«

»To ravno premišlujem. Po mojem mnenju ni prav, da se kmetom vedno le govori, kak' prideluje se krompir najbolji. Zanimiv mora biti predmet, da budi zanimanje, ali pa navaden in preprost, toda obdelan z višjega stališča. Ne zunanosti, notranjost, duševno stran je treba poudariti.«

»Predavaj o psihologiji hroščev! To bi bila duševna stran znanega predmeta.«

»Jaz pojdem svojo pot,« je dejal Ivan z bridkim smehom na ustih in se obrnil, da odide.

»Počakaj vsaj, da solnce zajde!« se je zlecal Janko in kobacal kvišku. Daleč po veli tratini se je potegnila lena njegova senca. »Saj pojdem s teboj; toda ne mudi se nikamor. Če je čakal slavni Škorec petnajst let na svojo ploščo, bo počakal vendar še par mesecev.«

»Najprej stopiva v Hrastje do Škorca,« je dejal Ivan. »Teža bo lahko navdušiti, ker gre za čast njegove hiše, ki bo zaslovela daleč po slovenskem svetu. On bo tudi rad prispeval k stroškom slavnosti. Jaz le obžalujem,« se je žalostil Ivan gredoč, »da si ti tako mrzel, tako brezbrizen. Seveda, frivolnost in cinizem je znak današnje dobe; kaj čuda, da si se tudi ti v par letih tako po —«

»Pofrivolil in pocinil, hočeš reči. Doba, družba, razmere.«

Pot ju je peljala navzdol ob robu gozda. Večerna sapa je potegnila po dolini, pomajala težko klasje po tihem polju in odšumljala v hosti. Okna doli na Mlaki so bleščala v žarkih zahajajočega solnca; na pobočju pa so pogledale iz gošče slamnate strehe vasi Hrastja. Ivan je obstal, prijel prijatelja za roko in pokazal hiše pred seboj.

»Kako lepo poje Gregorčič,« je dejal: »Mogočna nisi, ne prostorna, — In stavi te umetnik ni.«

»Ti imaš v mislih Škorčevo koč,« je menil Janko.

»Da, Škorčevo. Od tam nam misleci globoki, — Od tam nam pesniki proroki.«

»En takšen nama prihaja ravno naproti,« je dejal Janko. »Gospodar Škorec je. Kakor nalašč.«

Po rebri je pripraskal krepak mož, koso na rami, oselnik ob strani, in pozdravljaj oddaleč: »Gospod učitelj in Šimnov gospod z Mlake! Kaj bo dobrega? V hladu je prijeten izprehod, ali ne? Morebiti hočeta gospoda kupiti smotk. Jaz prodajam dolge in kratke; imam malo opaldo. Kaj pa, gospod učitelj, ali bi smel jaz pridržati fanta par dni doma; prav potrebujem ga za pašo.«

»Nič ne bo, oče Škorec,« je dejal Janko. »Za fanta je boljše, da pride v šolo; pasti že zna, pisati pa še ne.«

»Le v šolo, le v šolo!« je spretno speljal Ivan vodo na svoj mlin. »Pridno naj se uči, da postane enkrat imeniten in slaven mož, kakršen je bil njegov sorodnik. Ali veste Vi,« je vprašal slovesno, »kdo da se je rodil pod Vašo streho?«

»Prehudo vprašanje,« je dejal Škorec. »Škorcev žvrgoli pod mojo streho vse polno, in meni se zdi, da je bilo v prejšnjih časih tudi tako.«

»Ali veste, kdo je pred petnajstimi leti umrl, iz te hiše doma?«

»No, kdo?«

»Ali se spominjate nekega Vrbana Škorca?«

»Vrbana, seveda. Kaj bi se ga ne spominjal! Saj je bil moj stric, mojega očeta brat. Parkrat nas je obiskal. Suh, kosmat človek. Par desetic mi je vselej dal.«

»V Kranju je umrl kot oficial.«

»Tako, tako.«

»Ali veste, da je bil Vrban slovenski pisatelj?«

»Že mogoče. Zapustil ni pravzaprav nič. Nekaj ponošene obleke smo dobili, ki jo je bilo treba vso predelati. Pil je rad, pil, kakor drugi tudi. Ali ne?«

»Ki še pisatelji niso,« je opravičeval rajnika Janko.

»In vendar je bil slaven mož.«

»Kaj pravite!«

»Pisal je slovenske knjige. Njegovi spisi se bero po šolah in v nemajo mladino za vse, kar je dobro in lepo; vzgajajo plemenite značaje in bude ljubezen do domače zemlje in materinega jezika in jo bodo budili, dokler bo kaj Slovencev na svetu. Ali ni škoda, da je tak mož tako pozabljen? Vi se ga še spominjate, drugi morda nič več.«

»O, jaz se ga spominjam prav živo. Kolikrat me je ujčkal na kolenih: Striček iz Kranja prinesel kostanja.«

»Duhovito, kaj?« je dejal Janko.

»Duhovito ali ne,« ga je zavrnil Ivan, »pristno narodno pa je. Mi hočemo oživiti spomin Vašega strica, da bodo še pozni vnuki romali na njegov rojstni dom. Vzidali bomo spominsko ploščo, spominsko tablo v Vašo hišo, ki bo oznanjala vsem ljudem, da se je rodil tukaj velik mož.«

»Prav tako,« je dejal Škorec. »Kdo bo pa plačal?«

»Nabrali bomo denarja in okrasili Vašo hišo, da jo bodo ljudje hodili gledat.«

»To bi prosil, da bi se mi najprej streha prekrila in nova peč postavila v hišo, ker so nekatere pečnice že prežgane.«

Ivanu je bilo neprijetno, da ga slavnega Škorca nečak ni prav razumel; priskočil mu je na pomoč Janko.

»To ne gre, oče,« je dejal. »Hiša mora ostati, kakršna je. Škoda, da ni bolj raztrgana! Zakaj ravno to je imenitno in posebno, če izide kak slaven mož iz kakšne podrtije. Z vojaškimi zastavami, ki so bile v bojih, je ravno tako. Čim bolj so razbite, tem imenitnejše se vidijo.«

»Moja hiša pa ni vojaška zastava,« je ugovarjal Škorec, »in ni bila še v nobenem boju. Streha bi se mi vendar lahko popravila, ker nimam drugega nič od svojega imenitnega strica. Majhen priboljšek bi stric gotovo privoščil svojemu stričniku. Toda, kakor se Vam zdi; jaz sem samo tako mislil.«

»Pridite jutri zvečer doli k Lomastu, da se o tem pogovorimo,« je dejal Ivan in stisnil Škorcu roko.

Prijatelja sta odšla; Škorec pa je obstal zamišljen in se nehote obrnil proti svoji hiši. Inako se mu je storilo, ko je pomislil, kako nizko jo je cenil dosle. Seveda, ker je imel pred očmi vedno le raztrgano streho in prežgano peč. Kakšna se mu je pa videla sedaj! Imenitna, velika, lepa.

Kdo bi si bil prej to mislil! In stric Vrban Škorec, kdo je slutil, da tiči taka slavnost v njem! Za navadnega pisarja so ga imeli, kakršnim se kmetski človek po pisarnah klanja, zunaj pa smeje. Njemu se je pač semtertja dozdevalo, da je stric nekako nenavaden, nevsakdanji človek; a kdo bi si upal razodeti tako misel drugim, če je ne moreš trdno utemeljiti in natančno dokazati? Zakaj drugi so poznali strica samo odzunaj in bi se bili njemu, ki je vedel, kaj da je stric, smejali, če bi ga bil hvalil, češ, da se lastna hvala po blatu valja. No, zdaj se bo posvetilo tudi tem ljudem po glavah. Iz njega bi si bili norca delali in norci so ostali sami. O, Škorci se ne klatijo s hrušek. Fant mora pa v šolo; za pastirje so drugi dobri. »O ti ljuba hišica, ti, kako si ti imenitna! In drugi ljudje še ne vedo nič, in žena Lenka ne sluti nič. Kako bi tudi slutila, ko ni iz Škorčevega rodu! V kakšno imenitno hišo da se je primožila in kakšnega slavnega moža da ima, se ji niti ne sanja.« Škorec je obesil koso na vejo, se zravnal pokoncu, prekrižal roke, stisnil usta in namrščil obrvi. Ali ne bo nobene kmetske duše semkaj, da bi ga vprašala, zakaj da se drži tako oblastno? On ve, zakaj, drugi naj izvedo drugod. Zdelo se mu je namreč najprimernejše, da ga proslave drugi. Čemu naj bi se sam hvalil, če ni treba! Ali ni lepše, da ostane človek, slaven človek, takorekoč ponižen in počaka hvale, ki mu teče naproti? »O, ti predrti Vrban, to si pa dobro napletel. Kako bodo nevoščljivi sosedje, kako bo jezen Rjavkar, ki ima zidano hišo in opeko na strehi in misli, da je zaradi tega prvi mož v Hrastju! Prav se jim godi.« Škorec je premišljeval, kaj bi zdaj počel. Da ne pojde kosit, to je bila že dognana stvar; skleniti je bilo še treba, ali naj bi res čakal jutrišnjega večera, da bi šel k Lomastu, ali naj bi šel takoj. Od obeh strani so se glasili tehtni razlogi. Če počaka, se bo najbrž med tem razglasila njegova slava, in on pride v družbo kot veljak, ne kot navaden Škorec; toda ali bi ne bilo prijetnejše, če bi šel že nocoj, ampak se še prikril in potajil? Kdor bi ga ta večer potegnil, kdor bi zabavljajl čez Hrastje, bi se osramočen potem kesal. Spominjal se je Škorec tudi, da je že slišal o cesarjih in kraljih, ki so se skrivaj, nepoznani pomešali med ljudi in doživeli tam karžekoli. Kadar se jim je zdelo dosti, so se pa razodeli, in takrat je vse okrog njih popadalo na kolena in prosilo odpuščanja. Toliko prefrigan se je zdel Škorec sam sebi tudi. »Torej nocoj,« si je dejal, zadel zopet koso in se vračal domov počasi, da si je lahko dobro ogledal svojo in Vrbanovo rojstno hišo.

Odkoder jo je pogledal, od vseh strani se mu je zdela zanimiva, tako da se je čim dalje manj čudil, da se je v taki hiši rodil slaven mož. V kakšni pa naj bi se bil?

»Kaj pa postavaš okrog hiše? Ali si že nakosil?« ga je ogovorila žena Lenka.

Zaničljiv smeh je zaigral Škorcu okrog ust. »Lenka, ne mešaj se v moje stvari!« je dejal. »Kar vem jaz, tega ti ne veš.«

»Moj živ dan, Miha,« je strmela žena, »kaj pa ti je, da si tako čuden?«

»Čuden ali ne čuden; ti zahvali Boga, da imaš Škorca za moža!«

»Kaj? Za to naj bi hvalila Boga, ko sem imela tri snubce in sem ti s svojo doto rešila hišo? Iz hiše si že letel, iz hiše, in na pragu sem te ujela. Oh, kdo te bo poslušal! Povej vsaj, zakaj nisi šel kosit!«

»Zato, ker naj nakosi danes Jože, kolikor je treba. Fant pa mora jutri v šolo, in če se ne bo pridneje učil ta paglavec, bo šiba pela. Jaz grem doli na Mlako, k Lomastu, ker me kličejo opravki.«

»Pijača te kliče, pijača.«

»Žabe bodo regljale in babe klepetale, dokler bo svet stal,« je dejal Škorec, stopil v hišo, vteknil dve kroni denarja v žep, ogrnil suktnjo in se obrnil proti dolini. Če bi se dalo pametno govoriti z Lenko, si je mislil, bi ji človek zaupal veselo skrivnost; toda zahtevati, da bi šel on zdaj kosit, je nezaslišana brezobzirnost. Kot mož se je moral on upreti; sicer izgubi ves ugled; še otroci ga ne bodo poslušali, kaj šele posli ali živina! — Lenko je imel on rad in žaliti je ni hotel; a da bi se on še braniti ne smel, da bi imela jezik samo žena, mož pa samo ušesa, tako daleč ne sme segati zakonska ljubezen. Takim krivicam bi se morali upreti vsi moški; eden sam se ne more žrtvovati za vse. — Seveda bi ne smelo biti med zakonskimi nobenih skrivnosti, in žaljivo bi bilo za Lenko, če bi zvedela od druge strani, kar bi ji bil moral mož povedati. Toda nocoj ji ne more nihče nič povedati razen njega, in on ji bo tudi vse povedal; toliko pa vendar lahko počaka, da se on vrne. Takrat bo žena razumela, zakaj da je moral mož iti na Mlako, takrat mu bo to tudi iz srca odpustila; prešla bo jeza, in žalost se bo v veselje izpremenila. Da bi mu ona potem še branila po raznih opravkih k Lomastu hoditi, se ni bilo več bati.

Škorec je bil sam s seboj na jasnem, in zdelo se mu je, da se ga drži precej stričevega duha; tako premišljeno je ravnal.

V Lomastovo vežo je stopil miren in hladen na videz in se ni nič jezil, da ni zbudil nobene

pozornosti; saj ni mogel nihče slutiti, kdo da je prišel. Stopil je v pivnico, kjer se je že kadila zamazana svetiljka in z nekako rjavo lučjo obsevala stene in kote. Za veliko mizo so sedeli trije možje, ki se jih Škorec ta večer sicer ni nadejal, a tudi ne ustrašil. Voščil je dober večer in sedel s premišljeno skromnostjo za malo mizo, prepričan, da se pomakne kmalu više.

»He, Škorec, ravno prav si prišel,« je res zavpil župan in krčmar Lomast in odmeknil klop; »sem sedi! O Vrbanu Škorcu se menimo.«

»O mojem stricu. Prav,« je dejal Škorec, prisedel počasi in moško, položil komolce na mizo in pokimal podomače Ivanu in Janku.

»Presneta reč, Škorci ste pa res tiči,« je nadaljeval Lomast. »Imeniten mož je bil Vrban, čast domači hiši in nam vsem.«

»O, vsem,« je prikimal Škorec, »dasi ga prej niste pripoznavali. Seveda, domač človek ni doma nikoli imeniten.«

»O, Vrban Škorec ni bil norec,« je dejal Janko.

»Dobro ste to povedali, gospod učitelj,« je dejal Lomast; »ampak mi bi bili norci, če bi brez pijače tukaj sedeli.«

Lomast se je vzdignil, vzela iz omare štiri kupice, poduhal, če so čiste, vteknil svoje debele prste vanje in postavil na mizo. »Na Dunaju nosijo kupice na tacah,« se je opravičeval.

»Saj ste jih Vi tudi na tacah prinesli,« je dejal Janko.

»Ne zamerite! Naše ženske imajo zunaj precej dela; zato bom jaz za natarja,« je koracal Lomast iz sobe.

Janko je pogledal svojo kupico proti luči. »Poglej, Ivan,« je dejal, »če si kaj daktiloskopa! V mojo kupico je odtisnil palec. Po njegovih kupicah ugotovi lahko sodišče vsak čas njegovo istovetnost.«

Ivan, ki ni bil tako malenkosten in ni gledal samo na hibe, je tiho brisal svojo kupico, medtem ko je Janko izpraševal Škorca, če ima doma še kaj pisem ali drugih svetinj po rajnem stricu. Škorec je obetal, da bo pobrskal po vseh kotih; če niso že vsega raznesli otroci, se morda še kaj dobi. Seveda, če bi človek vedel poprej, kaj se vse zgodi, bi bolj pazil; njega da je stric posebno rad imel in takisto rad ajdove žgance na drobno sito zmlete in lepo zabeljene.

»Sploh, prebrisan človek,« je dejal krčmar, ko je bil nalil na vse strani. »Poznal sem ga jaz tudi, ker je prišel časi k nam. Takrat sem bil še majhen paglavec in sem nadvse rad poslušal, če so se pivci prav zmerjali in prepirali. Otrok je otrok. In najbolje sem se zabaval, če so se

stepli. O, v prejšnjih časih so se tudi pošteno tepli. Gospod Vrban je bil dolg, suh človek.«

»Suh in kosmat,« je pritrdil Škorec.

»In kosmat. Prav špehasto suknjo je enkrat nosil in pošvedrane črevlje.«

»Ej, Lomast, to pa ne bo res,« je branil strica hvaležni nečak. »Špehaste suknje ni nosil Vrban in pošvedranih črevljev tudi ne. Tako obleko je pošiljal nam, da smo jo mi ponosili. Ti se motiš. Jaz sem strica bolje poznal kot ti.«

»Jaz govorim, kar sem videl,« je dejal oblastno Lomast.

»Jaz pa ne pustim, da bi kdo čez mojega strica zabavljaj,« se je jezil Škorec, in skrajni čas je bil, da je posegel vmes Ivan, češ, da so to ničurnosti, brez pomena za dobro ime, za čast in slavo kakšnega človeka; ljudje, ki so sami malenkostni, vidijo povsod le malenkosti. Spominu blažega rajnika ne škoduje to nič.

»Narobe; to mu celo koristi,« je pomagal prijatelju Janko. »Tudi cesarji in kralji niso tako pisano oblečeni kakor njih služabniki. Iz velike hiše pridejo večkrat majhni ljudje; koliko častnejše je, če izide velik mož iz majhne hiše! Mlaka je večja ko Hrastje in Lomastova hiša višja od Vaše, Škorec, in vendar se je rodil Vrban Škorec v Hrastju pri Vas.«

»Tako je, gospod učitelj,« je dejal Škorec. »Zakaj to ne gre, da bi si Mlačani prisvajali mojega strica, ki je iz Hrastja doma. A na Mlaki so že takšni bahači, in ti, Lomast, si med njimi najbolj bahat, da boš vedel.«

»Tiho bodi, Škorec, pa pij!« je miril Lomast. »Prepirali se ne bomo. Jutri zvečer se bomo posvetovali naprej, kako in kaj. Ti pripelji še svojega soseda Rjavkarja doli, in jaz bom povabil Mlakarja.«

»Ali Vas ne bo preveč z Mlake?« je menil Škorec.

»Kako preveč? Mi smo vendar župnija, iz naše župnije je bil Vrban, pri našem krstnem kamenu krščen.«

»Naj bo krščen, kjer hoče; rojen je bil v Hrastju. Pa reci, da ne!«

»Župnika bi kazalo tudi povabiti,« je prekinil Ivan prepir.

»Da bo prva in zadnja beseda njegova, kaj?« je dejal Lomast. »Ali nimamo mi zadosti pameti?«

»Spodobi se vsekako,« je menil Ivan. »Imeli bomo slavnostnega dne tudi mašo, in poizvedeti bo treba, katerega dne da je bil rojen Vrban Škorec.«

»Okoli Binkošti, to vem jaz,« je dejal Škorec.

»Potem izdamo poziv in prošnje za prispevke, o čemer se bomo še jutri pomenili,« je sklenil Ivan, ki je bil vesel videti, da imajo naši ljudje toliko zmisla za kulturna vprašanja, da so tako dovzetni za čast in slavo domovine.

»Kdo bo pa zdaj plačal?« je vprašal Škorec, ko je vstal Ivan in položil eno krono na mizo.

»Nič se ne boj, Škorec!« je dejal Lomast. »To bomo vse naredili. Nabrali bomo denarja, da se poravna ta račun in še nekaj drugih; samo imeniten poziv naj sestavi gospod Ivan. Če se mi trudimo in delamo za Škorčevega strica, se spodobi, da tudi za nas kaj stori. Umazanec ne sme biti.«

»Umazan pa res ni moj stric,« je modroval Škorec, ko je stopal s težkimi koraki proti domu; »za vse je plačal, moški človek.« Kateri stričnik bi se ne ponašal z njim?

Srečalo ga je par zapoznelih ptičev. »Ali veste, kdo sem jaz?« jih je nahrulil Škorec.

»Kdo pa je?« se je oglasil eden iz teme.

»Pusti ga!« je dejal drugi glas. »Škorec je; ladjo vozi; doma ga pa čaka žena s palico.«

»Ali veste, kdo je bil Vrban Škorec?« je hrulil ponosni stričnik naprej.

»Pijanec kakor ti,« so bile zadnje besede, ki jih je bilo še čuti iz daljave.

»Vidite, da nič ne veste!« je nadaljeval Škorec zadovoljen svojo pot. Žene se ni bal nič; saj je nosil še ves denar s seboj, in ne da bi se bil pri pijači komu prisljnil, je on s svojim stricem tako rekoč še za druge plačal. Zdelo se mu je, da bi mu bilo prav ljubo, če bi se Lenka jezila doma. Kako bi se ji on smejal, preden bi povedal, kdo da je on in kdo da je bil njegov stric!

Tiha želja se mu je izpolnila na ves glas.

»Ali te ni sram,« ga je pozdravila Lenka v veži, »da že ob delavnikih popivaš?«

»Ha, ha, ha,« se je zagrohotal Škorec.

»Oh ti moj Bog, pijan je kakor muha,« se je hudovala Lenka.

Zopet se je zasmejal Škorec in sedel na klop. »Lenka, Lenka, daj, da te objamem,« je govoril in se smejal.

»Tako te bom sunila, da se boš po dvorišču pobiral. Povej, koliko si zapravil!«

»Ha, ha, ha,« se je smejal Škorec in vrgel na mizo dve kroni, ki ji je bil vzela s seboj. »Ali ji vidiš, Lenka? Obe sta še celi.«

»Kdo te pa je napajal?«

»Kdo? Stric, ha, ha, ha, stric Vrban.«

»Meša se mu; toliko je pil.«

»Poslušaj me, Lenka,« je miril Škorec. »Ali veš ti, kdo je bil Vrban Škorec, moj stric Vrban? Saj vem, da ne veš.«

Fra Angelico: Sv. Trije kralji.

Firenze. — Uffizi.

»In me tudi nič ne briga.«

»Mene do danes tudi ni brigalo. Danes sem pa zvedel. Šimnov študent, ta, ki je prišel z Dunaja, mi je vse dopovedal, kak velik mož da je bil moj stric, kak vnet rodoljub in slaven pisatelj in imeniten človek in tako naprej lop, lop, lop; lop, lop, lop. Tako ti pa govori ta človek, da ga ušesa komaj dohajajo.«

»Ali ti prinesem večerje?« je vprašala Lenka, in roka se ji je kar sama iztegnila po obeh kronah.

»Ne bom večerjal,« je dejal Škorec.

»In kaj da bi bil pisal ta stric, če je bil pisatelj? Ali je pisal za Družbo sv. Mohorja?«

»Pojdi no z Družbo sv. Mohorja! Imenitnejše stvari je pisal Vrban; samo jaz ti tega ne morem tako povedati. Kadar pride zopet Šimnov študent, ti bo vse povedal; še vprašati ga ne bo treba. No in zdaj bodo vzdali v našo hišo nekako tablo, kjer se bo bralo, da je bil tukaj rojen imeniten mož, Vrban Škorec. In vsi ljudje bodo ho-

dili gledat našo hišo in bodo kupovali tobak in smotke.«

Lenka, ki se ji je bila jeza polegla, je menila, da bi skoraj kazalo, da bi začela onadva točiti vino ali vsaj žganje; zakaj če bi ljudje res hodili gledat hišo, bi se jim moralo postreči, in če bi on, Miha, kupoval vino po dvajset, petindvajset in točil po štirideset ali osemindvajset, bi nekaj vendar ostalo.

»O tem bova govorila pozneje,« je dejal Škorec; »zdaj se veseliva svojega ali pravzaprav mojega strica, ki se je tako obnesel! Morda mu še postavijo spomenik kakor Radeckemu.«

»Vse mogoče,« je vzdihnila Lenka in priporočala možu, da naj gleda, da ne bodo vse časti drugi nase potegnili, kak Šimnov študent ali pa samogoltni Lomast, ki bi jima utegnil še strica požreti.

»To reč prepusti meni, Lenka!« je dejal Škorec. »Kakor sem jo dobro vodil dosedaj, tako jo bom tudi zanaprej.«

(Dalje.)

TOMO ZUPAN: MOJA MATI.

Došel mi je rojstveni in godovni dan ob enem. Veselilo me je časih, da so se osebno zglašali znanci, želč mi sreče, veselja in zdravja. Te želje so se mi zdele naravne. Le ona radi zdravja skoraj smešna. Smatral sem zdravje za samoumevno. Tako strpna narava in njej želja zdravja — čemu to, tako sem takrat domneval. Izpremenil sem se.

Danes bi me pa tudi sploh ne veselili več čestitajoči osebni prihodi. Nekak napör je namreč za vsacega njih, ki prihajajo. In brézpotebnega tudi najmanjšega napora ljudém povzročevati mi ni ljubo. Pač pa ne vidim nérad, če se mi s pisanimi besedami takrat odzovejo tisti, katerih tudi jaz ob enakih prilikah ne pozabljam. Od časa do časa — saj ne morem vénomer težega brati ali pisati — pregledujem potem na večerih take dopisnine. Dvígajo me in zamislím se ob njih v to resnico, da vljudnost na svetu ni kár-sibodi stvar. — Tudi se mi taka pisana želja o zdravju danes ne zdi več smešna.

Izpremenil! kako in zakaj izpremenil? Popolnoma pojasnitve in popolnoma vzroka vam sam povedati ne morem.

Po opravljenem najpotrebnejem se napotim tak spominjski dan leto za letom od doma misleč: Nikedo te danes motil ne bo.

In premišljevanja v železniškem vozu?

Redoma so posvečena preteklím zgodbam življenja, prijateljskim osebam in svojim ljudem. Dolga vrstà.

Svojím ljudem. Komu mej temi najprej?

To je mati in njena čarovita prikazen. — Nikoli brez srčne radosti; nikoli brez srčnih rán.

Tako zgodaj si jo moral izgubiti. Tako zgodaj in bilo bi ti je še tako treba.

O tej materi naj vam tu izpregovorim.

Materina slika torej iz moje rojstvene hiše.

Pod gorenskim Stolom je to bilo. Ponosita selska hiša. Pod hišo doli se je raztézal prostrán, pravilno zasajèn vrt. Večidel jablane in ne ena nápak vrstè. Dedova in očetova pridnost je to bila.

Kakor da bi bil mislil na življenje brez konca, preplačeval je oče težkim denarjem tu poleg hiše ležéča posestva tako, da se je sčasoma nazvalo krog in krog vse domače. Tem pótem je nastala nad mero vgodna naselbína; vsekako pa predraga.

* * *

Na takem posestvu je torej kraljevala mati: dečkom branèč, dekleta učeč.

* * *

Bil sem kot prvorojenec, komaj zibelki odrastel, takoj v hišo starega očeta sprejet. Čutil sem se takrat tam kot doma.

Praznik pa mi je bil vselej, ko sem se vračal od tod na pravi dom mater obiskat. In to dan za dném, če je le vreme hotelo. Torej praznik do mala slednji dan.

Tem načinom sem si nabiral spominjev, ki bi mi jih sicer toliko ali takih ne bilo. — Kar sem mogel sem hitéval ob tistih posétih od stare matere na Breznici doli do lastne matere v Smokuč domú. Četrť ure hodá sem trebal. Prijazno so me ogovarjali in popraševali srečevalci in sile mi nikoli ni bilo. — Pač! Nekokrat sem prav na sredi med Breznico in Smokučem v doslovški páštebi, ki je bila zidana ob poti, strah videl za belega dné. Bil je prvi in zadnji vseh dosedanjih strahóv. — Počasí se plazèč prešič se je pomikal skozi vso to zgradbo od ene sténe do druge in je izginil. Zato sem po dolgem ovínku tu memo odhitel. Peklenščeká torej takoj po dnevi. — Tudi še dolgo potem sem redoma delal tu velike ovínke in plašno noter v paštebo pogledoval. Popreje nego sicer sem se od tega strahú naprej vračal z rodneга domú zopet gori na Breznico v dédovo hišo. O mraku so še nevarnejši strahovi.

Nekokrat vender sem domà v Smokuču ostal čez noč. Pred počitkom smo molili rožni venec. In po očevem rožnem vencu je tistokrat mati povzela prisrčno molitev, ki je odzvenévala v besedah: »Radi tvojih peterih krvavih rán.« Poprijela se me je tako nénavadno, da sem jo parkrat prosil ponovitve. Ponovila jo je. Ljubkéje in pretresovalneje nisem slišal nikoli. A dolgo, predolgo je od tega. Nobene druge besede vam ne znam več navésti.

In mati iz imovíte hiše pod Stolom? Nénavadna po zunanjem; nénavadna po notranjem.

Kakor da bi jo dvígal zrak, se mi je zdelo, kadar sem jo ob svétkih spremljal na župnijsko božjo službo v brezniško cerkev. Tako je stopala. V bele, našopirjene rokavce se jej je razraščal ošpekeli; bujnocvetični robec je odéval teló; s črnim predpasnikom so se skladale barve njene ostále obleke. Nedeljo za nedeljo pa jej je glavo pokrivala tista tako slikovito prav po gorensko zložena peča, kakor je nisem nikjer več opazil. Tudi komaj v Ljubljani med krogljubljančankami, kjer danes najpravilneje — žal, da le ob največih svetkovanjih — vvéljavljajo našo narodno pečo.

Najpravilneje, ker petelinje pentlje vrh glave menda nikjer drugod ne znajo danes več tem načinom zavezovati. Tako mi je stopala mati na desni. — Živ spominj se mi budí, kakor bi jej z otroškim ponosom še danes hodil ob njeni strani.

In ob zimskem času, o Božiču. Pódriglavskega mraza jo je varoval takrat gorák, na krasno izdelan kožuh, natančno se prilegajoč vsej njeni rasti. Segal jej je malo čez kolena. Iz ovčjih kóž na lahko rumenkljate barve je bil; le čisto belih obrobkov tam, kjer se je na šivéh spuščal doli po telesu. — Taka je bila pa njena zimska podoba.

In danes. Kako je danes? Danes je po višem Gorenskem peča redka prikazen. In po zimi? Po zimi pa naše žené in dekleta prezébajo tudi gori na rédoma razsodnejem Gorenskem. Opustile so namreč že davno tisto narodno tako ponosíto in ob enem tako zdravo zimsko nošo.

Došla v cerkev se je vsedla v hišno žensko klop. Bilo je to v kapelici sv. Josipa, tik pod léco, pred to krasno altarjevo podobo iz Mencingarjevega čopiča. — Unostran, tudi v kapelici, je hiša imela moško. Nad njo je danes spomeník. Iz nájčisteje karáre vsekana podoba najbolj odlikovanega Brezničana, ljubljanskega knežškofa Zlatoustega, človeške velikosti je to. Altarjevi sliki, svetemu Avguštinu, zrè tu v podobljeni škof v obličje.

Do mala solétnika, a ne sošólarja sta z materjo bila. Zlatousti je pohájal očitno šolo v Grádu, v svoje matere zavičaju; mati pa zasílno na Breznici, ki jo je vzdrževala duhovska deloljubivost.

Če je bil velik cerkven god, hojévalo mi je že dolgo poprej na um: kako bo pač pél danes mašni véliki zvonec — težak tako, da ga je mogel goníti le 14 do 16letni strežnik-dečák. Kedaj ga ti zmoreš, sem si domišljeval. A reklo mi je nekaj: Nikoli. Če prideš namreč v ljubljanske šole, tam ne bo tacega zvoníla in tudi trébali te ne bodo v Ljubljani na taki službi. Je družih dovolj. Ob enem mi je pa časih zazvenéla v ušesih stare matere — prav materine matere — beseda: V Ljubljani, kamor pojdeš, pogosto zvoné; pa porredko jedò. In če bi bilo v Ljubljani temu res tako, zvonil vender le kakor na Breznici tudi v Ljubljani gotovo ne boš. Tako sem sklepal.

Na tak zvonov krepki glas v cerkvi se je odzvíljal topič gori na hribu nad brezniško cerkvijo, posvečeno Žalostni materi božji. Mogočno je odmévalo Stolovo podgorje, začenjajoče se ob zračnem svetišču sv. Petra nad Bégunami in končujoče se v Mostah ob Završnični strugi.

Ne vem, če je prihajajoč na prazniško ali tudi nedeljsko božjo službo obiskati opustila kedaj

svojo mater gori na brezniški višini: v Kraljičevini — le malo naprej od cerkvenega strelišča. Bili sta dve ljubeči se duši. Govoriti jima je bilo vselej veliko; a tožili — vsaj kolikor sem jaz čul — tožili med seboj nista nikoli. Saj ne eni ne drugi ni bilo kaj treba. Kedor je gmotno bolj podprt, redoma manj toži.

S posli je umevala mati lepo ravnati. Bila jim je zelo na roko. Zato se tudi sploh v hiši niso menjali: niti ženske, niti ne moški. Če se je torej za leta zopet vrnil sem tujec, vgladal je te iste znane obraze. Zdeti se mu je pač moralo, kakor da so njeni domači in njeni nédomači tu ena rodovina.

Napram otrokom je bila materina vzrejevalna sila: ljubáv. Sama zase pomirovalne narave ni zaželenéjega poznala, nego če je videla, kako se ljubijo med seboj in kako jih je zgolj le radost. — Kakor da bi ne bila rojénka s priprostega Dosloviškega domú; pač pa tista vežbanka v najveljalnejih odgojilnih šegah, ki učé — da prizanesljivo ljubeča mati deci hiše tako zida, kakor jim je skrnôbnjenka podira. — Taka je bila naša mati.

Vselej resnico, tudi néljubo resnico o bližnjem nam je otrokom razodela. Ni ogrdovala; ni olepševala; ni tajila. A norčeváje beseda o sóljudeh in do bližnjega zasméh jej ob takem nikedar ni oskrnil niti ust, niti obličja. — Nikoli po ovinkih; vselej ravno pot naprej: tako je vplivati znala na nas.

Meni ni nikoli namérila pestí: menda je nisem nikoli toliko žalil. Zato se s svojo materjo tudi nikoli nisem bil spravil. — Nikoli v detéčji dôbi; nikoli otroku pestí; in ne, ko sem odraščal, nikoli. — Tudi prav nikoli ne božajóče roke. Bila je namreč mehka, a ob enem trda gorenška naráv. Poljubila me ni nikoli; jaz nje nikoli. Pač enkrat, v prvo in v zadnje v živenu: ko je v Novakovini pred odhodom na Rodine položena ležala v črni rakvi. Poljub na to mrzlo obličje — njegov ogenj mi še to sedanjo uro nevgaslživim žarom v duši žerí.

Ko je bilo oskrbljeno za podnevne obede in za njimi pospravljeno, vsedla se je za mizo na izbiranje volne. Težko to delo ni bilo; a važno. Neslo je. Veliko je nesla očetova suknéna kupčija po Koroškem. Le ostrost oči jej je ob takem drobnem gledanju trpela in zgodaj je to začutila.

Nič čudnega torej, če jo je ob takem domovanju od časa do časa radost prevzela. In takrat je zapela Vodnikovo v otročjih letih priučeno: »Od straže Hraváške — gor sónce mi pride«¹

¹ Pésme Valentina Vodnika, 1840, str: 5.

ali ob resnéjih čutih pa našo častito staríco: »Za Bogom častímo Marijo najprej.«

Rada je pripovedovaje učila; redoma le pripovedovaje učila.

Tako mi je razlagala, kakošni potrebni bi uprav mi v naši hiši bili, ko bi nas vhitila kaka neprevidna nesreča. Bog varuj: ogenj! je rekla. V naši hiši, je menila, je veliko. Vse to nam pride v nič. Po drugod tega nimajo in kjer ni premoženja, tam tudi vsaj velike premoženske nesreče biti ne more. Ne morejo je takò čutiti. Tudi opomôgli bi si drugi bolj ali manj do prejšnjega stala: mi nikdar več. Ljudje bi današnjim potrebnejim šli na roko. A v nas bi jim bila ta pomota, da bi rekli: Tu ni treba; saj tu je bilo vsega preveč. Tem načinom — Bog nas pa hudega reši — bi postali mi večji reveži, nego so današnji naši nêpremožni sosede. V tej stari, ognja nevarni hiši se vedno bojim. Zato očeta nove tako prosim. Ne prosim, da bi morala biti lepa. Le prostorna in varna.

Ves njen čas so povzela obširna domača opravila. Zato sem na kakem prostránjem potovanju bil z njo tako poredko, kakor s staro materjo pogosto. — Le samo enkrat smo šli vsi trije dalje in sicer na hrib sv. Jošta. Čez Radoljico, Podnart in Besnico nas je vodila pot gori in čez Kranj nazaj. Vedel bi vam iz takratnih ljubih pogovorov tudi danes še to in ono navêsti. Vse mi gre živo po spominju. — Kako sem začetni prvošolček tú na zemski višavi klical gori v nadzemske višave solnca in sreče proseč na to vsodno gimnazijsko pot in kako ob tem nisem misliti mogel, da se nekokrat vdomačim tu doli pod svetim Joštom v takrat mi popolnoma tuje ozémlje, vse to mi bujno vrè danes po duši.

Nikoli mi ni izrékala želje: naj se po dokončanih latinskih šolah poprimem tega ali onega stanú. Le te-le njene besede jej imam v spominju: Stan si tisti izvoli, da boš srečen.

* * *

Še le v poznejih šolah sem za stalno zapustil starega očeta dom in se za šolskopočitniško dôbo stanovitno nasélil v rodni hiši.

Bival sem tem povodom več ob njenem boku, nego mi je bilo to poprej mogoče. Spremljal sem jo iz hiše na polje. Poslušal tu njene povesti in govorce. Nosim je v zvestem spominju.

Kako živo mi je znala popisovati divji lov, ki se ob nočni uri pripodí iz ozke doline: doli od Jesenic. Prišed v širjo hiti čez Mosta v Bléd; tok zaobrne čez Vrbo in Radoljico, dokler ga ne ustavi sv. Jošta hrib. Triglavsko pogorje vrišču

odméva. Valovje blejskega jezera pa se dvigne in nevgnana biva do nastalega jutra.

O lačnih letih¹ je vedela, ki so zalotila tudi še njeno prvo mladost. Jedli smo; a, čudno, jéd ni nikomur zalegla. — Čula je o takratnem imovitem kmetu, ki je donesel polno štulo dvajsetic. Zamenili naj je bili za enako množino pšenice. A za enkrat zamàn.

Končala je s povestjo o Francozih na Gorenškem. Čula je odraščajoča pripovedovati, kako je bilo temu plemenitemu narodu bližnjikevo premoženje sveta stvar in kako je vojak z desno plačeval, kar mu je Gorenec v levo polágal.

Odraščal je med tem brat Ivan, pozneji kralj. gimnazijski profesor na Hrvaškem. Prav mnogokateri popoludan sva se napotila na dolg gorski izprehod. Ni nama pozabila dati seboj te ali one suhe mesenine. Odšla sva po tisti ves okraj označujoči pošev-poti »v Pečéh«. Potegnjena je vprek čez Stolovo podgorje. Neposrednje nad Rodinami se začenja in na Smokuškem vrhu nad Dosloviškim mélom končuje. Takoj na njeni nasprotni strani pa se tik pod Stolovim podnožjem z Zeleniške planine doli bistra Završnica valí.

Prišla do njenega brodú sva si poiskala tisto košatéjo vrbo ob bregu, ki naj nama najpripravneje obsénči počitek. Tu sva povžila materin žejo včinjajoči dar, časih obilnéjo žejo. No, mrzla Završnica nama jo je bila v stanu pogasiti. — Ob tem zdravem vzduhu Zavrhom; zdravi Završnični kapljici in sama zdrava oba sva nadaljevala na to pot ob njeni strugi, ki naju je pripeljala prav v Mostah iz te Podstolske doline.

Zavíla sva tu zopet domu in završila tako vsaj tri ure trajajoče šetanje.

In mati? Vidno se je veselila tacega treznega izprehoda. Telesnemu in duševnemu prospehu se jej je takim načinom vgojeno zdelo in zdel prav porabljen dijaški počitniški čas.

Kako pa da me je nekokrat prav samega pustila na strmi Stol, tega še danes ne umevam. Šel sem previden z jedjo in pijačo. Hoje je bilo 5 ur gori — a prav 5 ur tudi nazaj. V večer sem bil s svojimi botaničnimi pridobitvami zopet doma. Da ob vgodnem času od nas na Stol ni treba vodnika, to je pač znala. Umen človek — akopràm mladič — se iz Smokuča gori in nazaj doli motiti ne more. Vender pa mi je nejasno, kako da mi je bila v stanu dovoliti.

* * *

Tako so hrepenela leta naprej, dokler mi ni osmošolcu prišel cvétnonedeljni dan.

¹ Hudi leti na Kranjskem sta bili: 1816 in 1817.

Po tadanji šegi že saboto v jutro šole oproščen sem ob tisti néželeznični dôbi mogel stopiti še le Cvetno nedeljo v rodni dom.

Ni me sprejela, kakor sicer, z ljubim pozdravom iz kuhinje vun v veži. Osúpnilo me je. — A bolj še osupnilo, ko so me peljali naravnost do njene bolniške postelje. — Ni mi izpregovorila družega, nego: Malo pred tvojim prihodom sem zbolela; zelo zbolela.

Prepridna se je namreč ob denarno vspélem hišnem podjetju hitevajoč od ognja na zrak in z mraza zopet do ognja vsodno vhladila. Bila je to njena prva kúha v tako zaželeni novi hiši. Prostorí v stari so bili njenemu gospodinjstvu premáli; v novi dosti veliki. Kako veselje! Prva kúha, in — žal — zadnja.

Postajalo je v bolezní bolje in zopet slabije in zopet bolje. Upanje se mi je bolj dvígalo, nego padalo. Kedo bi ne upal, če ne jaz? Kateri mladi človek pač upal ne bo? Kje upal, če ob tej materi upal ne bom?

Zanemarilo se ni ničesar. Trije zdravniki klicani, med njimi tudi Tomo Pirec iz Tržiča. Toliko bi bilo dosti za hišo na sélu. Glavni je bil součencev oče; že več lét mi naklonjen mož. Trudil se je in trudil. Prav kakor da bi mu bilo za dél svojega žitja: pót mu je stopal po čelu.

Vsi skupno smo delali človeške račune; vsi upapolne račune. Kakor da bi te prekrepe narave — ki jo je razburila huda bôl; prvokrat v življenju huda bôl — kakor bi je ne bilo mogoče vmíríti in vrniti prvotnemu tóku: tako se mi je zdelo vselej in tako še danes. — Vsi svoje račune; a Vladar nad zvezdami je naredil svoj.

Ali je misliti mogla, da nas še tako mlada zapusti, ali ne — danes ne vem. Zdi se mi, da komaj. Kako bo pač bujno življenje mislilo na tako brzo néživenje? Tako vroče življenje na studno smrt? Kako mlada mati na konec, ko je videla ob otrocih še le telesni in duševni začetek? Sicer jo je vredni župnik — nas vseh krstitelj — lepo pripravil na odhod; vender le pa sama tudi besedice ni omenila, da pojde.

Čemu — da pojde? Saj smo jo gledati morali, ko je šla. Stezáli smo roké za njo; duše nam hrepené še danes. Stezáli roke. Zaman! — Odšla je za vselej.

Prav Veliko noč: vstajenja dan, po jutranji božji službi je to bilo. Vstala je takrat tudi ona. A ne s postelje za na ta svét; vstala je z Zveličarjem za na oni.

Kratko življenje tù — če se čednostno življenje sploh sme kratko imenovati.

* * *

Velikonočni vtorek na Rodinah je svítal. Silen dan! — Napolnjena cerkev, prav kakor na Brezniški veseli božji službi v praznik. A danes? Najžalostnejša se vrši. Sredi cerkve počiva rakev. Materina rakev.

Vse odmoljeno. Vse odpeto.

Za kapelico sv. Ane je zijal izkopan grob. Polágalí so jo noter in položili.

Rodinjskih tako tolažilno se glasečih zvonov glasovi so dušili to srcé trgajoče padanje prstí doli na mater; dušili ta jok.

Jokali smo otroci. Potočilo se je mnogo tujih solzá.

Eden ni jokal. Brat Ivan ni jokal. Čudili so se temu nésrcu, kakor se večkrat na svetu čudijo ljudje. — Prevelika bôl mu je zatrla tudi jók. Jokati ni mogel.

Prevelika bôl. — Kadarkoli je pozneje osnoval skromno domoródnico, ni mu popolnoma vspéla izpod rók, da bi ne bil daroval tudi ljubljeni materi gorkega stíha.

* * *

Zagrebêno, kar je telesnega bilo.

Iz rodinjskega stolpa je vmolknila tožba zvonóv.

Vmolkníla. Ne popolno.

Čuj, kladivo na zvonove. Čuj — uro! Ena . . . šest . . . devet . . . dvanajst. — Končano! Končán;

dopolnjen za vselej materin živenski ték. Doplnjen za vselej. Končano — nad dvanajstege vdarca ura ne zna.

* * *

In danes?

Ob njeni godóvnici. — Svečniški dan, začenjajoč se opolunoči, se je spominjam živeje še, nego sicer. To noč — ne čudi se mi — to noč glasno jokam; a že davno nisem več 15 tih, 20 tih in 30 tih lét.

To noč želim, tako želim, če bi mi hotela ob postelj pristopiti, kakor je živa bila. Vsaj nekaterih njenih odkrítij bi prerad začul. — Kadar se mi namreč sanja o njej in sem v njeni družbi, takrat je vselej nekaj vmes in nikoli se z njo prav dogovoriti ne morem. To noč bi se jasno dogovoril.

Ali vsaj iz svoje nádposteljine podobe doli naj se mi sklone, tako prosim.

Komur je smrt izpregovorila, tega se večidel strašijo v nočni uri. Tudi jaz bi se strašil ob takih urah vsacega mrtvih. — A te matere se ne strašim ob nobeni uri.

Ni me vslišala do danes; ni vstopila do mene do danes.

Bodi! — Itak ne prav dolgo. Odpro se tudi meni grôba vrata; odpro, ko jej pohitim odprtimi rokami naproti; ko se najini duši zlijeta v drugi poljub — v večni poljub.

Do takrat, ljuba mati — zdrava!

□ □

□ □ □

□ □

UVOD.

Na oknu slonim in gledam:
Hruška pod oknom cveti — življenje;
ob vrtu cesta hiti — življenje;
ob cesti drog za drogom, žica jih veže — življenje;
za cesto njive plug reže — življenje;
tam v dalji brda v češnjem snegu — življenje;
za brdi modro nebó je — večno življenje.

Človek, ki greš po cesti, kaj misliš?

LJUBEZEN.

Jaz sanjam vrt.
Draga roka mi piše: čakam smrt.

Trdó pade, življenje, tvoja pest.
Čuj, kako vdari moja:
smrti bom zvest!

ANTONIETTA.

Vidim te: tvoje oči govorijo psalme,
kakor da so uzrle jutranjih dežel solnce,
ko ga pozdravljajo z dobrim jutrom cedre
in palme.

Vijolične misli
tkeš in vežeš vanje
zdaj nerojenih dni —
sanje.

Lepota visoke pesmi,
ki jo je duša slutila v žametni noči mladih let,
je v tvoji ljubezni razvila solnčen cvet.

— Jos. Lovrenčič.

DEKLETOVA OBLJUBA.

Spomladi pojdem v samostan.
Ko se bo smejal češnjev cvet,
ko dvajset jih izpolnim let. —

Lesovi češnjevi cveto,
v planino planšarji pojo.

Ta cvet prezal,
ko sam kristal!
Kdo bi sedaj slovo jemal?

Poleti pojdem v samostan.
Ko bo pšenični klas rumen,
zeleni travnik pokošen. —

Pšenica sili v zlati klas,
in kosci vriskajo skoz vas. —

Ta koscev klic
in spev žanjic!
Dekle, zakaj si tožnih lic?

Jeseni pojdem v samostan.
Ko drobne ptice čez gore
za toplim solncem pohite. —

Nad poljem ptice — božja last.
Po polju lovci — sladka strast. —

Ta lovčev strel
kot smrtni sel!
Še ptič težko slovo bo vzел.

Pozimi pojdem v samostan.
Ko staro leto iz vasi
od mladega se posloví. —

Harmonike zapoje glas:
vse balo gledat vre na vas. —

Ta zlati dan,
tako svečan!
Dekle ne more v samostan.

Silvin Sardenko.

LJUBEZEN IN ŽIVLJENJE.

Ko grem od tebe, preljuba, visoka okna gorijo
in v dež in v noč kričijo:
delo, delo.

Po blatnem tlaku delavec sključen stopa,
lopata na rami spominja me grobokopa
in vsaka stopinja ob meni zlobno mrmra:
delo, delo.

In smrt? In konec? Življenje?
Ušesa stiskam v ovratnik. A skoz šumenje
večerne ulice duša sama vzdihuje:
delo, delo.

Bežim pred sabo. Dež kaplja mi na možgane.
Zdaj, zdaj mi duša sama iz sebe plane
nad ulico, nad mesto, nad svet razpne se,
kot šum življenja bi se vtelesil:
delo, delo.

Na rokah členke čutim trde od dela,
iz misli ta hip bi iskra — nov svet — v vseмир zletela.
Srce nezavedno skriva edino radost, ljubezen,
ko drugo vse trepeta v bolečini življenja:
delo, delo.

Ko stopim v svoj stan, me mrtva tema pozdravi:
Odpusti ti Bog, da si človek!

Alojzij Remec.

NOČNA MELODIJA.

Čuj, svetle zvezde, kaj pojo!
Ne muči, človek, se ponoči,
me svetimo sebi samo
na poti skozi vsemir, mrzli in tekoči.

Ti spi! V zrcalu tvojih sanj
smo cilji ti nedosegljivi,
a ti imaš ženó in lan
in kruh in kočo in dve rodovitni njivi.

Nas ni izmeril še nikdo.
Brez spremstva in same vse tuje
ne vemo, kje smo, kam gremo,
kam čas pred nami, kruti orel, pluje.

NEDELJA.

ZVEZDA.

Čez mizo padajo nedeljske sence,
zvonovi spremljajo pogreb in žalost,
ljudje so se razbegnili po tratah,
mrlič samsam potuje zadnjo pot.

Med svetlo travo skrita sinjega neba,
strmeča v lastno luč, ki dogoreva,
sem mala zvezda, sestra velikih sestra,
in nihče mi ne ukazuje, ne veleva.

Kako da si mi, dan, ti božji dan,
podaril vendar tole zlato pesem?
čez svet jo nesem, v trate jo raztrosim,
mrliču dam jo še na zadnjo pot.

Kaj mislim? Glej, tam spodaj zemlja plove,
vsa bela je in nič me ne pozna,
tam so ljudje, tam voda breg podira,
tam šum šumi in muzika igra . . .

PO DEŽELI.

Slišim mlin in grem naprej:

»Kul-tu-ra na-pre-dek, kul-tu-ra na-pre-dek . . .«

Slišim mlatce, grem naprej:

»Kultúra naprédek, kultúra naprédek . . .«

Za vodo me čaka
periljica Malka.

»Koliko, gospod,
jih mlati: Snop-snop,
snop-snop ali trije-četirje, trije-četirje?«

Poslušam in štejem:

»Kul-tu-ra na-pre-dek, kul-tu-ra na-pre-dek . . .«

»Kako je po tvojem ušesu?!«

Zardim in ne vem več šteti:

»Snop-snop, Malka, trije-četirje . . .«

Stanko Majcen.

POGLAVJE OB NJIVI.

Noč, zamaknjena v svojo votlo temo,
me je zazebla v hrbtenico,
ko sem se ustavil ob njivi, ki je redila z zlato pšenico
mojo mladost.

In čul sem besede — v besedah bridkost:

Jezéro znoja sem vsrkala in žuljev tisočkrat tisočero
sem hotela, vpila po njih in jih dobila,
da se je kri tvojih očetov v tebi pomladila.
Vsi: dolga vrsta od prvega do zadnjega — so bili mi zvesti,
tako zvest je le ženin mladi nevesti.
In nisem jih varala:
leta so tekla — jaz nisem se starala:
plod — mladil je moja črna grod! —

Prišel si ti: dalja te je zaklicala in te je vzela —
mene tuja roka zdaj dela! — —

STOLETNICA.

Na trgu. Gozd bakelj. V gozdu kamen stoji,
nekoč je bil živ in imel dušo,
zdaj himna dolgočasna naj bi mu vzbudila kri.

Množica
— izbruhnilo jo je mesto na cesto —
elektriko je v sebi začutila,
slavnostni forum napolnila:
himno zavzeta poslušna in v kamen strmí
in prodaja gnilobo in sušo.

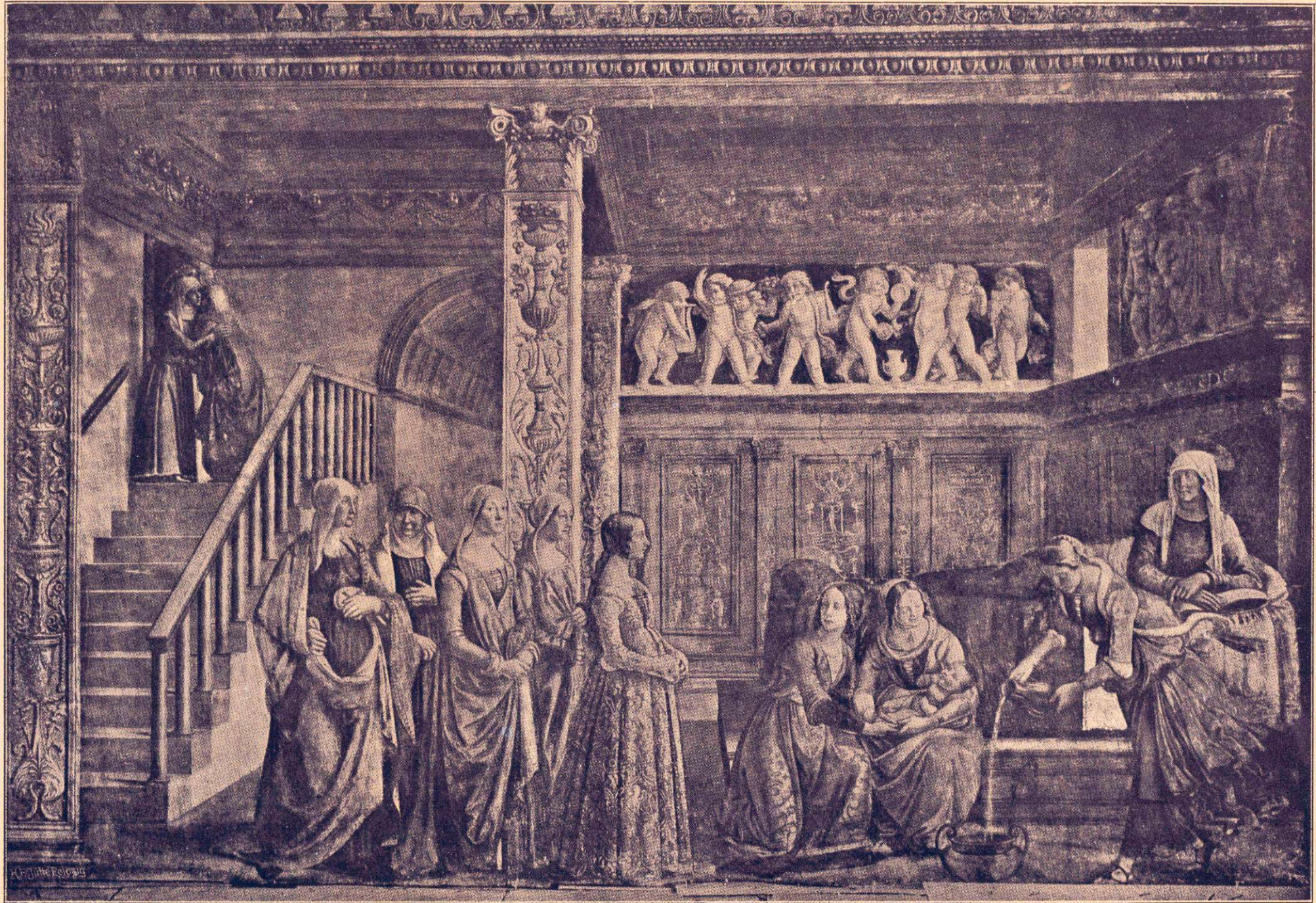
Himna medenih žrel in napete kože je izzvenela.
Široka lica
— drugo ob drugem: klanec in živ tlak —
so v ozko ulico za godbo zagvozдила korak.

Kanoni: bumf! — — —

To je triumf,
ki ga golazen do nebá hvaležna in vesela
neskončno nizko preišljuje
in nad porazom tvojim, o mož môž,
sedanjost hvali in prihodnost kuje.

Ne jaz! Jaz, jaz vesel sem misli rož:
na živi tlak bi stopil, na možgane,
prokletstvu malih dni prodane
in po njih marširal, triumfiral
v tvoj spomin,
male Korsike veliki sin!

Jos. Lovrenčič.

Dom. Ghirlandajo: Rojstvo Marijino.
Firenze. — S. Maria Nov.

IVAN CANKAR: DVE ZGODBI.

ZGODBA O POŠTENOSTI.

Sedel je pred menoj dolg, kuštrav in siromašen, podoba vseh bridkosti; gledal pa je nedolžno, otroško in zvesto, kakor zmerom.

»Kaj da sem bil spet uganil, da so me priškrnili za teden dni? Prav nič! . . . Ne vem, če ima vsak človek na svetu ob svojem nehanju in besedovanju občutek, da ravna pošteno in ne dela zlega nikomur. Jaz imam ta občutek in sem ga imel že od nekdanj, kolikor daleč pomnim. Ali koj od začetka so mi bili ta občutek tako čudno zbegali, da sam ne vem, če je pravičen ali ne. Zato se ne zanesem nikoli več na svojo sodbo ter se vdam, kadar pravijo, da sem hudodelec.«

»V zgodnji mladosti sem spoznal, da med poštenostjo in nepoštenostjo nikjer ni tako varnega plota, da bi ga človek brez skrbi otipal, ali da bi se celó naslonil nanj. Izpodmakne se ti najlepem, v jarek se zvrneš, ko sam ne veš kedaj! Zdelo se ti je, da si angel božji in vesel si bil svoje popolnosti, doženejo pa neutegoma, da si grešnik, črn in okužen do duše dna. Zgodilo pa se ti je tudi narobe; s pestjó si trkal si na prsi, skesan in pokore željan, pa so hodili mimo in so vpili: »Glejte lilijo!« —

»Negodnega dečka me je bila poslala mati v štacuno; po mokê, mislim, po masti in soli; toliko vem, da sem nosil pod pazduho mehak zavoj, ko sem se vračal. Dala mi je bila srebrn goldinar. Štacuna je bila polna ljudi; ženske so barantale in klepetale, neki pijanec je rogovilil vsenaokrog ter pravil čudne povesti. Človek, ki mi je dajal, je poslušal pijanca; mlad in vesel človek je bil, smejal se je tako prisrčno, da so mu tekle solze iz oči. Še pogledal me ni, ko mi je pomolil tisti mehki zavoj ter porinil prédme svetle desetice, ki so bile še ostale od goldinarja. Napotil sem se domov. Solnce mi je sijalo nasproti, žarko spomladansko solnce; še dobro vem, ker sem imel takrat razbolele oči. V pesti levice sem tiščal denar, ki je bil že ves poten. Pred sosedovo hišo, tam pod klancem, sem ga pogledal in preštel. Preveč ga je bilo. Zagomazelo mi je po životu, zagomazelo od strahú in od sladkosti . . . Zakaj že takrat sta bila tudi v meni obadva, poštenec in nepoštenec, ki sta se prerekala zaradi plota . . . Ali močan je bil v mojem srcu angel dobrote, ki je živ v človeku nekako do sedmega leta;

nato hira in umrje . . . Prišel sem k materi: »Glejte, mati — preveč mi je bil dal nazaj!« — »Kaj boš zdaj?« je vprašala mati in se je sklonila k meni. — »Nazaj ponesem!« — »Nesi!« — Troje belih desetice sem tiščal v pesti; tekkel sem bos, noža se mi je udirala do gležnjev v prah, solnce je žgalo. Ne vem, če sem bil kdaj pozneje v svojem življenju tako srečen kakor v tistem trenutku, če sem kdaj bil tako veren in brez madeža. Ni me še bila spačena resnoba tega svetá toliko pohujšala, da bi bil božal svojo poštenost; tudi šolska berila o pridnosti in zvestobi me še niso bila pokvarila, čeprav so se mi gabila do kraja. Zato je bila moja radost blagoslovljena, sama čista rosa iz nebes . . . Stopil sem v štacuno; tam je stal za mizo mladi gospod in se je smehljal zadovoljno; poleg njega je stal kozjebrađi, krivogledi gospodar ter se je prerekal z debelo žensko, ki je zelo vpila in ni marala plačati. »Gospod!« sem rekel ter sem porinil tiste tri svetle desetice proti njemu. »Kaj?« je vprašal osorno ter me je pogledal postrani. »Zmotili ste se bili, gospod . . . prej . . . dali ste mi bili preveč . . . prinesel sem nazaj!« — Ná, še zdaj se mi roke tresejo, tako so se mi tresle takrat; in lica so mi gorela plamenoma . . . Šolske zgodbe, kolikor so mrtve in s prahom posute, vzklijó v otroškem srcu ter zaživé svoje prav posebno življenje. Niso več tiste, ki jih je bila napisala vela roka godrnjavega, venomer pridigajočega učitelja; otrok jih po svoji podobi preustvari, vdahne jim svojo čisto dušo, polno dobrote in lepote . . . Ponevedoma in ponedolžnem sem bil naredil tam v štacuni svojo šolsko zgodbo. Mladi gospod, sem rekel, me ljubeznivo potreplje po rami: »Priden fant si . . . ná bonbonov!« Saj mi ni bilo do bonbonov, res ne! Tudi mi nič ni bilo do tega, da bi kdo naglas pohvalil mojo pridnost; saj priden še maral nisem biti, kakor noben otrok ne. Bilo mi je edinole do mehkega zvoka tistih besed, do veselega pogleda gospodovih oči; bilo mi je — do ljubezni . . . Mladi gospod je pobral desetice z jezno roko, ošvrknil me s hudim pogledom, okrenil se sunkoma v drugo stran, stopil k tisti jezikavi ženski ter se ni več zmenil zame. Takrat se je nekaj odškrnilo v meni; bilo mi je, kakor da sem nekaj izgubil, ne vem kaj. Šel sem počasi iz štacune,

solze so mi zalile oči in v grlu mi je samo poihtevalo, čeprav nisem maral. Komaj sem bil zunaj, je prihitel gospod za menoj; sklonil se je k meni, ves spačen je bil njegov obraz; snel mi je klobuk, zgrabil me za lase ter me stresel, da sem se opotekel. »Ti prokleti poba, ti! Ali nisi mogel požreti tistih par soldov? Kdo te je klical nazaj? Ná . . . bonbonov!« Zasukal me je v kolo-barju, da sem odletel na drugo stran ceste, vrgel je klobuk za menoj ter se vrnil preklinjaje v štacuno . . . Ko sem tekel domov, sem jokal naglas. Ni me bolelo, ko me je lasal, še čutil nisem. Bolelo pa me je in sram me je bilo, da je bral v mojih očeh tisto lepo šolsko zgodbo ter jo sunil v prah. Še za bonbone je vedel! . . . Nikomur nisem bil doslej še povedal te zgodbe o poštenosti. Nosil sem jo zaklenjeno v srcu, kakor spomin na skriven greh. Ali še zdaj mi plane v lica kri, če se domislím nanjo. Domislím pa se nanjo vselej, kadar mi prisodijo teden dni ječe in sramote zaradi hudodelstva, o katerem ne vem, če je zares hudodelstvo, ali če je dobro delo usmiljenja! . . .«

Tako je pravil moj kuštravi znanec.

»Ali tri desetice,« sem rekel, »take tri uboge desetice še ne morejo biti kamen mejnik, da bi se človek odpovedal beli cesti ter krenil na slepo vero v goščavo brez poti!«

Zamahnil je osorno ter stresel z glavo, da so se mu usuli dolgi kuštri prav do oči.

»Kaj goščava! Goščava je ves svet, neobdelana in nepoznana, pást človeku! Vsak trenotek življenja, že vsaka bežna misel je zgodba o poštenosti, ali o nepoštenosti. Umetnost je razlikovanje med obema; edina sadonosna umetnost človeška!« —

ZGODBA O NEPOŠTENOSTI.

Moj dolgi in kuštravi znanec je kakor v obupni vdanosti iztegnil obedve koščeni roki daleč iz prekratkih rokavov ter je pripovedoval o svojem čudno zaverženem življenju s tistim globokim, rahlo trepetajočim glasom, ki poslušalcu že sam izpričuje, da je resnična in pravična vsaka beseda. —

Človeku ni dano, da bi razlikoval, kaj je dobro in kaj je hudo, kaj je prav in kaj ne, kaj je poštenost in kaj nepoštenost. Meni vsaj ni dano. In to pomanjkanje koristne razsodnosti je poglaviti izvirek vseh bridkosti mojega življenja. Res je, da me je presunil mnogokdaj žgoči občutek greha in da me je spreletel mnogokdaj sladki občutek lepega dejanja. Izkazalo pa se je vselej, da sodi moje srce natanko narobe, kakor posvetna

šega in postava. Za lepo dejanje so me lasali, za greh so me božali. Torej se je moje srce motilo, zakaj posvetna šega in postava je nezmotljiva.

Rajni Luka Jeran, ki je zdaj v nebesih in me sliši, mi je dal nekoč srebrn goldinar in mi je naročil, da naj ga ponesem — več ne vem, kam. Tiščal sem goldinar v pesti in sem šel počasi po stopnicah. Zjutraj je bilo, šolske knjige sem držal pod pazduho. Rahel dež je rosil, oblaki pa so bégali ter se razmikali tako naglo in sunkoma, da se je časih vsa ulica žarko zableščala v solncu in so bili prameni dežja podobni trepetajočim bisernim trakom. Niti za hip nisem pomislil, da bi se napotil tja, kamor mi je bil ukazal gospod; prav tako malo sem mislil na šolo. Vendarle prisežem, da greh ni bil preudarjen, da ni bil sklenjen niti s koncem misli. Če bi zdajle stal pred sodnikom, pred vsevednim Bogom, bi rekel brez strahu: »Greh se je storil sam, brez mene in zoper mene; srebrni goldinar je ravnal čisto po svoji vesti in pameti!« Godilo se je z menoj, kakor da me je vodila tuja roka, kakor da mi je tuj glas narekoval misli, besede in dejanja.

Menjal sem goldinar pri branjevki, ki me je premerila s hudim pogledom, obrnila svetli goldinar skrbljivo in nezaupno ter ga še potehtala na dlani, preden mi je naštela drobiž. Kupil sem fig, tistih velikih, sočnih, ki imajo rdeče meso in mastno, kakor s stopljenim cukrom polito kožo. Šel sem počasi dalje, ker se mi ni nikamor mudilo, in sem jedel zlagoma, brez posebne slasti. Pomislil sem: »Kako neki je vedela tista ženska, da goldinar ni bil moj?« In še ob tej misli se ni genil v mojem srcu niti najrahljši občutek greha. Vse je bilo zares tako, kakor da je hodil in postajal med ljudmi tuj človek, ki sem ga poznal komaj napol in se nisem veliko menil zanj.

Stopil sem k peku, nakupil si štrukljev in piškotov ter si natlačil žepe, da so štrleli od mene. Ko sem prišel mimo nožarja, sem stopil k njemu ter si kupil nož z dvema klinama, kakor sem si ga bil že zdavnaj pozelel. V prodajalnici papirja sem si izbral celo pest pisanih svinčnikov ter steklenico rdeče tinte; čemu se mi je bilo zahtelo tistih reči, ne vem. Nazadnje sem se napotil iz mesta v drevored.

Oblaki so se bili ustanovili, oddehnili se od nespametnega prebéganja ter se niže spustili na streho in na kostanje. Vztrepetal sem in sem videl, da sem ves premočen. Štruklji v žepih so se bili zmeščali, prepojili se z vlagó in so bili težki. Od klobuka in od knjig je kapalo, zeblo me je v roke. In takrat je začelo segati v mojo dušo nekaj nagnusnega, kakor da bi črna gnojnica

lila nanjo. Bil je občutek neskončne osamelosti, tolike puščobe in tesnobe, da se še razjokati nisem mogel; iznad čela mi je udaril mrzel pot in zahladilo mi je v lica.

V drevoredu ni bilo ljudi. Posegel sem v žep ter zalučil orehov štrukelj daleč v travo. Papirni zavoj se je bil odvil, vrabci so sfrfotali z vej. Tako sem storil čisto brez misli in brez namena, ravnal nisem jaz, temveč tisti, ki me je vodil od začetka ter mi ukazoval po samovoljni pameti. Pometal sem še vse ostale piškote v jarek in v travo; gnusili so se mi, ko so ležali tam, namočeni, spolzki in ogabno sladki, kakor so bili. Otrl sem si dlaní v mokri travi, ali zdelo se mi je, da se jih še zmeraj drži cukrena plast, ki neče stran.

Poldne je odzvonilo, ko sem se vrnil domov, truden in premražen.

»Kod si hodil?« me je temno premerila gospodinja.

»Nikoder!« sem rekel tja vendan. Sedel sem takoj za mizo; noge so se mi šibile, v grlu se mi je vzdigalo, z drobnim kladivcem me je venomer tolklo po sencih.

»Kakšen pa si? Ali ti je slabo? Kaj si pa kosil?«

»Nič nisem kosil!«

»Hinavec!« je pljunila ter je šla.

Tako mi je bilo vse na čelu zapisano.

Brati nisem mogel, učiti se nisem maral. Sobotna je bila, ni bilo treba v šolo. Sam sem bil v izbi; vsi drugi so se bili nekam poizgubili, morda so se mi bili zanalašč ognili. V tistih časih sem presanjal po cele dolge ure, po cele dni. Kadar mi je bilo hudo, so mi sanje kar same rosile v dušo, tople in mile; in mahoma sem bil bogat. Ali zdaj ni hotelo biti lepih sanj; misli so bile puste in žalostne, še solz ni bilo. Spomnil sem se na svojo mater; tudi ona mi ni dala tolažbe, videl sem jo objokano in ubogo.

Zgodaj sem se spravil v posteljo, nikomur nisem rekel lahko noč. Zaspal sem kmalu, ker sem bil truden. Ko sem se predramil, čez pol ure ali kaj, sem planil trepetajoč, z zobmi šklepetajoč; vse, kar je bilo, se je bliskoma zasvetilo pred menoj v svoji trdi, neusmiljeni pravičnosti.

Ozrl sem se po izbi in sem poslušal. Tema je bila; vsi drugi so že spali, sopli so mirno, enakomerno; njih duše so bile brez greha.

Vzdignil sem se oprezno, da bi koga ne zbudil. Vzel sem iz suknjiča, ki je visel preko stola, tiste pisane svinčnike, vzal iz hlačnega žepa nož in krajcarje, ki so mi bili še ostali in ki so bili vsi od vlage mokri in mastni. Tipal sem počasi

in po prstih proti durim; tam mi je ropotaje padel nož na tla.

»Kaj pa je?« je v poluspanju zagodrnjal tovariš.

Stal sem in čakal, dokler ni bilo vse tiho. Nato sem se splazil plah in upognjen skoz kuhinjo, odklenil duri še tam, tekel bos po mrzlem, kamenitem hodniku do stranišča, pometal vanj svinčnike, nož in krajcarje ter se vrnil naglo, po tatinsko, tresoč se po vsem telesu od strahu in od mraza. Kar sem bil storil, sem storil v omotici, brez blage in brez kake hude misli. Ko sem legel v posteljo, sem se odel preko glave, sključil se v klopčič ter privzdignil kolena prav do čeljusti, ali vendar me je zeblo, da se mi je koža grbila in da sem vztrepetaval sunkoma kakor v mrzlici. »Moli!« sem rekel. Toda srce je bilo nemo in prazno, še golih besed ni bilo na ustnice.

Zdi se mi, da časih duša zadremlje, telo pa se giblje samovoljno še dalje, noge stopajo, oči gledajo, jezik govori. Zatvornica je že zdavnaj spuščena, struga je suha, koló pa se vrti pod zatvornico naslepo in vprazno, široke lopate bijejo v pusti zrak.

Vstal sem ves bolan in neprespan, popil sem kavo, šel sem k maši, razgovarjal sem se s sošolci, romal križem po solčnih, nedeljskih ulicah; in vse, kar sem storil, govoril in ravnal, je bilo mrtvo. Še tega, da sem ves čas verno čakal desete dopoldanske ure, nisem bil sklenil sam, temveč je bilo sklenjeno brez mene, od zunaj in že zdavnaj prej.

Ko je odbila deseta dopoldanska ura, sem se napotil h gospodu. Na širokem, mračnem hodniku so stale in čakale kmetiške ženske; nekatere so imele cule in cajne seboj, prišle so bile pač od daleč. Zaškripale so duri, prikazala se je ženska. »Bog povrni! Hvaljen bodi Jezus Kristus!« Druga je potrkala narahlo in je stopila v izbo. Tako so se vrstile. Ko ni bilo nikoogar več na hodniku, sem potrkal sam.

Stal sem pred njim, še zdaj ga vidim. Kadar koli se spomnim nanj, vselej je tisti, kakor je bil ob oni strašni uri. Oblečen v obnošeno, ogoljeno črno suknjo, širok, plečat, globoko upognjen, kakor pod silnim bremenom, ki mu ga je bilo naložilo uboštvo in trpljenje vsega svetá. Izpod sršočih, košatih obrvi so gledale žive, resne oči, v dno duše izprašujoče. Položil mi je roko na ramo, tisto trdo, zagorelo, kmetiško roko.

»Kam si dal goldinar?«

Njegov glas je bil zamolkel in raskav.

Sam ne vem, kdo da je takrat govoril namesto mene. Občutil sem edinole, da vé čisto vse

do kraja, tudi tisto, kar je bilo ponoči; in še za hip me ni prešinila misel, da bi tajil. Povedal sem vse od začetka do konca, natanko in po pravici, kakor se je godilo. Čudno se mi zdi, da mi je tekla beseda tako gladko, kakor da bi bil pravil pusto šolsko zgodbo naizust, tja vendan. Nisem jokal, nič milosti prosil, samo razložil sem, kako da je bilo. Tudi v tistem trenutku mi srce ni očitalo greha, me ni klicalo k spovedi in pokori.

Nagnil se je čisto blizu k meni; ustnice, prej stisnjene, so se rahlo odprle in so vztrepetale; iz širokega, koščenege obraza je zasijala blagost, trpka in resna, kakor trudoma iz bolečine porojena, luč iz kamna.

»Nisi storil prav! Nisi storil prav!« je rekel tiho, počasi in pogrkovaje.

Stopil je s svojim težkim korakom k mizi, vzela je iz lesene skodelice desetico in mi jo je dal.

»Ná, kupi si štrukljev za nedolžen denar!«

Nasmehnil se je s tistim zamolklim, komaj vidnim smehljajem, ki je bil njegov. Naglo, kakor v sramu, me je pokrižal po čelu, nato me je s palcem in sredincem tlesknil po glavi.

»Pojdi v božjem imenu! Le pojdi!«

Šel sem. Takrat se je vse razparalo, pretrgalo in povzdignilo v meni. Razjokal bi se, da bi se kamni topili, zavriskal bi, da bi planilo do nebes. Skril bi se v brezdanjo noč — oj, ne skril, pokazal bi se vsem ljudem v svojem očiščenju in poveličanju. Ni jih besed, ni jih! —

To je zgodba o nepoštenosti, kakor mi jo je pravil moj kuštravi znanec. —

□ □

□ □ □

□ □

DR. A. BREZNIK: RAZVOJ NOVEJŠE SLOVENSKE PISAVE PA LEVČEV PRAVOPIS.

(Nadaljevanje iz prejšnjega letnika.)

V času pred veliko Levstikovo pravopisno reformacijo (z l. 1863) so poskušali pisati po etimologiji, ali bolje po izvoru še več besed. Nekaj teh oblik se je sprejelo, nekaj pa ne.

Za kviško, kmalo, blizo, kar se je pisalo nekaj po gorenjski izreki, nekaj po vplivu prislovov na o, so začeli pisati po izvoru kvišku, kmalu, blizu. Prvi je pisal te oblike Valjavec v svojih, za pravopis znamenitih Pesmih 1855: k višku, k malu.¹ Isto je za njim zahteval B. Raič v Novicah l. 1856: »Kmalí' in ,kmalo' se večkrat potrebuje (t. j. piše) namesto pravilnega kmalu; to narečje (t. j. prislov) je sestavljeno iz predloga k in tretjega sklona nedoločivne oblike (t. j. imenske sklanje) s končnico u« (115). S tem je bil izvor besedam pojašnjen, ali pisati še dolgo ni nihče jel po izvoru. L. 1860 nahajamo nekaj novih oblik v Glasniku,² toda redno se še niso začele rabiti. Niti Levstik, ki je njihov izvor dobro poznal, kakor kaže neka njegova opomba v Novicah l. 1862³ se jih še ni poprijel v Napreju, kjer je

sicer začel čisto po novem pisati. Rabiti pa jih je začel l. 1864 v Novicah,¹ česar ni opustil tudi v nadaljnjih spisih. Sreče z novo pisavo ni imel. Posnemal ga je le Bleiweis v svojih spisih,² drugi Novičarji pa so ostali pri starem. Preziral je nove oblike tudi Glasnik in to prav do konca t. j. do l. 1868, kar je tem bolj čudno, ker jih je preje baš Janežič začel pisati.³ Tudi Stritarjev Zvon še ni po novem pel, dokler ni prišel sam Levstik na Dunaj in mu jarem popravil.⁴ Odslej je veljala pisava po izvoru za edino upravičeno. —

Namesto ptuj, ki se je pisalo že izza protestantskih pisateljev,⁵ so začeli tudi po etimologiji pisati tuj. Na preobrat pri tej besedi so brezdvoma vplivali štajerski pisatelji te dobe, ki pišejo stalno tuj, tujec itd. Zato je umevno, da se je spotikal nad našo staro pisavo B. Raič v Glasniku 1858, kjer je zaklical: »Pokaj ptuj namesto tuj?«⁶ Vendar je bil ta klic le glas v puščavi

¹ K višku (57, 88, 92, 93, 99, 122, 165, 172) (v isti pesmi, ki je izšla prej v Bčeli, piše v Bč. 1853, 137 še: kviško) 207 (v isti pesmi Bč. l. c. 145 še kviško); k malu (120, 126, 157, 159, 181, 208) (v isti pesmi Bč. l. c. 145 še: kmalo) 211; toda ,blizo' je pisal še po starem!

² Gl. 5. zv. 30: kmalu (Janežič), 6. zv. 37: kvišku (Mencinger).

³ Str. 283: »kmalo nam.(estu) k malu: kviško nam. k višku.«

¹ Nov. 1864, Zatoženi sosamoglasnik: kvišku (70, 83).

² Nov. 1866, 204, 344: kmalu.

³ Gl. 1865: kmalo 8, 137 itd., blizo (7) 1866.10, 11: kmalo itd. vedno tako! 1867, kmalo, blizo (67) itd. 1868 blizo (5 dvakrat) itd.

⁴ Zv. 1870: 5, 8 blizo; toda pozneje blizu (56, 57, 88, 89 itd.) kmalu (57). Ko ni bilo več Levstika pri Zvonu, je Stritar pisal zopet: blizo (1876, 18) kmalo 21, 64 itd.

⁵ »Kako da pišejo naši stari ptuj za tuj, ni jasno,« Škrabec v Cvetju 13. 4.

⁶ 1858, 2. zv. 198.

vpijočega. Menil se zanj niti Levstik ni dalje časa. Šele leta 1863 je ta glas upošteval ter začel pisati tuj, tujec, tujina itd. stalno v Napreju. Za njim sta dala prednost novi pisavi tudi Valjavec in Jurčič.¹ Počasi je ta zgled vplival tudi na druge pisatelje, da so opuščali staro neetimologično pisavo. —

B. Raič je želel oživiti tudi starejšo etimologično pisavo namesto vesoljni, vesoljnost, kar se mu pa ni posrečilo. »Namesto vesoljni moramo pisati vesvoljni.«² Dasi je Jenko takoj v drugi številki Novic pisal po Raiču,³ se vendar etimologična pisava ni mogla prijeti. Rabili so jo le redki pisatelji, n. pr. Cigale, Mencinger.⁴ Splošno se ni sprejela, čeprav so jo skušali uveljaviti nekateri še po več letih v Lj. Z.⁵ Popolnoma prav je storil Pleteršnik, da se v slovarju ni oziral nanjo.

V dobo pred Levstikovo pravopisno reformacijo (l. 1863) sega tudi etimologična pisava pri zvezi sičnikov s šumniki: o b r a z č e k, zvezček, loncevezčev; k o s č e k, lasček, pisčev, pisčeva, pisčevo itd. S to pisavo je bil storjen zopet nov korak v etimologiziranju našega pravopisa, ki se je vedno bolj oddaljeval od izreke. V naši pisavi se je že zdavnaj utrdilo pravilo, da se osnovni glasovi pišejo neizpremenjeni, kar velja posebno pri zvezi zvonečih in nemih soglasnikov, n. pr.: ozka, ozko, ozkost; nizko, glasba, svatba; zvezka, zvezku; obrazca, obrazcu; ubožček, ubožčka, zaslужčen⁶, ljudski, ljudstvo itd., kar se drugače govori kakor piše. Ravno toliko staro je že tudi pravilo, da se v pisavi opušča prilikovanje sičnikov pred šumniki pri neločljivih predlogih, n. pr. iz, raz, vz, s (z)⁷: izčistiti, razširiti, vzčutiti se,

¹ Valjavec, Glas. 1863, 104 itd. Jurčič, Glas. 1865, 69. Levstik je pisal preje ptuj: brezi ptuječa (Glasnik 6. zv. 171), ptujčiti itd. In tako je ostalo pri večini pisateljev tudi še pozneje: ptuj: Gl. 1865, 140, Mencinger, Gl. 1866, 24 itd. Nov. 1868, 19 itd. vredništvo.

² Nov. 1856, 143 v dostavku k pretresu »beril«. Starejša pisava še ni bila pozabljena; nahajamo jo n. pr. Sl. bč. 1850, 24: vesvolen svet.

³ Pesem Sprehod: Vesvoljni v svate vabi svet, l. c. 152.

⁴ Cigale: Nov. 1865, 397; Mencinger: Nov. 1866, 28 na vsem voljnem svetu. Zora, 1877, 170: vesvoljno.

⁵ N. pr. 10, 412 vesvoljno človeštvo.

⁶ Metelko, 84. Zato piše Pleteršnik pravilno: tepežkati, tepežkar; postrežček, družčen itd.

⁷ Predlog s se je pisal malodane od začetka naše pisave pa do l. 1845—1850 po analogiji iz, raz, vz ko z, n. pr. Novice 1843: z sokrovco (11) z perjem (11) z hvaležnostjo (11) z černo barvo (12) z pridam (1) z Korošci (6) z časoma (22, 27, 34, 54) zčasoma (47) z čemur (100); enako pri glagolih: de bo z-hajalo (1, 46) se je z-hranilo (96) Nov. 1844: z cerkevjo (27) z curkoma vun teklo (130) živina iz-hujša (30); toda od str. 39 dalje se redno piše sčasoma (43, 71, 83 itd.). V oktobrskih številkah l. 1845. je v Novicah zmagala fo-

sčakati se, sčasoma itd. V izreki se seveda prilikovanje ne opušča!

Na podlagi teh pravil so začeli pisati po izvoru tudi v končniških delih. Če se piše obrazec, obrazca, je dosledno samo obrazček, obrazčka, zvezček, zvezčka; enako pa tudi brusček, dopisček, jerbasček, kosček, lasček, lisček, prasček, dalje kolesček, drevesček, peresček itd. Vprašanje bi bilo le, kako daleč sme etimologična pisava. Pravopisci, ki so se odločili za prvi korak, se niso ustrašili tudi nadaljnjih. Pisali so tako ne samo naštetih zglede, temveč tudi izvedenke z drugimi obrazili, n. pr. mesčan, vasčan, nebesčan, Sisčan (Sisek); sosesčina, kranjsčina, slovensčina; tresčica, isčem (iskati) s čim itd. Šli so torej do skrajnosti. Vendar je treba pomniti, da ne pridemo do nič manj smešnega konca, če se lotimo pisave od fonetične strani. Neizprosna doslednost bi ne bila tu nič manj smešna.

Sistematično so pričele tako pisati Novice, sporadično se je pisalo že preje. Noviško pisavo so sprejeli Slovenija, Vedež, Ljubljanski Časnik, Slov. bčela i. dr.¹ Do Glasnika ta pisava skoro ni poznala izjeme, Janežič pa se ji je uprl in začel pisati fonetično. Bleiweis se za Janežičev odpor ni zmenil in je pisal v Novicah kakor doslej, vendar je fonetična pisava polagoma zmagovala, tako da se ji je koncem l. 1863 začel uklanjati tudi Bleiweis.

Ker se je skupno s to pisavo, slonečo na etimologiji, pojavila tudi pisava na — zki, ztvo, žki, žtvo (n. pr. francozki, možki, vitežki, papežki, pariški, praški, kinežki, društvo, ubožtvo, sovraštvo), ki je slonela na napačni etimologiji, jo moramo obravnavati kar na tem mestu. Isti listi, ki so začeli pisati primere kakor obrazček, kosček so pisali tudi možki, društvo itd.² Poslednja pisava

netična pisava, t. j. pred nemimi soglasniki se je jel pisati s (etimologično!) pred zvonečimi z. Drugod se je prejšnja pisava še ohranila, tako v Prešernovih poezijah, l. 1847; zelo pogosto se je pisalo tako še v Sloveniji, Vedežu, Ljublan. Časniku in Slov. bčeli.

¹ Novice (po kronološkem redu): 1843: kosček (10, 20, 56 itd.) — vasčani (95) 1844: de se vsči (10) kosčike (34, 35) kolesčik (170, dvakrat) 1845: kolesčik (21) lisčika (85 — Prešeren!) mesčanska straža (99) peresčiki (132 petkrat) drevesčiku (170) zvezčik (208) 1846: prasčike (59, 74 štirikrat) nebesčan (81) obrazčik (207). Semtertja so pisali tako celo etimologični šč n. pr.: z branilam ali sčitam (ščit! 162) itd. Slovenija 1848: mesčani (197) dopisčke (dopis! 109) peresčikov (88) itd. Vedež: lisček (1849, 2. pol. 54, petkrat, 55) nebesčanov (177) jerbasčke (137, 138) brusčeku velijo osla (1850, 47 nima Pleteršnik!) Madačasčan (Madagaskar! 79) itd. Ljublj. Časnik 1850: kosček (160) nebesčanom (124, 129) itd. Sl. bč. 1850, 34 jerbasček itd.

² Le nekaj zgledov! Novice 1843: možkih (36) 1844: možki (82) društvo (91) sovraštvo (106). Pisali so celo: ve-

se je zdela etimologično tako upravičena, da so jo priporočali tudi slovnično precej izobraženi možje, kakor B. Raič. Primerjajoč pisavo¹ kakor: izpolniti, lezti, možki, pa: vspenja, društva, pravi, da je treba pri teh oblikah doslednosti. »Edno moramo prigerliti: piši, kakor govoriš, ali pa: piši za oko, govori za uho; ker, ako pišem lezti (in izpolniti, možki itd.), doslednost veleva pisati: vzpina (vzhodnoštaj. oblika za vzpenja!), društvo, česar se večina učenih piscov derži.« Prvi se je taki pisavi uprl Janežič, ki je že v prvih zvezkih Slov. Glasnika zavrgel ne le pisavo kakor možki, društvo itd., temveč tudi obrazček, kosček, kakor da bi bila oba primera enako neupravičena.² Janežičevo ravnanje je bilo krivo, da je imela odslej pisava košček itd. tja do Pleteršnika isto usodo kakor pisava na ski, ški, štvo. Celo Bleiweis, ki je pisal oblike kosček in — zki, žki, žtvo do konca l. 1863., je začel po tem letu pisati poleg ski, ški, štvo navadno tudi košček itd.³ To je bilo tembolj čudno, ker je prav tega leta dokazal Marn v prvem letniku Jezičnika, da se piše po etimologiji prav francoski, možki, društvo, šleski (Šlezija)⁴ itd., toda kosček! Poslednjo pisavo je Marn odločno, pozneje celo trdovratno branil. Tako so pisali, pravi, semtertja že v 16. veku in tako se govori tudi na vzhodu.⁵ Vsled tega je priporočal pisavo sč za vse primere, torej ne le kosček itd., temveč tudi Lesčan (Lesce), Novomesčan itd.⁶ Sam je pisal: isčem, slovensčina itd. Posnemal ga

dežstvo (tako! 111) 1845: v Angležki (8) ubožtva (8) kinžka (87) vitežki (181). Enako so pisali Slovenija, Vedež, Lj. Časnik, Slov. bčela itd.

¹ Miklošič-Bleiweisovega gimnaz. berila, Nov. 1856, 115.

² V Glasniku so se pisale ne le oblike na — ski, ški, štvo, temveč tudi košček. Pisava košček: 1. zv. 116, 181; 2. zv. 137, 138; 6. zv. 34; 1864, 6 itd., izjema: kosček (1866, 15 Navratil). Oblik na — ski, ški, štvo ne bomo naštevali, ker jih je preveč, zaznamujmo le redke izjeme, n. pr.: sovraštvo (1. zv. 6, 10, 66) možki (1. zv. 39, 41, 111, 114; 3. zv. 22, 72; 8. zv. 64) društveniki (1. zv. 61, 120) marburžki (1. zv. 94).

³ L. 1864. se začno v Novicah redno pisati oblike na ski, ški, štvo. Izjeme so le redke: pariški (11) vitežkega, papeški (192) itd. Piše pa se odslej navadno tudi: košček itd. Izjeme so vendar pogostne, n. pr. Nov. 1867: Sisčan (228, 229) nekaj tresčic (210).

⁴ Jezičnik, I. 1863. 16—19.

⁵ Nekatero oblike nahajamo res stalno, tako n. pr. pri Küzmič Mikl., Star. i nouvoğa testam. sv. historie v Radgoni: na krstšánsko vöro (101) krstšávan (94) krstšávaro (94, 95) okrstšeni (95) krstšeni (124, 126) itd. Küzmič Štef., Növi Zákon, v Beči 1883: je krstšávaro, krstšávajöči, krstšáva (158) itd. Enako pišejo drugi pisatelji. Izreka je mogoča, ker se afrikata č razdeli v prvotni komponenti t + š; tu je progresivna asimilacija.

⁶ Jezičnik, I. c. 23. Zglede ima po Metelku, ki pa je pisal sč, prim. Metelko, 8. 60. Metelko je pisal: viteški, možki, juški itd (86).

vendar ni nihče, niti Bleiweis, ki je Marnov Jezičnik drugače upošteval.¹ L. 1865. je Marna Janežič celo izrecno prosil, naj bi »pisavo sč vendar opustil, ker je neslovanska in tudi ljudski izreki popolnoma nasprotna.«² Pisava kosček itd. je bila s tem do Pleteršnika zatrta. Pisava na — zki, žki, žtvo pa je za vedno prenehala, razen oblik »francozki, angležki«, ki so ostale v Novicah do l. 1868. »Francozki« je pisal tudi še Dun. Zvon. Drugih oblik redno niso več pisali razen Zore, ki je pod uredništvom Dav. Trstenjakovim (1872, 1873), še bolj pa pod Pajkovim (od 1874. dalje) zopet obnovila oblike — zki, žki, žtvo. Ostala je še pisava: hribolaztvo, toda piše se: samodrštvo, kakor pravilno piše tudi Pleteršnik.

Kako pa je pisal kosček itd. Pleteršnik? Kdor pozna njegovo načelo glede etimologije v pisavi, in ve, da mu je do nje navadno več kakor pa samo do pravopisne rabe, lahko sam ugane, da Pleteršnik tu ni bil v zadregi, po katerem načelu naj piše. Toda v zadrego je prišel pri vprašanju — in tu bi bil prišel vsakdo —, doklej sme etimologična pisava. Gnati doslednost do tiste skrajne meje, kakor nekdanj, gotovo danes ne bi kazalo. Prav je zato storil Pleteršnik, da se je omejil le na nekatere končnice, tako n. pr. na — ček, čič, čina, čev, čica, čast itd. Ta omejitev je sicer le subjektivnega značaja, ali proti njej sami nimamo nič, ker ni nič na tem, ali se vzame ena končnica več ali manj; dejstvo je, da vseh končnic ni mogoče pisati ne po etimologiji ne po izreki. Ali nekaj drugega je, s čimer se ne moremo strinjati. Pleteršnik ne pozna doslednosti pri istih končnicah. Nastavil je pisavo: obrazček, obrezček (od obrezek), zvezček, toda zvežčič. Nasprotno piše pri tej končnici: prasčič in praščič. Dalje: prasčina poleg praščina, kar pa je v oklepaju, toda le: merjaščina; rezčica, toda le deščica, treščica itd.³ Izpustil je besedo: izvozček ali izvožček, druga oblika (razen ek = ik) ni mogoča. Dalje piše: jerbasček, klasček (klas) kolesčast, lasček (las) lasčast, lisček, prasček (prasec), toda kosček poleg košček, vendar piše samo krešček (kres), dalje: dreveščece.

Pleteršnikove zglede so začeli uvajati takoj v pisavo.⁴ To načelo je upošteval tudi Levec v

¹ Prim. Novice 1863, 378, kjer ga je laskavo ocenil.

² Glas. 1865, 29. o priliki, ko je ocenil II. letn. Jezičn.

³ Toda že v strsl. je dščica poleg dštica. Miklošič, 184.

⁴ Bežek je pisal v Zvonu: kosček (XV, 656, 738 itd.), pisčev (XVII, 357: svojilnih pridevnikov Pleteršnik ne navaja, vendar so potrebni, ker pisava pri takih zvezah ni utrjena; saj jih ima celo Miklošičev strsl. slovar, prim. pisččč adj. poss. scribae, tvorččč, opificis itd.) zvezčič (XVII, 541, torej ne po Pleteršniku!) itd.

Pravopisu, ali sprejel je samo eno besedo t. j. kosček, zavržši obliko košček. V pisavi se je vsled tega ta oblika sprejela in se piše v kljub temu, da sta nastopila proti njej Perušek in Štrekelj. Perušek pravi, da je pri tej besedi (kosček) »opuščenje prilikovanja siva teorija, ker je stoletna navada dala prevažo predstavi, da se s + č prilikuje v šč, in da je pisati košček, kakor se seveda tudi govori.«¹ Enako se je boril proti njej Štrekelj: »g. Perušek (je) ... zelo dobro pripomnil, ... da je pisava kosček ... le plod »sive teorije«. Narod se prilikovanja ni zbal, ampak je je zvršil popolnoma pravilno; če bi je bil opustil, to bi se nam zdelo neprimerno in zoprno. Popolnoma prav je torej le brusček (od brus, pravzaprav brusec), krešček (od kres, kresec) klašček (od klas, klasec) lašček (od las, lasec) lišček (lisec) Mozešček (Mozes, Mozesec) ... prašček (prasec) ščasoma (s časom); enako je z šč pisati vse besede, ki jih ima Pleteršnik pod sč — (t. j. na začetku besed)«. ² Prilikovanje, ki ga je narod izvršil, velja seveda tudi za izreko knjižnega jezika, ali pisava je ustvarila drugo načelo, ki se ne ravna po izreki, ampak po izvoru. Perušek se zato neupravičeno poteguje za pisavo po izreki v tem primeru, ker načela samega ne taji. Štrekelj pa se bori proti pisavi sč načeloma, kar pa je zopet le »siva teorija«, ker je skupina sč le en primer pisave, kjer se sičniki ne prilikujejo pred šumevci. Pleteršnik namreč ne piše samo primerov kakor sčasoma, sčakati, sčočakati, sčediti, sčeniti se, sčenem se, sčepati, sčesati, sčinoma, sčisloma, sčista, sčutiti se itd.,³ proti čemur se je Štrekelj neupravičeno boril, ampak piše tudi sžreben, sžrebn kobila, sžrniti, dalje zžreben, zžrebna, vzšel, vzšla, vzčutiti se itd. Vse to pa ni slednjic nič manj neprimerno in zoprno kakor pisava: iz, raz, brez itd. pred šumevci (n. pr. izčrpati, izžeti, razčesati, razširiti, razžaliti, brezštevilten, brezčasten, brezžičen itd. Stoletna navada je dala prevažo, da se pisava kakor sčasoma, kar je pisal Štrekelj in že davno pred njim Škrabec ter š čimer, š čim, kar je pisal nekdanj Valjavec,⁴ ni mogla udomačiti, zato se vsi primeri pišejo po izvoru, izrekajo pa po zakonih, ki jih poznajo vsi slovanski jeziki t. j.

¹ Bravec ali bralec?, str. 29, 30.

² O Levčevem slov. pravop. I. c. 129.

³ Taka pisava je pri nas zgodovinsko opravičena, ker se je ni šele Pleteršnik izmislil; prim. nekaj zgledov: telo se sčene (Levstik, Nauk o telovadbi 1867, 7); žita so začele s-černevati (Nov. 1843, 40, Vrtovec, česar Pleteršnik nima!); Muze pa sčinjajo gosti plevélj (Zora, VI, 1877, 6 J. Pajk — nima Plet.!) pod streho sžene (Nov. 2. 40).

⁴ Valjavec: Pesmi: š čim (58) Glas. 1859, 4 zv. š čim (165. 166) itd.

sičniki se pred šumevci izpreminjajo v šumevce, in pri tem seveda tudi nemi soglasniki pred zvenečimi v zveneče in zveneči pred nemimi v neme. Zato se izrekajo omenjeni primeri tako-le: košček, lišček, sčakati se, sčasoma, sčeniti se itd., žžreben, (sžreben) žžrniti (sžrniti), enako žžreben (zžreben), wščutiti (vzčutiti), iščrpati, izžeti, raščesati, rašširiti, razžaliti, brezštevilten, brezčasten, brezžičen itd. Enako: obrašček, obrešček, zvešček, zveščič, lonceveščev itd.¹ Naša pisava ima posebna pravila za pravopisje in posebna pravila za pravo-rečje, ker se ni tako razvila kakor n. pr. srbohrvaška, ki se tako piše, kakor se v tistih narječjih, iz katerih je vzšla, resnično govori! Naša pisava je vsled tega sicer komplicirana, ali dejstvo je, da svojih pravil ne uravnava po izreki. Nasprotno pa seveda tudi izreko nič ne briga, kaj se je v pisavi udomačilo.

Kakšna pravila je glede zč, sč itd. v končniških delih potrdila sedanja praksa? Glas z se pred — ček piše po izvoru, drugod omahujemo. Tedaj obrazček, obrezček, izrezček, zvezček itd., toda zvezčič in zvežčič. V skupini —sč— je pisava po izvoru pravilnejša kakor po izreki, tedaj kosček, brusček, lisček, lasček, lasčast itd., vendar tudi košček, brusček, lišček, lašček, laščast itd. Svojični pridevniki se pišejo samo po izvoru, tedaj loncevezčev, knjigovezčev, hribolazčev, pisčev, Lisčev² (Lisec) itd. —

V najožji zvezi s pisavo, ki smo jo v prejšnjem odstavku obravnavali, je tudi usoda pisave pri nedoločniku gristi, lesti, mlesti. Vsled naslombe na sedanjikovo deblo se je smatrala pisava griziti, lezti, mlezti ali molzti ves čas za edino pravilno, odkar se je morala naša pisava pokoriti etimologiji. Tako je pisal že prvi kritični slovnicař Kopitar³ in podobno za njim Metelko,⁴

¹ Da je možna samo taka izreka, nam pričajo fonetični zakoni našega in staroslov. jezika. Prim.: vžgati (nastalo iz vžžgati) enako vstati (iz vžz-stati) strsl. vžšstviye (iz vžšstviye, ascensio) iščdč (iz izšdč); izčeznati — je dalo ištez-nati in ičeznati; izceliti — isceliti in isteliti itd. Naši stari pišejo n. pr. režalen t. j. razžaljen; ogrskoslov. pišejo n. pr. rašérjavati, rašérjavanje t. j. razširjevati, razširjevanje. Zato je prav zapisal že Škrabec, Kres, 1881, 521: »Tako se prav piše razžaliti, dasiravno se prav izrekuje razžaliti ali ražaliti.« V hrvaščini se piše popolnoma fonetično n. pr. iščeznuti (izčeznuti) išetati (izšetati) itd.

² Jurčič (v romanu Doktor Zober) in Detela (v povesti Gospod Lisec) sta pisala: Lisec: Liščev, Liščeva, Liščevo, kar seveda ni po načelih naše pisave.

³ Paradigma grizem (323): nedoločnik griziti (grizti) namenilnik griziti (in gristi) 329. »Nach grizem gehen ... lézem, Inf. léziti und synkopirt (!) lézti; molzem, molziti (molzti) 336.

⁴ Metelko je nastavljal pisavo lézti, molzti, mlezti, griziti, le »Um der Aussprache (tako!) treuer zu bleiben, schreibt man auch lesti, mlesti, gristi (103).

ki je smatral tako pisavo za etimologično pravilno. Odslej se je pisalo tako do najnovejšega časa,¹ dokler ni zopet Pleteršnik nastavljal pisave

¹ Novice 1844, 134: naleziti (Bleiweis, po Kopitarju!) 1846, 67: naleziti itd. Glasnik: grizti: 1863, 99; 1864, 207; 1866, 124; 1867, 35; natvezti: 5. zv. 74; zlezti 1865. 100 itd. Čežnar, Viljem Tell: molzti (26). Jurčič, Deseti brat: lezti (15, 160). Ljublj. Zvon: grizti (9. 180; 13. 557) prelezti (12, 24) itd.

po stari slovenščini, ki si je z pred t asimilirala. Levec je postavil pravilo: »Napačno . . . je pred nedoločnikovo končnico ti in pred namenilnikovo končnico t . . . opuščati prilikovanje ter pisati n. pr. grizti, lezti, molzti; grizt, molzt. Pravilne oblike so gristi, lesti, molsti; grist, molst.« To staroslovensko pravilo je v pisavi tudi zmagalo. (Dalje.)

STANKO MAJCEN: POVESTICE.

PISMA.

Moj ljubi fant!«
Fric Plenkler se je zdrznil. Kaj me brigajo tuja pisma, in čeprav je izba sedaj moja in ta omara sedaj meni v rabo — nič me ne brigajo!

Vrgel je zveženj pisem v zaboj za kurivo in stopil nazaj k omari, kjer je razpravljajal svoje stvari, metal tuje iz nje in vlagal svoje vanjo.

»To so ti čudaki. Ne le da puste vso nesnažo v izbi, kadar se selijo — pisem, še pisem ne vzamejo s seboj. In to je vseeno, kakšna pisma so: od očeta, od matere, od sestre, od ljubice . . . nobeno ni toliko vredno, da bi ga spravili. Če ne spravili, pa vsaj ne puščali v tuji izbi, kamor pride vsak hip nov najemnik. Psi!«

Fric Plenkler je vlagal knjige, časopise, sešitke predavanj, obleko, perilo, neseser, vse lepo po vrsti, vse v isti predal in vse po istem redu. Pisma je položil čisto na dno v levi kot; zakaj imel jih je samo petero.

Kaj bi čutili pisci, če bi izvedeli, kako se ravna z njihovimi pismi! O brezsrčneži, ki ne zardijo, ko morajo vedeti, da tuj človek čita pismo prijateljevo; o trinogi, ki se ne vgreznejo v tla, ko morajo vedeti, da tujec prebira vrste njihove ljubice . . .! Fric te misli ni mogel izmisliti do konca. Če bi on imel kaj takega . . . bogastvo, zaklad takega pisma, z zlatom bi ga tehtal in iz Ljubljane na Dunaj bi se peljal nazaj ponj, če bi ga bila zadela nesreča, da ga je pozabil.

Kajpak, on ga še nima . . . a lahko se zgodi, da ga dobi. Mesto je veliko, ljudi je mnogo in človek se takorekoč dobrodejno izgubi v množici . . .

Fricu se je v srcu ukresala iskra, iskra je zanetila plamen, a ta plamen je bila doslej še samo radovednost. Toda radovednost je bila velika. Fric se je zavedal in sram ga je bilo.

Kako imponirajo ljudje, ki niso radovedni! Nepremičnega obraza zrejo pripovedovalcu v oči, kvečjemu nasmehnejo se pomilovaje, češ kako je pač bilo? tako in tako.

Fric je bil pospravil stvari in zaprl omaro. Ozrl se je po kabinetu, ki ni bil ne velik, ne majhen, ne temen, ne svetel, ne poceni, ne drag — tak, kakršni so vsi, le hiša nosi drugo številko in ulica drugačno ime. Na tisoče jih je v tem mestu. Tisoč ljudi stanuje v njih in ti se neprestano menjavajo. Človek ne ve, za kom pride, kam in kdo se za njim naseli v isto omaro, v isto miznico in v isto posteljo. Da ne ostanejo za kom papirji in taka umazana navlaka . . . kakor so tale pisma!

Fric se je ozrl v zaboj za kurivo, pisma so še ležala v njem.

Če jih je pustil tu, neznanec neznani, je s tem privolil, da jih čita katerikoli zoprni človek! In taki ljudje so na svetu . . .!

Kako se je začelo? »Ljubi moj fant!«

Srečno dekle, ki ne veš, ki ne veš, kaj se s tvojimi pismi godi. Ti misliš, da so z rdečim trakom povezana, hranjena na najlepšem mestu, če ne na srcu pod telovnikom, pa vsaj v suknji v stranskem žepu. Pa kaj! Čisto tuj človek jih je našel v omari in jih zalučal med smetje.

Fricu so se zasmilila pisma, pobral jih je iz zaboja in jih položil na mizo.

Srce mu je tolklo glasneje, roka se je na lahko tresla, ko je razganil prvo.

Ljubi moj fant!

15. maja 19 . . .

Onega večera ne pozabim nikdar. Moj si in moj boš, saj si mi obljubil in se sveto zaklel. Pa saj tudi ne more drugače biti. Ne sme. Saj veš . . . Ah, ne pozabi . . . Kako lepo je bilo. In vedel boš, da je sklenjeno.

Rogier Van der Weyden: Sv. Trije kralji.
Monakovo. — Stara Pinakotheka.

Tizian: Sv. Družina s pastirjem.
London. — Nac. galerija.

Odpusti, da nisem bila močnejša. Močna biti, je poslej moj vzor.

Zbogom, zbogom, zbogom! Tvoja
E m a.

In drugo:

Ljubi! 18. maja.

Ti nič ne pišeš. Pa saj nimaš časa, kajne? Kdaj si že obljubil, da napišeš pismo? V naglici sem pozabila. 20., če se ne motim. Piši, samo piši. Pisala sem prva jaz, a to tebi nič mari. Me dekleta smo nestrpnjeje nego vi fantje. Jaz posebno. Ali me razumeš? 20. pride pismo in takrat bom vedela, ali razumeš.

E m a.

In tretje:

Ljubi!

Tvoje pismo me je zbegalo. Ali sem bila slabe volje? Ali dvomim? Oh, kako sem neumna. Ti in pozabil? Ti in ne vedel več — spleen! To so izrodki prečute noči. Vem, da se smeješ, ko čitaš te vrste. A vеди, da ne morem spati, odkar leži tvoje pismo v moji miznici. Nisi ga pisal tako, kakor bi ga bil moral pisati. Toda enkrat nobenkrat. Samo ne pozabi. Če pozabiš . . . nič; tisoč poljubov

od Tvoje
E m e.

In četrto:

Ljubi zvesti!

In zopet čakam. Obljubljenega obvestila ni. Enkrat sem te videla na cesti, a Ti me nisi zapazil. Tako si bežal! Ali je toliko opravkov? Drugi ljudje ne beže tako. In ti me res nisi zapazil? Pazi, pazi, da me ne zapaziš! Grdi, grdi! Ljubi, ljubi! Ko opraviš, sede va v park in se naužijeva prostosti kakor dva zlatokrila kebra. Hočeš? In Ti boš še povrh imel zlat naočnik. Juhu! Dotlej pa vsaj popolnoma ne pozabi

Svoje E m e.

In peto:

Ljubi dragi fant!

Nič. Zopet nič. Meni se vrti svet pred očmi, če pomislim, da mi že mesec dni nisi odgovoril. Ali si odpotoval? Pa saj vidim Tvojo gospodinjo kupovati stročnice zate. King z bato. Ljubi, meni se zdi, Ti se oddaljuješ od mene,

in ko se mi tako zdi, se mi potaplja svet pred očmi, drevesa, cerkve, zvoniki tonejo in čez vse zašumi morje s sovražnim pljuskom . . .

Piši vsaj vrstico, vsaj besedo, dahni na papir in pošlji mi ga.

Tvoja žalostna E m a.

In šesto:

Zdaj vem vse in še mnogo več. Stvari so tako jasne in vendar jih moje neumno srce ne pojmi. O ljubi, o izgubljeni! In v meni gloje črv . . . Ali si res pozabil? Ali mogel, ali smel pozabiti? Naj zapišem, kar si povedati ne upam? Karl!!! Jaz sem močna, a če padeš Ti, zdrknem nema ob Tebi.

Danes se mi je sanjalo, ko sem Ti povedala novico, da si rekel: Dobro je, dobro. In ves si se smejal v obraz. Ali naj upam? Upanje ni zeleno, temveč je rdeče.

Tvoja E m a.

In sedmo:

Ljubi!

Skoro ne morem pisati. Pero se mi ustavlja, ko mislim, da velja Tebi. Tak si torej, tak je torej svet? V Tvojem pismu ne stoji nič o tem, po čemer sem s krvjo hrepenela. Zate ne obstoja. In meni je vse. Bo vse. In ti si glu h. Gluh, kakor steber, ob katerega butam z glavo in ki niti ne odmeva. Počasí, počasí se širi obzorje, rdeče lise vstajajo na njem in rastejo s hitrico požara po vsem nebu. Ali je to sodni dan? Ti veš vse. Ali je to konec? Ne še, ne. Samo zdaj še ne. Saj zate še živim?! Ne zaradi sebe, vprašam.

Osmo in poslednje:

Ljubi!

Noč je, ko to pišem. V moji sobi je tako tiho, da slišim miš glodati v kleti, tako tiho, da slišim spečega človeka dihati nad seboj, tako tiho, da slišim skoz sedem sten Tvoje srce biti. In moje ne bije več. Je zastalo. Noče več. Ga vprašam, a noče več. Kdaj pride tisti dan?

To je moje najlepše ime:

E m i c a.

Fric Plenker je položil pisma na mizo, zložil jih po vrsti in po dnevih in jih zavil v papir.

Shranil jih je k svojim kot svoja in ista svetost in spoštljivost jih je objela kakor njegova. Zakaj pisma so sveta in s srcem ne ljubi, kdor pisem ne ljubi.

RDEČE NOGE.

Dvorni svetnik pl. Ščaginski je odložil vilice in nož, otrl ustne s servieto in se naslonil na stol. Večerja je bila tečna — poklon zaslužnemu hoteliéju — a česar svetniško srce po pečeni raci s salato in kompotom na noben način ne more pogrešati, je dobra smotka.

»Natakar!«

Namesto natakara pa je stopil v stransko sobo hotela »Pri rdeči kamižoli« beraček s trakovi za čevlje. Približal se je svetnikovi mizi, kakor se bliža vsa ta pocestna in gostilniška beračija; z zmučenim obrazom in tresočo se roko.

»Gospod . . .«

Fantič je bil po ramah in suknjiču pokrit s svežim, nanovo zapadlim snegom.

»Kaj sneži?«

Dvorni svetnik se je ustrašil in uprl stekla svojih očal v okno. Šipa je bila orošena in le obratne črke vnanjega napisa so se dolgočasile na njej.

Ščaginskega pogled je od okna splaval na svršnik, ki je visel v kotu na klinu, in oko mu je strahoma obviselo na lahki jesenski suknji. O jaz tepec, kako naj pridem domov?

Domislil se je kožuha, ki visi doma v omari že dobra dva meseca in čaka, da ga pobeli prvi sneg. Čisto nov kožuh je, dar gospe pl. Ščaginske za 25. zakonski jubilej. O to bo nocoj jok za dva: prvič za skaženi jesenski površnik in drugič za zimski kožuh, ki je zamudil prvi sneg. Ščaginski se je pomiril z mislijo, da se nocoj itak samo še »cedi«, »belo« da bo šele jutri šlo, in dotlej je svršnik zopet lep in kožuh — naj čaka.

Docela pa se je zopet umiril, ko se je spomnil vseh mikov prvega snega. Pokrepčan od večerje in spočit od sedenja, s smotko v ustih, stopiš na cesto, noga se vgreza v sneg kakor v gosje perje in pušča sledove čisto novih, še ne obrabljenih čevljev za seboj, na brkih in na bradi se nastavljajo kosmi, ki grejejo in zaeno hladijo razgreto lice. Ljudje se presenečeno pozdravljajo, dober večer in lahko noč zveni mnogo prijazneje, bolj človeško, takorekoč nič koristolovno, naravni fenomen je brezdvomno vzbudil v ljudeh zavest celokupnosti, istosti in bratstva. In tako med rahlo in tiho padajočimi kosmi šetati se proti domu, v upanju na gorki zrak, ki sedaj gotovo

že polni izbo, na oblazinjeni stol, ki stoji pripravljen pred kaminom, na žarke žarečega oglja, ki kakor urni prsti švigajo iz peči, na pomirljive povesti starih avtorjev . . . o kolika slast!

Dvorni svetnik je veselo puhnil dim skoz nos — smotko mu je bil medtem obrezal in našgal natakara — in njegova pozornost se je osredotočila v beračku.

»Kaj prodajaš? Ah, saj vidim, trakove za čevlje. Tako, dragec, jaz nosim štiflete, kakor vidiš, in s trakovi bi ne vedel, kaj početi. Ne bo nič.«

»A milostna gospa?« je naučeno prosil fant in snel motvoz z zvežnja.

Svetnik se je presenečeno nasmehnil.

»Vidiš, fant misli. Toda, mili moj, moja žena nosi čevlje na gumbе, tudi nič zate, kajne? Zaslužiš pa vseeno, da kaj kupim.«

Z las, na katerih se je bila med tem stalila snežna skorja, mu je zdrknil pogled na obraz, na rame, po jopiču navzdol, obstal na kratkih hlačah in — kaj so zagledale svetnikove oči? Beraček je bil bos.

Svetnik se je nekoliko priklonil, da bi videl natanko. Res, gola koža je bila. Pod kolenu nekoliko modra, nato sinja, nad gležnji rožna in prsti in peta so bili rdeči, čisto in popolno rdeči. V mesarskih izložbah vidimo tako rdečico, tudi v angleškem beafsteaku. Svetnika je neprijetno dirnilo v želodec.

»Ali nimaš čevljev, da hodiš bos po gostilnah?«

Fantič je zanikal z glavo in pozorno uprl oči v svetnikove, kot da ima v najkrajšem času izračunati, kako daleč se je razvilo Ščaginskega sočutje.

»To ne gre, da bi bos človek hodil pozimi po boljših lokalih.« Ščaginski je zmajal z glavo in pogledal natakara, ki je stal med durmi, jedilni list zataknen za telovnik, in zibal levo nogo v kolenu. V natakarjevem obrazu se je zrcalila pohlevnost in pokorščina in Ščaginski je spoznal, da je od njega odvisno, ali bodo bosi ljudje beračili pozimi v boljših lokalih, ali ne.

Tega na noben način ni maral. V prsih se mu je zgenilo nekaj kakor sočutje in sramežljiva toplota mu je zaplala krož srca.

»Meni je vseeno, seveda, jaz o tem ne odločam,« se je poizkušal maskirati vsaj napram natakaru, ki je bil brezdvomno zapazil njegov notranji preobrat, ter je segel v žep po mošnjo.

»Ali te zebe v noge?«

»Zebe,« je vztrepetal fant, opazivši kretnjo, s katero segamo po denar, na svetnikovi roki,

in je stopil korak bliže. Zelo naglo je začel razvezovati trakove in jih razvrščati po mizi.

»Hvala, trakov ne potrebujem, sem rekel... rekel že iz početka,« se je branil svetnik, vznemirjen vsled fantove vznemirjenosti, porinivši robo od sebe in držeč krono med palcem in kazalcem druge roke.

»A eno mi moraš obljubiti. Čevlje si kupiš, si razumel? Čevlje in nič drugega nego čevlje. Ne oranž, ne fig, ne rožičev, razumel? Ne pištole, ne kapsljev, ne možičkov, razumel? Ne bonbonov, ne čokolade, ne svečic. In ne morebiti cigaret ali kaj takega. Če te vidim kaditi, si ob denar. Pri priči ti ga vzamem ali pokličem policaja. Ta bi bila lepa, gospoda bi dajala denar, beraček bi pa kadil. Vse se je že pripetilo. Torej čevlje, razumel? in nič drugega nego čevlje.«

Svetnik je podčrtal vsako besedo s tonom učitelja, ki v prvem razredu uči malo naštevanko. Pri tem mu je desna pest padala na mizo in denar je pritrkaval z zamolklim, ubitim glasom.

Fant je nepremično spremljal gibanje te pesti. Zlasti predmet, ki sta ga krila palec in kazalec, je bil zanj odločilne važnosti. Še ga ni imel, še je bil v tuji roki.

Skremžil je obraz, mišice na čeljustih so vidno vztrepetale in mežikanje z očmi je napovedovalo solze.

Svetnik mu je pomolil denar, a ko je ta bliskoma segel ponj, ga je še za hipec umaknil.

»Kaj si boš kupil s tem denarjem?«

»Čevlje,« je obljubil fantič skoro z jokajočim glasom in že so mu resnične solze stopile v oči.

»No, če si kupiš čevlje, ga imej, pa zbogom.«

Fant je obrnil denar na dlani, si ga ogledal pod svetilko na obe plati, nato ga je spustil v stranski žep in pograbil zveženj trakov.

Brezglasno je izginil iz sobe, za njim so ostali na parketu mokri sledovi stopal — — —

Svetnik se je dobrohotno nasmehnil.

»Kaj mislite, ali si kupi čevlje?«

Natakar, počaščen po toliki milosti, je za spoznanje zlezal iz svojega fraka in njegove besede so bile gladke kakor jegulja.

»Nič se ne ve, gospod svetnik. Kontrola sicer je nemogoča. Tačih beračkov je na tisoče v tem mestu. Pravijo, da so organizirani. Iz skupne centrale — beraštvene direkcije takorekoč — jih pošiljajo na vse strani. Toda upajmo! Upajmo trdno, gospod svetnik, da bo miloščina v prid obrnjena. Jaz bi si celo upal trditi, z opreznostjo seveda, da si fantič naposled, če ga ne premagajo izkušnjave, morebiti vendarle kupi čevlje.«

Zaeno se je lahko poklonil, potegnil počasi servieto izpod svetnikovega lakta in si naložil na roko vso posodo, ki je še stala na mizi.

»Izvolite še sir, sadje, torto?«

Svetnik je odklonil in se naslonil na stol. Blagodejna toplota večerje se mu je razlila po vsem telesu in duh, vzbujen po žlahtni smotki, mu je porajal prijetne misli: imenitna služba, kožuh, prvi sneg — in pri tem ostane človeku še toliko, da takemu ubogemu boscu kupi čevlje.

»DULCE EST PRO EO MORI.«

Na stopnicah je stala zmetalka Anamarija, krilila z rokami in vpila:

»Jaz nisem nič kriva, jaz nisem nič kriva...«

»Kaj se je zgodilo?« je vprašal na hodniku dobrohoten bas človeka, ki je bil pred par trenutki zaprl vnanja vrata.

»Pomislite, človek božji... jaz pometam... pometam... in na kaj mi trči metla? Pod klopjo je tema, kdo vidi pod klop, če je tema? Jaz, stara žena, že celo ne vidim, če je tema...«

Filozof Simon Rovtar je izprevidel, da od vseučiliščne zmetalke ne more izvedeti, kaj je vzrok kriku. Krenil je torej v notranji hodnik, odkoder je — v tem poznem času nekaj nenavadnega — še prihajala plinova svetloba in kjer se mu je zdelo, da čuje moške korake.

Duri v žensko garderobo so bile nastežaj odprte, skozi okno sta se svetili čeladi dveh mestnih policajev. Eden njiju je klonil nad nečim črnim, dolgim, ki je ležalo na klopi, drugi je stal pod plinovo svetilko in dehtivo razbiral v belem lističu.

Rovtar je pomolil glavo skoz duri, lahen lizolov vonj mu je puhnil v obraz.

Ženski, ki je ležala na klopi, ni mogel videti v lice. Zapazil je le dvoje drobnih belih rok, ki sta spredaj in zadaj viseli raz klop, nakiteni s tenkimi, zamolklosrebrnimi obroči. Srebro se je hladno lesketalo v plinovi svetlobi in dajalo ročni polti nekaj vonjavega, mehkega, rožnega.

Simon bi bil vstopil, da se ni o pravem času spomnil, da je popolnoma nepotreben in da tuja nesreča, brž ko se je loti policija, nikogar nič več ne briga.

A policaj, ki je stal pod svetilko in z neumnimi očmi bulil v listič, se je ozrl.

»Dovolite, ali ste študent?«

Filozof je vstopil s pridržano sapo, ošnivši drugega policaja, ki je bil zdajci zagrabil dekletu obe roki in jih pričel vihteti navzgor in navzdol, navzgor in navzdol... s kratkim pogledom.

Policaj, ki je stal pod svetilko, je Rovtarju pomolil list tik pred oči.

»Tukaj stoji nekaj zapisano, pa ne razumem.«

Rovtar je vzel zmečkani listek v desnico in čital: Dulce . . . est . . . pro eo . . . mori.

»Ta list ste našli pri njej?«

»Oseba ga je držala zmečkanega v levici, ko sva došla na lice mesta. Iz tega sledi, da ga je napisala pred smrtjo in da je to njena poslednja volja.«

Policaj je govoril te besede v tonu uradnika, a nato se je zaupno nagnil k filozofu:

»Kaj pač pomenijo te besede? No, saj si lahko mislim. Nekaj o kakih moških osebah pač, to se razume. Prosim Vas, tako krasen obrazek . . .«

Filozof se je umaknil in trdovratno zanikal z glavo.

»Ne vem.«

Še enkrat je pogledal roki, ki sta zdaj nekoliko spehani zopet viseli raz klop, s tenkimi zamolklosrebrnimi obroči nakiteni, dotikajoč se tal ravno tam, kjer je stal policaj s svojimi velikimi, okornimi čevlji . . . in se okrenil.

Pred durmi se je bila medtem nabrala gruča ljudi, izvečine študentov, ki so bili na zmetal-kino vpitje pribežali v avlo. Rovtar se je preril skozi in stopil na cesto.

Debela megla je krila tlak in skozi njo je rosil tenek dež. Ulica se je zdela globlja, ljudje manjši, svetilke nižje in sklonjene, gornjih nadstropij ni bilo videti. Tramvaji, ki so prihajali nasproti, so se zdeli, kot da plezajo iz neznane globine vkreber, in vozovi, ki so hiteli za hrbet, so se navidez zopet pogrezali kdovekam globoko pod cesto. Signali železnic so zveneli ubito, kopita konj so pekotala kakor ovita s cunjami.

Iz motnjave gibanja je le tuintam ostrejša črta stopila v vidik, zdaj črni rob kočije, ki je šinila mimo rame, zdaj krivulja prog vzporednic, ki je mokra in svetla krenila stran. Sredi ceste je stal stražnik in krilil z orokavičeno roko v zraku.

Rovtar se je prerival med ljudmi in hitel h kanalu. Par dekličjih rok mu ni izginilo izpred oči. In zaeno mu je vstajal stud pred ljudmi, ki jim je na milost izročen vsak tak človek, bodisi žganjar, ki je zmrznil pod stopnicami, bodisi dekle, ki ji je lizol pregrizel želodčno steno.

Ozrl se je in zapazil človeka, ki mu je sledil v razdalji desetih korakov. Na pločatih ramah je visel havelok, glava je tičala na vratu, ki ni rasel med ramama, temveč iz prsi.

Rovtar je ob kanalu krenil na levo in se izgubil med drevesi. Kanal, bi človek mislil, je

voda. V istini pa je bil ogromen zidan jarek, na katerega dnu se je cedil ozek curek gnojnice. Lok svetilk, ki je spajal bregova, se je zrcalil v njem in zelenega, rumenega, višnjevega svetlikanja ni konca tam spodaj. Skoz meglo se je videlo vse kakor skoz pajčolan, ki je delal kanal še globlji, curek še ožji, lok svetilk še strmejši.

Rovtar se je domislil na listič, ki ga je pod svetilko držal v roki, na lepe, z mirno roko pisane besede na njem in na človeka, ki bi mu veljale.

Ko je sedel na mokro klop kraj šetališča, se mu je bil človek v haveloku, ki mu je sledil vso pot, približal tako daleč, da je stal ob onem koncu klopi in mu gledal naravnost v obraz.

»Dovolite, da sedem,« je rekel z nekoliko boječim glasom in se spustil poleg Rovtarja na klop.

»Vi prihajate z vseučilišča!«

Rovtar je skimal in si zavihnol ovratnik. Za hrbtom v kanalu je drdral vlak in oblak dima je zavil drevesa in glave ljudi v neprodarno sivino.

»In ste videli nezgodo?«

Rovtar je zopet skimal in se natihem sramoval, da še ni pozabil onih rok.

Tujec je vzdihnil kakor človek, ki ga tare nekaj zelo hudega, čemur pa ni niti najmanj kriv, in se je presedel bliže.

»To so žalostne stvari, veste, človeku je najbolje, če jih pozabi. Če se ne motim, ste Vi bili tisti, ki je držal pod svetilko listek v roki?«

Rovtarju se je zdelo potrebno, da se opraviči.

»Policaj me je prosil pojasnila. Latinščine namreč ne ume policija.«

Tujec se je nasmehnil, brada mu je krepko in široko zaštrlela izza ovratnika.

»Pomirite se, saj je tudi jaz ne umem. In me prav nič ne miče, da bi izvedel, kar me ne briga. To so zasebne zadeve posamnika in le kdor nima svojih, se vtika v tuje. Kdor ima sam s seboj dovolj sitnob, je vesel, če reši v vsakem posamnem slučaju lastno latinščino.«

Tujec se je ozrl in Rovtar se je ustrašil njegovega obraza. Dvoje okroglih svinčenih oči je bodlo izpod obrvi kakor dvoje patronskih krogel, polt je bila izredno bleda in gladka.

Rovtar je umaknil pogled in ga potopil v meglo. Okna nasprotnega poslopja so žarela okrvavljena od petrolejske svetlobe in spodaj na tlaku so se motno risali pravilni trapezi.

Tujec se je tesneje zavil v plašč, kot bi se bal, da mu uide nepremišljena beseda, in je zastrmel predse.

»Pred šestimi meseci sva se spoznala pri gospodinji, pri kateri sva najela vsak svoj kabinet. Moj je bil lepši od njenega, ni mi trebalo hoditi skoz kuhinjo. Ko je pritisnil mraz in sem dal zakuriti, sem jo našel v kuhinji pri gospodinji, kjer si je grela prste nad špiritovim plamenom. Povabil sem jo v izbo. Sloko, kakršna je bila, jo je vedno zeblo. Obleko je imela takšno, kakršno imajo vse: prikrojeno za poletje in muf in kožuh za zimo. Da je le ni zeblo v vrat in roke, drugo telo je bilo ‚neobčutno‘. Kajpak samo navidez. Ali ste že videli žensko, ki ima muf in kožuh in v poletni obleki stoji na koncu ulice in se trese mraza. Vidite in tu se je pri njej začelo nezavedno zatajevanje, da hrane in drugih potrebščin niti ne omenim. Čaj ji je bil glavna jed, in če si je kruh pomazala z maslom ali s strdjo, je to bilo že kosilo. Videl sem, kako se je sušila od dneva v dan in kako čudovito ozka ji je prihajala brada. Želodca sploh ni več imela, ko se je začela tista moda s tenkim pasom.

Seve tudi jaz, ki sem imel lepši kabinet in ki sem si kuril pozimi, nisem imel vedno denarja. Jaz, vidite, sem zopet razsipen. Če v tednu enkrat ne morem vreči srebra po mizi, nisem notranje zadoščen. Troškov imam čez glavo. Kajkrat moram izprazniti mošnjo, da si ohranim ugled, ime, ki zveni takorekoč kakor denar . . .

Posodila mi je torej prvič, posodila drugič in tretjič . . . menda mnogokrat. Ker ni nikdar terjala, ji nisem vračal. Saj se je grela v moji izbi in tudi lepih besed je bilo mnogo med nama . . . Delala je nekak izpit zadnji čas, ali kaj, nisem se brigal. In ko je nekega večera z objokanimi očmi sedela na moji zofi in mi povedala, da je padla, sem vedel, da ji moram vrniti . . . A takrat nisem imel in čez dva dni tudi ne. Gospodinje ne posojajo rade in tako je najprej prodala

nekaj svojih oblek. Kaj je dobila zanje, ne vem. Gospodinji ni plačala, ker sem slišal kreg in pretenje . . . Od tistega časa sploh ni več jokala. Pogosteje je prihajala v mojo izbo in poznalo se ji je, da ji nisem odveč. Tudi jedla ni nič več od tistega časa, zakaj njen obraz je prihajal čudno bel in njene roke so bile lepše od dne do dne.

Takrat se mi je zgodila nesreča. V fabriki se mi je zlomil dragocen sveder in polovico odškodnine bi bil moral plačati jaz. Kaj je prodala, da mi je prinesla celih dvajset kron, ne vem. Natanko se spominjam: v kuvertu mi jih je zalpila in po gospodinji poslala.

Samo na hodniku sem jo še srečal enkrat, gledala je skoz okno, pripravljena na odhod. Kadar grem zjutraj na delo, ne pozdravljam. Tako sem tudi takrat šel brez besede mimo nje in potem je nisem videl več.

Zvečer tistega dne, to je danes, sem jo čakal pred vseučiliščem, da jo peljem v gostilno, a ni prišla.

Povem Vam, da jo poznam po srcu in po duši, da pa ne vem, zakaj je to storila. Jaz te ženske ne razumem. Opravljam svoje delo in se ne brigam za njene skrivnosti. A mislim, če bi bil o pravem času posegel vmes, bi bilo drugače in teh posledic ne bi bilo. S kakimi malenkostmi vam je bila zadovoljna ta ženska . . .«

Rovtarju se je od dežja klobučni krajec pobesil čisto na oči in tik pred nosom je kapljalo z njega. Stiskal je pesti v žepih in odbijal vsako tujčevih besed kakor žoge.

Na drugi strani drevoreda, se je zdelo, da leži na klopi nekaj črnega, dolgega in dvoje rok, nakitenih s tenkimi srebrnimi obroči, visi s klopi do tal, prav tam, kjer so hodili mimo čevlji ljudi, kjer je pluskala brozga in kjer je v velikih četrkotih temnelo počestno blato.

Dulce est pro eo mori . . .

DIVJA ROŽA.

Iznad skalne se strmine
roža spenja v globočine.
Žar ne vidi je nebeški
in noben pogled človeški.
Za nebo je pregloboka,
za oko je previsoka.

V GOZDU.

Gozd, ne čuješ? —
»Kaj želiš?«
Nove pesmi. —
»To je križ!

Nova ptica
se zvali,
staro pesem
gostoli . . .«

Silvin Sardenko.

DR. I. PREGELJ: PETER BOHINJEC.

Ob petdesetletnici.

Duhovnik - pisatelj je pri Slovencih tipična prikazen. V tem oziru je naše slovstvo slično nemškemu, kjer opazimo od Lutragori tradicionalnost pastorske hiše. Slovenski duhovnik-pisatelj je pa vedno izrazita literarna osebnost, nikoli član literarne tradicije in stanovskega miljeja. Poleg lokalnega naturela kaže slovenski duhovnik-pisatelj vselej še izrazito samostojno umetniško naziranje. Ne eden ni hodil k tovarišduhovniku v šolo, dočim je Funtek s pridom pel v Gregorčičevem tonu, Kristan rastel v drami iz Medveda, Gangl teknil s Finžgarjem v prirodni gorenjski flori.

Peter Bohinjec je ostrorezano literarno obličje. Bohinjec je po telesu orjak, Gorenjec. Konj ga je svojčas sunil in pri skoku iz vlaka se je bil enkrat poškodil, sicer ne pozna bolezni. V Bohinjčevem obrazu je značilna neka otroško-trmasta poteza krog ust, kadar govori, in katere si jaz ne morem prav razložiti. Kretenj Bohinjec nima, pač

pa dostojanstvo župnika v glasu in nastopu, in je veder brez sence nervoznosti.

Rodil se je Peter Bohinjec 21. februarja 1864. na Visokem pri Kranju iz globokoverne obitelji. Študiral je gimnazijo v Ljubljani in maturiral l. 1884. s sošolci, pesnikom Gestrinom, sociologom dr. Krekom, svetnikom dr. Pernétom i. dr. Izvolil si je duhovski stan. V bogoslovnici je dopisoval s tovariši drugih zavodov, z dr. Medvedom v Mariboru, Ignacijem Kraljem v Gorici in s Čehi. Živahen sodelavec je bil internemu »Cirilskemu društvu« v bogoslovju, pisal je tudi v »Vrtec«, »Škrat«, »Rogač« in »Ljubljanski Zvon«. L. 1888. je pel novo mašo. Prvo službo treh mesecev je služil v Bohinjski Srednji vasi. Tu je postal sotrudnik »Dom in Sveta«. Iz Bohinja gre Bohinjec v Dobropolje. Pri osemdesetletnem župniku V. Sežunu opravlja veliko faro, se seznanil z učiteljščnikom Jakličem, poznejšim Podgoričanom. Tu napiše »Vodnika« za »Knjižnico družbe Sv. Cirila in Metoda«. Iz Dobropolj, odkoder podlistkuje v »Slovenca«, gre za kaplana na Vrhniko, kjer ostane tri leta in osem mesecev kot dekanijski administrator po rajnem I. Koprivnikarju, ki je Bohinjca krstil. Z Vrhnike gre v Trnje za kurata. Z Zupanom ustanovi v št. Petru rajfajznovko, sezida brez konkurenčne obravnave, brez inženirja in polirja lepo kuratsko cerkev v Trnju in je na tem, da pride za urednika »Domoljuba«. To se ne zgodi, pač pa dobi faro Horjul, katero socialno prenovi. V tistih dneh napiše tipičnega »Svedrca«. Po petih letih mu podelijo faro Škocijan pri Mokronogu, kjer skoz deset let deluje na socialnem, političnem in gospodarskem polju, dočim pero rjavi. Odtod gre v Duplje, potem ko je v osmih dneh sestavil »Škocijancem za spomin in slovo« »Zgodbe fare Škocijan«. V Dupljah zida in piše za »Gorenjca«, »Dom in Svet«, »Mentorja« in »Družbo sv. Mohorja«. Potoval je Bohinjec po Italiji, Francoskem, po Bosni, Češkem in Slovenskem. Za svoje narodno delo si je pridobil častno občanstvo v št. Petru na Krasu in v Horjulu. S svojimi spisi si je priboril ime znanega slovenskega pisatelja in pripovednika. Čital je Bohinjec poleg drugega zlasti Gogolja, Turgenjeva, Šenoo, Jurčiča, Levstika, Tavčarja, Sv. Čecha, Beneša-Trebizskega i. dr. S prevodi je dokazal izredno spretnost priboriti si tuje jezike, francoski, italijanski, češki, ruski

in se je bavil poleg literarne zgodovine tudi z jezikoslovjem.

Bohinjčevega dela posebnosti so žilavost, pridnost in skoroda žurnalistiška vsestranost. Bohinjec je pripovednik, zgodovinar, dramatik, potopisec, literarni zgodovinar, življenjepisec, cerkveni govornik, podlistkar, politični dopisnik, prelagatelj, mladinski pisatelj in pesnik v vezani besedi pri publikacijah: Dom in Svet, Ljubljanski Zvon, Vrtec, Angelček, Mentor, Zora, Duhovni pastir, Izvestja muzejskega društva, Knjižica za mladino, Slovenec, Slovenski Narod, Domoljub, Gorenjec, Škrat, Rogač, Matica Slovenska in Družba sv. Mohorja.

Epohalen je njegov prevod Didonovega »Jezusa Kristusa«; njegov »Valentin Vodnik« je izredno zadovoljil, hvalevredna je knjiga »Zgodbe škocijanske fare«, idealno nesebična je njegova započeta zbirka zbranih spisov v dveh zvezkih.

* * *

Bohinjec je rojen epik. Njegov umetniški nazor je realizem. Imamo realista Jurčiča, imamo realista Kersnika. Bohinjec ni ne Jurčič, ni ne Kersnik. Četudi priznamo, da se je učil pri Jurčiču in da je teknil v »Ljubljanskem Zvonu« s Kersnikom, bo še pridnejši literarni zgodovinar težko zasledil pri Bohinjcu sledove, da bi bil kje odvisen od katerega teh dveh. Bohinjec ni epigon Jurčičev, ni realist v zmyslu Kersnikovem, Bohinjec je prehodnik iz starega pseudorealizma v realizem naših dni. Bohinjec je izraz literarnega evolucionizma devetdesetih let, je problematična literarna osebnost, ki ji ni mogoče najti specifične, klasifikacijske formule, književne definicije. Bohinjec piše v vsaki novi povesti novega Bohinjca. In če je njegovih psevdonimov¹ trikrat toliko, kolikor egipčanskih nadlog, Bohinjec si je zvest in svest si, da sodi pod eno povest Dovič, pod drugo Velimir, Proto Konec, Krešimir etc.

Kolikor Bohinjčevih spisov, toliko novih snovi, nikjer se ne ponavlja. Pri branju Bohinjčevih povesti vstaja čuvstvo, kakor da se pesnik tekom pripovedovanja vsebolj ohlaja, da izgublja sam zanimanje za predmet. To čuvstvo je povzročeno: bogastvo motivov, predstav, miljeja, ubija v pesniku negovanje posameznih delov in delcev. Bohinjec je kakor mati kočarica. Ljubi svoje številne otroke. Toda preveč jih je, da bi šla vsakemu posebej kri brisat, kadar si obtolče nos.

¹ P. Bohinjec se je podpisoval: Pokokrjan, P-B-c, B-c, P. B., -c, B., B-h-c, Velimir, V-l-m-r, J. M. Dovič, Proto Konec, Proto Konec iz Srednje vsi, Krešimir, Veliček, Maležev, Rak, Obad, Burač, Branibor itd. -- Ur.

Formalno označen je Bohinjec pisatelj historičnih in kmečkih novel. Njegove zgodovinske povesti so: »Najmlajši mojster«, »Za staro pravdo«, »Zadnji Gospod Kamenski«, »Pod rimskim orlom«, »Za poklicem« in »Glagoljaš Stipko«.

Nekaj prav formalnega Jurčičevega vpliva kaže Bohinjec v svojih zgodovinskih povestih. Tako se poslužuje v Jurčič-Scottovi maniri tipičnega motto na čelu poglavij, tako riše značaje in lica groteskno, dasi drugod karakterizira samo z ostro črto n. pr. starca Kumberga v »Najmlajšem mojstru«, kako da rad mlada dekleta boža; tako ustvari v »Najmlajšem mojstru« milje kaj sličen onemu iz Jurčičeve »Hči mestnega sodnika«, ali v »Zadnjem gospodu Kamenskem« milje kaj sličen turškemu navalu v »Juriju Kozjaku«.

Dočim pa se drži Jurčič krčevito shematizma fabule in operira s tipi in tipičnimi scenami, je Bohinjcu fabula postranska reč in okoliščina vse, bodisi da v najpodrobnejše formalitete opiše in uprizori obrtniško sejo, sodnijsko obravnavo, komisarsko sejo in celo dobesedno osnuje celo pridigo. Kjer se je Jurčič izognil bistvu romana v Scottovem stilu, kjer zanemari historično folkloristiko, tam zastavi Bohinjec in oživetvori pred bralcem gotove dramske scene, ki suponirajo globoko znanje in moč, zatopiti se izredno živahno v življenje pozabljenih dob, v situacijo časovno oddaljenih dogodkov. Vse Bohinjčeve zgodovinske povesti se odlikujejo po tej izredni nazornosti, da ne rečem realistik, kajti deloma gleda Bohinjec pretekle čase preveč iz sebe, v luči svoje dobe. (Oskrbnikov sin!) Slučaji, ki jih navedem, niso v kvar pisateljski vrednosti Bohinjčevi. Časovno je mogel Bohinjec — vkolikor morem soditi po značaju njegove lastne mu epične koncepcije — voliti tedaj dvojno pot. To, katero je ubral, ali pa pot »starinarskega« romana, ki je vsaj tako malo realna kakor roman preteklih časov z znakovni sedanje dobe. Značilni dokazi za deloma prenesen historični milje so: »Najmlajši mojster« je pisan direktno iz Vrhovčevih »Ljubljanskih meščanov«, refleksivni del je Vrhovec, nazor historika o pretekli dobi. Bohinjec ni predelal dobe v sebi, je samo Vrhovca, historika. Še lepši je slučaj, ko Bohinjec v »Zadnjem gospodu Kamenskem« govori o raznih zdravilnih zeliščih in škorpiončkih v potoku. To so kurioznosti Valvasorjeve, za katere Gorenjec ne ve, ki škorpiona ne pozna, ker ga na Gorenjskem ni. Bohinjec je s tem zanesel Valvasorja v l. 1470. Tudi pridiga v »Stari pravdi« je presneto podobna onim Bohinjčevim, ki jih je priobčil v »Duhovnem pastirju«.

dasi me živo spominja in jo tudi smatram za parafrazo pridige p. Rogerija Ljubljana.

Zelo naivno se mi pa zdi, da uporabi Bohinjec po Valvasorju že od Cegnarja sem znano turnirsko vrečado kranjskega junaka Ravbarja. Tu Bohinjec pač že objestno ironski udari zgodovinskemu čutu v obraz in je sličico umeti zgolj ko pendant k Levstikovi Krpanadi.

Bohinjec je sicer s pridom bral poleg Jurčiča, Trebizskega, je Svatopluka Čecha celó prevajal. Vendar ni zaslediti pri njem — izvzemši rahlo Jurčiča — odvisnosti, tujega vpliva, dasi se takega vpliva baš Slovenec-pisatelj redko vseskozi ubrani. Za Jurčiča vemo, koliko mu je dal Scott, Sienkiewiczov vpliv na naše najboljše pisatelje je očitno: Bohinjec teh vplivov ne pokaže.

To je vrlina. To more biti tudi hiba in zamerim Bohinjecu, da ni Turgenjeva, katerega je bral, vneteje študiral, kakor ga je, da ne imenujem manjših, Ks. Meško.

Meni se zdi, da so bili Bohinjecu vsi pisatelji, katere je bral, le nekako izpodbudno čtivo, nekaka meditacijska priprava, nikoli pa literaren objekt študija v lastne pisateljske namene. Iz te Bohinjeve lastnosti si razlagam zabrisanost vsebinske konture, nekako razsekanost dejanja. Če je namreč človeku, ki je bral Jurčiča n. pr. ali Šenoa, še po letih mogoče povedati brez težav »vsebino« povesti, je to pri Bohinjevih povestih nemogoče. Dva slučaja. »Najmlajši mojster« vsebuje ljubezensko zgodbo najmlajšega mojstra in mlade vdove Tramterice, prikrite Luteranke in vročekrvne žene, ki je celo v jezi svojega otroka utopila. Iz tega vzrastejo zapreke združitvi. Končno dobi mojster Matija vdovo. Toda, kako jo dobi, tega ni lahko povedati, ker sliči tu dejanje dejanju francoskih intrigantskih iger.

»Za staro pravdo« zopet je le velika ekspozicija, prvi del povesti, drugi del Bohinjec samo označi: Tako je povest zanimiv kontrast »Seljački buni«.

Karakterističen primer Bohinjevega koncipiranja historičnih povesti se mi zdi »Pod rimskim orlom«. Tu ni imel pisatelj na izbiro žanrskih motivov. Da bi pa Bohinjec te poiskal, kdajkoli študiral folkloristiko dobe tako natančno kakor n. pr. Finžgar Bizanc, ni treba niti omeniti. Jasno je tedaj, da brez tega študija Bohinjec v tej povesti ni imel baš svojega najbistvenejšega gradiva, in bil tako primoran, obdelati dano snov v načinu tradicije: vdolati je moral v politično ozadje, v staatsaktionski upor novelistično, hauptaktionsko jedro. Jasno je, da stopi, pri taki shematični preprostosti zgradbe, hiba jasneje na dan. Upor ni v svojih vzrokih dovolj eksponiran, na-

dalje ni upotrebljen ko vzrok zapletka v dejanju ljubezenske fabule. Med uporom in fabulo (Kalvencij, Blonij in »nauportska nimfa«) zija brezdno, ki ga Bohinjec ni premostil, bodisi vsaj formalno s tem, da bi bil glavne osebe fabule prikazal ko odločilne faktorje v uporu, bodisi, da bi bil osebe psihološki poglobil, motiviral nagibe njih dejanja. Cela povest napravi vtis zanimive historične monografije, brezbarvne, umetniški hladne in brez potrebnih leposlovnih poant.

Čut hladnosti pusti v človeku tudi »Glagoljaš Stipko«, dočim utriplje iz »Zadnjega gospoda Kamenskega« in iz povesti v 3 delih (povest obsega dobo šestdesetih let) »Za poklicem« neprimerno več življenja, umetniškega čuvstvovanja, kakorkoli išče Bohinjec tudi tu premalo vzročnost med dati, ki mu jih nudita zgodovina in arhiv.

Vkoliko se je v zadnji svoji veliki zgodovinski sliki v »Veliki Grogga in drugi« (Malo Murnika ka-li v naslovu!) Bohinjec poglobil v psiho rokovnjačev, ne vem, ker dela ne poznam, ki je še v manuskriptu. Vsekako je snov zelo vabljiva in bo povest tudi »vlekla«.

Še jasneje kažejo vse stilistične in arhitektonske Bohinjeve lastnosti in znake njegove daljše kmečke povesti, ki so: »Jarem pregrehe«, »Na nepritrjenih mostnicah«, »Kovač in njegov sin« i. dr. Analogno ko v zgodovinski povesti vidim tudi tukaj Bohinjca nekakega prehodnika od Kersnika k Finžgarju, bodisi jezikovno, bodisi vsebinsko iz Kersnikove kmetske v novejšo kmetsko-socialno povest.

Bohinjec koncipira tudi v kmetski povesti podobno kakor v zgodovinski. Tam mu je material zgodovinska knjiga, tu mu je bogato poznanje ljudskega življenja. Tam bi se morda izpisal, tu se ne more. Tam vidi bistveno vrednoto v zgodovinskih datih samih, tu pozabi prav analogno nad bogastvom narodnih momentov, situacijskih motivov, grotesknih žanrskih slik, strukturo fabule, psihološko argumentacijo, novelistično gradacijo, enotnost tona, umerjenost pripovednega niveliranja, skratka: Bohinjec zmeče lapidarno iz ogromnega kupa kamenja stavbo — da karakteriziram z ostrimi konkretnimi podobami —, ki imponira po kvaliteti najlepših delov, kamenov, ki pa kaže deloma nepojmljive nedostatke poštene hiše. Zidal bi hišo vsakdo, če pa kamenja nima. Jaz ga imam dovolj. Stavbo naj liči polirski človek, ki kamenja nima. Loti se Bohinjec dela sicer zelo vneto. Če je n. pr. v »Kamenskem« dvoje prvih poglavij izredno živahno zarisanih, zapeljivo umetniški eksponiranih, tedaj je prvo poglavje povesti »Na nepritrjenih mostnicah« naravnost klasično, da

Tintoretto: Pastirji pri jaslicah.

Benetke. — Scuola di San Rocco.

ne vem, bi se li čudil konkretnosti oseb, ali situacijski komiki, ki — posebej poudarjeno — ni optimističen humor, nego resnosti prikladna komika obešenjakov.

Svoj izreden pisateljski talent pa dokazuje Bohinjec v opisovanju narodnih motivov, ki so: kravja kupčija na kmetih, kmetski sejm z odpustki, vraže i. sl., in da posebej omenim še klasično, da narodno pismo dekleta fantu, kakor najde nedosežen vzorec, kdorkoli bo hotel pisati slovensko kmetsko povest, v pismu Polonice. (Dom in Svet IX. 202.)

Jezik Bohinjčevih kmetskih povesti je govor ljudstva, je folklora Kranjske po Notranjskem in Gorenjskem. Z ozirom na zadnje je Bohinjec Finžgar pred Finžgarjem z gorenjskimi izrazi: vo-glariti, ozara etc. Če je res, da je metafora znak pisateljske osebnosti, tedaj je Bohinjčeva figura zelo značilna: vsedla se mu je v srce, ko klop v kožo, prebrali smo mu rebra, ne orjeva prav dobro skupej i. sl. Imponirajo mi ostro poantirani stavki, s kakršnimi zaključuje Bohinjec svoja poglavja. N. pr. Dekle, ki je bilo obsojeno, da pometa Ljubljansko ulico — kar ni bila šala v tisti dobi — pravi: »Oh, kako je lep! Pet ulic bi šla zanj pomest, če bi bil moj!« To je mesto vredno onega pasusa o Heleni pri Homerju. Zelo čuvstven in prikladen se mi zdi zaključek: »Na jablani pri oknu je čepela vrana . . . ter kričala: vrá-ag, vrá-ag!«

Vpričo teh vrlin kaže Bohinjec večkrat notranje hibe, ki smo jih že omenili. Vrhu teh odbija — vsaj mene — nekak cinizem, ki deloma zaveje iz njegovih krajših povesti, posebno pa iz povesti »Jarem pregrehe«. Nečem se spotikati nad motivom — incestus — kakor se je očitvidno svojčas odbornik »Matiče Slovenske« urednik g. Kržič, vendar je nekaj v »Mešetarju«, kakor se je povest prvotno zvala, kar odbija. Pisatelj ne vzbudi dramatičnega sočutja z glavnim junakom in obenem tekom pripovedovanja pozabi vzdržati bralca v nekakem odpornem čuvstvu proti njemu. Brez zadostne motivacije, pusti končati »mešetarja« v enem stavku, kakor v baladi. Če se je končno, recimo, posrečilo pisatelju, da vzbudi v nas odpor do Ceneta, ta hip, ko izvemo, da je to bil brat Polonice, nam Bohinjec ta odpor izpodbije in vzbudi v nas mučno negotovost, da li ni bil Cene preje žrtev nego zlobnež. Ali je Bohinjcu tudi romantična ironija lastna?

Tudi v povesti »Na nepritrjenih mostnicah« in zlasti v povesti »Kovač in njegov sin« je Bohinjec z ozirom na glavnega junaka krivičen. Za ves svet ne najdem soglasja ne tu, ne tam med

krivdo in med življenjem — izgubljenim. Tudi ni za moj okus prav nič na mestu v »Kovaču« tisti zaključek v resignaciji in pribežališču v samostan. Bohinjec je izredno srečno zaoral v prvi in drugi povesti v problem, vreden velikega socialnega romana ali morda romana v žanru Dickensovega »Davida« ali Daudetovega »Jark-a« pa je podlegel shematičnosti večerniških povesti in omlednemu svetobolju . . . Nepoznana mi je Bohinjčeva socialna povest »Na prelazu«, ki še ni tiskana.

Ko pisatelj kratkih kmetskih in zgodovinskih črtic je Bohinjec dober podlistkar, ki naslika zdaj humoristično anekdoto, zdaj domač tip, potovko, »inteligentno« v mestu izlikano kmetsko »gos«, komično situacijo snubca, zdaj zopet aktualno koledarsko dogodbico v stilu znanega »Svedrca«, zdaj zopet zgodovinsko malenkost iz Valvasorja, poleg že navedene vrečade, storijo božičnega večera ob potoku sredi gozda, ki nosi pri Valvasorju kaj nedostojno ime.

Značilno pa je, da se Bohinjec ne enkrat ne ponavlja pri vsem bogastvu take drobnarije, kakor: Ustavljene oklici, Trije zdravniki, Kako bo, Žganjar, Izkoriščevalci, Oskrbnikov sin, Zaigrana vas, Veternikova Mina, Teča je majolka kriva, Z diplomo in brez diplome, Po moži se ji toži, Je tako, je i. dr. Povsod kaže Bohinjec pri izbiranju motivov srečno roko, zajema neposredno iz ljudstva. Kot tak more biti še poznim naslednikom izpodbudna zakladnica. Ni brez pomena, če sta za njim povzela motiv Marijine hčere Finžgar in Kraigher.

Posebne vrste je Bohinjčeva novela v pismih »Volja in nevolja« (Dr. Fr. Lampe jo je prekrstil malo primerno iz »Z voljo in brez volje«). Bohinjec-Krešimir piše in prijemlje vesti od svojega prijatelja, sošolca, akademika Radoslava (Gestrina). Vsebina teh pisem je življenje, življenje slovenskega duhovnika in visokošolca, je filozofija življenja, je izraz krščanskega nazora in svetovnega nazora, je klasična slika filozofske perspektive z vidika duhovnikovega in z vidika človeka, ki je šel v tujino, živi v tujih vplivih in reflektira o ožji domovini in pride končno, spravljen z Bogom domov umret. Pisemski poemi te vrste so v svetovnem slovstvu mejniki-kameni kulturni, pa najsi jih piše Rousseau, Goethe, Stritar ali doktor Debevec. Bohinjec je v tej obliki napisal po moji sodbi svoje dozdej najzrelejše delo in dokazal, da more pisati modern stil in da more biti tudi filozofski pripovednik. Ne bom ocenjeval dela, ki je vredno, da ga bere vsak duhovnik, vsak akademik. Le to pripomnim, da se mi zdi brezmejno

hladna brezproblemnost in brezidejnost »Škrjančkov« vpricho Bohinjčevih »moralnih pridig« v »Volji in nevolji.« * * *

Izredno pisateljsko marljivost Bohinjčevo dokazuje njegovo vsestransko literarno delo, bodisi da je delal ko mladinski pisatelj v okviru »Vrtčevega« miljeja, bodisi da je sotrudnik »Duhovnega pastirja«, bodisi da prevaja iz francoščine, češčine, italijanščine in ruščine, bodisi da piše o Levstiku, o Gregorčiču, o Vodniku ali Prešernu, bodisi da živo pripoveduje ko popotnik, ali ko avtodidakt stika za zgodovinskim materialom v prid zgodovinskih izvestij in zgodovinskega, domačega slovstva. Kdor toliko napiše, mnogo dobrega napiše. In Bohinjec bo napisal še mnogo. V zadnjem času se vneto bavi z narodno igro. Omenim ponovno

igranega »Štempiharja«. Ne dvomim, da bo študij dramske tehnike vplival blagodejno na Bohinjca pripovednika . . . * * *

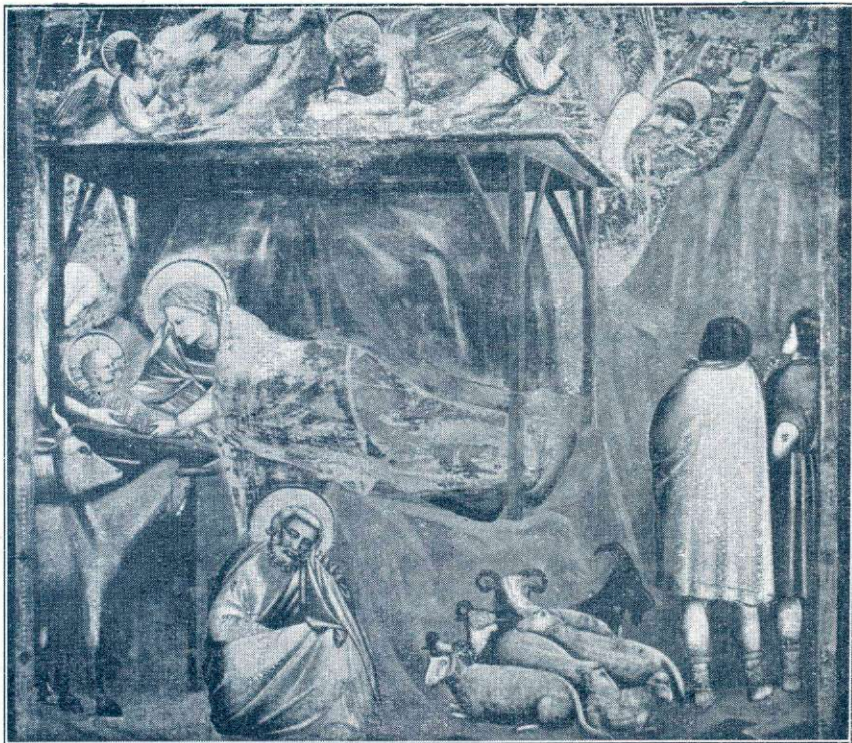
In zdaj sem si na jasnem z Bohinjcem. Bohinjec je v svojem petdesetem letu tolika pisateljska osebnost, da more v svojem petdesetem letu ustvariti povest, vredno vsebinsko svetovne Sheehanove »Moj novi kaplan«. Njegova »Volja in nevolja« mi je porok za stil in obliko, njegova narodna zakladnica, bogato življenje izkušenj, poznavanje ljudi in njihovih teženj mi poročijo za vsebino in jedro. Njegova uprav mladeniška marljivost mi daje gotovosti zavest, da si bo napisal za petdesetletni jubilej spomin, najbolj vreden njegovega plodnega življenjskega dela, monument, pesniški umotvor, čigar glavni junak naj bo — on sam . . .

□ □

□ □ □

□ □

IZIDOR CANKAR: VERSKA PODOBA.

Nekaj nejasnega je v tej besedi: verska podoba. Mi verniki pričakujemo od slike, da nam, ne vem kako, vendar z vso sijajno močjo umetnosti razodene nedopovedljivo lepoto naše vernosti, da nam s svojim nebeškim idealizmom še bolj podžge veliki, pekoči ogenj našega religioznega čutenja, da nas s težko težo svoje nepojmljive resničnosti potisne na tla, kamor spadamo, kajti kadar stojimo pred versko podobo, hočemo govoriti z Bogom; ne govoriti, poslušati hočemo. Tako si mislimo in vedno novo mislimo, kadar prejmemo naročeno versko

podobo in kadar stopimo prvič v ravnokar poslikano cerkev; vedno iste trpkosti razočaranja. Kaj je to? Ali ne znamo več slikati verskih podob? Zakaj ne znamo? Saj smo doživeli renezanso umetnosti in versko mišljenje je kakor v vseh velikih ljudeh našega časa, tako zlasti v umetnikih vedno globlje, versko čutenje vedno intenzivnejše? Kaj je z versko podobo?

Namesto da analitično določujemo obseg tega pojma, bo morda bolje, če uberemo nasprotno, deduktivno pot, če poiščemo pri preteklosti odgovora. Prva številka Dom in Sveta prinaša vrsto slik, ki predstavljajo Rojstvo ali podoben dogodek. Vse te slike veljajo za religiozne, ne le zaradi svojega predmeta, temuč tudi zaradi rabe. Nastale so v razmaku skoro 300 let (1300—1600). Predmet je ostal ves čas isti, tudi osebe so iste in njih medsebojno razmerje, toda razlika med slikami je od ene do druge tako jasna, da je ni mogoče prezreti; če pa primerjamo prvo, ki stoji na začetku našega članka, z zadnjo, opazimo, da je način upodabljanja postal tako različen, da komaj opazimo istost predmeta. Ne moti nas samo napredek tehnike, risarske in slikarske spretnosti, temuč vidimo resnične notranje razlike. Predmet je za vsakega teh slikarjev, dasi se vsi naslanjajo na tradicionalno povest, imel nekoliko drugačno vsebino in je zahteval nekoliko drugačno rešitev.

Giotto: Rojstvo, nastalo v prvem desetletju 14. veka. Kar je na prvi pogled najbolj razvidno, je Giottova primitivnost, navezanost na tipe srednjega veka. To lastnost opazimo, zlasti kadar imamo sliko prvič pred seboj, veliko prej nego njene umetniške vrline. Začudimo se Marijinemu ležišču, zamišljeni, čepeči postavi sv. Jožefa, brezprostornosti celega prizora, nenavadnim oblikam hribov v ozadju, angelom, ki se gnetejo nad »hlevom«. To si je izposodil Giotto od »bizantinske«, oziroma že starokrščanske umetnosti, v tem je tradicionalen, tipičen; izbral je celo prav tisti trenutek za svoj prizor kakor njegovih predniki: ko Mati zopet prejme okopano dete. Toda če se v sliko globlje zagledamo, vidimo tudi, da je v Giottu neprimerno več formalno umetniškega stremljenja kot pri njegovih vzornikih. Trudi se, da odločno izrazi prostor; zato je postavil pred ležišče sv. Jožefa in trop ovac, ki naj bi odrinile prizorišče od roba slike. Prizadeva si izraziti gibanje; angeli v višavi so kljub vsej trdoti, lesenosti teles vendarle v radostnem, živahnem razmahu. Tudi mu ne zadoštujejo shematične, dane oblike telesa, uči se naravnost od narave; kako lepo se vije n. pr. črta Marijinega telesa pod plaščem, kako trdno, zanesljivo stojita pastirja v desnem kotu in poševno viseči, krog komolca oviti, nagubani plašč levega pastirja je očitvidno posnet naravnost po živem vzorcu. S tem svojim zavestnim teženjem, da se dvigne nad tradicijo in da najde nova formalna sredstva za umetniško predstavlanje sveta, ter zlasti vsled želje učiti se od narave same je postal predhodnik renezančnega naturalizma in vreden tistega odličnega mesta, ki so mu ga dodelili zgodovinarji v razvoju umetnosti. — In vendar je v tej Giottovi sliki še nekaj, kar občuti vsakdo kot lepoto, tudi če ne misli na važno vlogo, ki so jo igrale paduanske freske, in če se ne zave formalnega napredka, ki ga te slike predstavljajo. Ne zaradi formalnih popolnosti in kljub primitivnosti sredstev se drži te slike poseben čar, pred njo je mogoče religiozno čutiti! Tej svoji lastnosti se ima Giotto bolj zahvaliti za svojo popularnost kot svoji umetniški genialnosti. »Rojstvo« je v svoji preprostosti, s svojim točnim pripovedovanjem o vseh podrobnostih najvernejši odsev evangelijskega poročila; lepota te slike obstoji pravitako kakor lepota evangelija v moči vsebinskega prepričanja in enostavnosti zunanje pripovedi. Toda značilno je in dobro si je zapomniti, da Giotto ne deluje na nas religiozno vsled svojih umetniških kvalit, temuč z vsebino svojih slik, katero je pa povzel iz tradicije.

Fra Angelico: Sv. Trije Kralji (1433). Fra Angelico gotovo ne dosega Giotta v genialnosti, t. j. reformatorični sili, on je skoro umetnik druge vrste. Toda bil mu je morda izmed vseh slikarjev najbolj podoben po zmožnosti zamisliti se v vsebino predmeta, ki ga je slikal. In ker je slikal samo svete prizore, ni — mislim — slikarja izza Giotta, ki bi tako pobožno deloval na nas kot Fra Angelico. Na sliki Sv. Treh kraljev ni niti enega pregiba, niti ene osebe, ki bi ne stala v vsebinski zvezi s središčem prikaza, z Materjo in Detetom; vsaka kretnja navzočih kaže, da jim je duša polna svete Pričujočnosti. Vsi postranski motivi so prikriti, da ne odvajajo naše pozornosti od glavne stvari; prizorišče je kar najbolj enostavno, omejeno kroginkrog, da zadrži blodeči pogled v vsebinskem središču, le v ozadju na levi se vidi neznaten del pokrajine; spremstvo, ki je sicer nudilo umetnikom priliko, da razpasejo svojo fantazijo in pokažejo vse svoje slikarske zmožnosti, je komaj označeno in popolnoma na levi rob potisnjeno. — Toda kljub temu, da so bili Fra Angelicu formalni problemi postranske važnosti, vidimo na tej sliki, kako je slikarstvo v sto letih že mnogo tistega izvršilo, kar je Giotto hotel in le nepopolno mogel. Namesto tesne pedi prostora imamo pred seboj široko dvorišče, prostor je kljub še vedno pomanjkljivi perspektivi in krivim razmerjem jasnejši, pokrajinski motivi so povzeti po naravi; telo vojaka v ozadju je pod oklepom živo in mišičasto. Naturalistična težnja je šla še dalje: pri Giottu je sv. Jožef še vedno v idealni, antični obleki, tu je napravljen kot florentinski velikaš in pravitako jutrovske kralji in vse njihovo spremstvo.

Rogier Van der Weyden je naslikal isti prizor, nekako ob istem času in z isto umetniško tendenco. Tu je naturalizem še očitvidnejši. Medtem ko so osebe Fra Angelica še idealnih obrazov, dasi v realističnih kostumih, jih slika Rogier take, kakršni so ljudje njegove okolice. Kralji in njih spremstvo so pravitako po naravi posneti modeli kakor portret donatorja, ki kleči v levem kotu. Sv. Jožef je kmetski tip (izginil je celo svetniški kolobar!) in sprejema odlične goste kakor kak počaščen družinski oče. Izdelava ostalih predmetov na sliki dokazuje, da se zanima Rogier zanje pravitako kakor za prizor, ki je povod sliki, če ne bolj. Raztrgani hlev je naslikan z vso natančnostjo, z vsemi malenkostmi, pokrajina je globoka in podrobno deskriptivna, na levi v ozadju se prikazuje staronizozemsko mesto, ki naj predstavlja Betlehem. Koliko na-

sprotje s Fra Angelicom, ki je omejil svoj prikaz na najnujnejšo vsebino pripovedi! Rogierja zanima vse drugo ravnotako in bolj — saj ni pozabil niti psička, ki spremlja jutrovske romarje! To opazovalec instinktivno čuti; težko si mislim človeka, na katerega bi mogla ta slika religiozno vplivati.

Ghirlandajo: Rojstvo Marijino (1490). Ta freska, dasi slikana v preddvorju cerkve, je taka, da najprej niti ne mislimo na versko podobo. Ghirlandaja ni veliko brigala religiozna vsebina predmeta. Svobodno jo je prikrajal po svojih formalno umetniških namenih, saj vidimo, da je sveti predmet popolnoma laiciziral: naslikal je prizor iz življenja bogate meščanske družine. Potrudil se je, da nam je detajlirano predstavil velikaško florentinsko hišo, z bogato ornamentiranim stebrovjem, širokim frizom, poslikanimi stenami. Verski dogodek je še manj pomemben, kot je bil pri Rogierju, izpremenil se je naravnost v genre: glavno je postalo kopanje otroka, ki je sam podan v vsej posvetnosti, saj sili s prstom v usta! Meščanke, ki prihajajo obiskat sv. Ano, so brez prave zveze z dogodkom; njihovi portreti so umetnika nagnili, da je naslikal to skupino. Naturalistično teženje, začeto že z Giottom, se je torej razvijalo z brezobzirno doslednostjo. V velikem naporu, da si slikarsko osvoji naravo, je umetnik skoro pozabljal na predmet in njega miselno vsebino ali pa ga izpreminjal po svojih potrebah. Zelo jasno nam to kaže slika mladostnega

Tiziana: Molatev pastirjev (ca 1512). Tiziana je zlasti zanimala barva, luč in senca, kompozicija, drugo je, dasi bi spadalo v sliko, opustil. Izginil je hlev in angeli nad njim, od mnogih pastirjev je ostal en sam. Namesto Betlehema se razprostira v ozadju široka pokrajina s krepkim svetlobnim stopnjevanjem proti horizontu. Gruča štirih oseb v ospredju, po benečanski navadi sklenjena v trikotnik, je slučajna družba brez notranjih vezi in nima nič svetniškega na sebi; zopet je samo povod sliki, ne cilj, in bi se lahko imenovala namesto sv. Družina kako drugače. Kako naj se posamezne osebe drže, je odločevala formalna potreba (n. pr. sv. Jožef!), ne predmet, in če je pastirček pokleknil, se zdi, kakor bi še to bil nerad storil.

Correggio: »Noč« (1530). Nenavadna kompozicija te slike in posebni način svetlobne rabe nas takoj pouči, v čem je videl umetnik svojo glavno nalogo. Dasi je prostor, na katerem se vrši sveti dogodek, majhen, ga je znal Correggio z drzno perspektivo močno poglobiti. Pastir-

velikan na levi spredaj pelje opazovalčev pogled, potem ko ga je pritegnil k sebi s svojo ogromno postavo, preko jaslic k sv. Jožefu v ozadje. Slika je dobila s tem, da se je dispozicija oseb diagonalno zasukala, mnogo več prostornine, kot bi je imela sicer. To diagonalno razmestitev oseb podpira še svetloba, ki izhaja od Deteta in ostro zariše črto, ki gre preko pastirjeve noge do roke in glave sv. Jožefa, ter drugo, ki pelje iz desnega kota spredaj preko pastiric do zadnjega angela. Ta kompozicija, še danes tako ljubljena in občudovana od obiskovalcev dresdenske galerije, je svoj čas kot novost še veliko bolj fascinirala gledalca. Naturalistično teženje 15. stoletja je doseglo svoj cilj: slikar je obvladal človeško telo in naravo, nato se je njegova pozornost obrnila drugam. Correggio je z novim kompozicijskim principom, ki smo ga demonstrirali na »Noči«, ustvaril predpogoj za življenje baročne umetnosti. — In kako je z religioznostjo te slike? Videli smo, da veliki umetniki 15. stoletja niso ustvarili religioznih slik, ker je bila vsa njihova pozornost tako izključno posvečena naturalističnemu upodabljanju obkrožujočega jih sveta, da je vsled tega morala trpeti svetost predmeta. Zunanja, tvorna objektivnost je bila smrt religioznega sentimenta. Z novo dobo, z baroko, nastopi nasprotje. Dočim je umetnik hotel prej svet zajeti, kakršen je, ga fotografirati, vidimo sedaj, da Correggio samovoljno, nerealno razvršča osebe in se poslužuje subjektivistično izbranih sredstev v dosego svojega namena. Torej namesto objektivne deskriptivnosti subjektivistična kombinacija. Tudi to je bilo religioznosti slike v škodo. Poglejmo »Noč« in bomo videli, da je malo svetniškega na njej. Marija je zemeljska, ljubeča mati, na obrazu pastirja in pastiric je bolj opaziti radovedno presečenost nad nenavadnim dogodkom in sv. Jožef ima zunaj opraviti z oslom, kot bi mu sploh ne bilo mar za to, kaj se v hlevu godi.

Tintoretto: Molatev pastirjev. (Koncem 16. st.) Kakor je objektivni naturalizem peljal do ekstrema, ki nam ga predstavlja Ghirlandajevo Marijino rojstvo, kjer se je legenda izpremenila v anekdoto, tako je tudi nasprotje naturalizma, baročna subjektivnost, vodila v laiciziranje svete snovi. Za primer vzemimo zgoraj imenovano sliko, (žal, da je precej ruinirana). Razdelitev prostora, luči in oseb kaže, da se je umetniku šlo za zgolj formalne probleme. Ta slika, kljub svoji čudoviti lepoti, ne more v nas vzbuditi nobene verske misli. »Idila, gledana v homerskem duhu: ta genre vpliva na nas kakor mitologija.« (Thode.)

* * *

Te slike — izbrane brez tendence, le z oziranjem na predmet — nas učijo dvojnega. Najprej, da si pod versko podobo niso predstavljali v vseh časih tega, kar si mislimo mi danes pod to besedo. Mnogokrat in ravno pri umetnikih, ki so svojemu času načelovali, vidimo, da vsebino zanemarjajo in da jim je sveti predmet celo zgolj priložnost za dosego formalno-umetniških ciljev. Verska podoba, kakor nam jo kaže zgodovina, bi torej mnogokrat bila le prosta, subjektivno formulirana ilustracija kakega verskega dogodka; pogosto ni imela namena religiozno delovati na gledalca; tudi današnjih opazovalcev ne gane versko.

Toda nekatere podobe so vendar »verske podobe«, v njih čutimo mistično bivanje svetosti! V vrsti slik, o katerih govorimo, sta dve taki; eno je slikal Giotto, genialen mojster, umetnik izmed največjih, kar jih je poznala zgodovina, drugo Fra Angelico, ki nikakor ni prednjačil med sodobniki, ki je pa ravno s svetostjo svojih del tako zaslovel. Nabožna vrednost slik ne bo torej odvisna od umetniške popolnosti, temveč od vsebinske. Versko čuvstvovanje, kakor tudi vsako drugo po predmetu jasno določeno, more pobuditi samo slika z izrazito pripovedovalno vsebino; druge nam morda do najglobljih globin razburkajo dušo, dvignejo domišljijo do ekstaze, toda ne vzbude nam konkretnega čuvstva hvaležnosti, požrtvovalnosti, zvestobe . . . božje ljubezni.

Razvoj umetnosti nam pa kaže, da v kaki dobi prevladuje zanimanje za formo, v drugi za literarno vsebino. V časih, ko se umetnost začne krepko razvijati, v dobi velikega napredka, novih problemov in novih rešitev, stopa vsebina v ozadje in predmet je komaj kaj več kot le povod k sliki. V drugih dobah, ko nastopi v umetniškem oblikovanju neka stagnacija, privre zanimanje za vsebino na dan. Odvisno je seveda mnogo tudi od individualnosti umetnika; največji, večno nemirni duhovi, ki snujejo brez prenehanja reforme, ki vidijo pomanjkljivosti časa in vedno zro v bodočnost, iščejo novih form in zanemarjajo pripovedovalno vsebino; drugi, bolj skromni, zadovoljni uživalci pridobljene in podedovane posesti, pripovedujejo o tem, kar imajo. Prav Giotto in Fra Angelico sta v tem oziru klasična primera. Giotto je živel v umetniško precej mrtvem času, toda osebno je bil začetnik, predhodnik, prvoboritelj; njegovo titansko formalno hotenje je očividno, očividno je tudi, kam je peljalo — v laiciziranje svete snovi. Obenem

pa opazamo, da je še vedno v sponah tradicije, pretekle umetnosti, ki je manj gledala na formo kot na vsebinsko eksaktnost; tisto zvesto kopiranje vsebine starih vzorcev je, kar nas nabožno gane, tako da je Giotto zaradi svoje tradicionalnosti in kljub svojemu formalizmu verski slikar. Pri Fra Angelicu je ravno obratno. Delal je v umetniško izredno živahnem času, toda pobožni menih se ni mnogo menil za posvetne napore laških umetnikov; v njegovem delu ne opazamo velikih evolucij, revolucij, pač pa vedno novo skrb, da dogodek, povest točno izrazi z danimi sredstvi, tako da je kljub svojemu času in zaradi svojega neformalizma verski slikar.

Iz tega sledi drugi nauk. Umevno bi bilo torej, zakaj je v našem času slikarskega preporoda opešal zmisel za »versko podobo«, kot jo pojmujejo verniki. Ne zato, ker je opešala vernost — kot bi ne bilo v vseh časih dovolj umetnikov, ki versko čutijo ali se vsaj znajo versko včuvstvovati! — temuč zato, ker je bil vsak velik umetnik iskalec novih formalnih poti in so vsi manjši, kakor vedno, šli za vodniki ne le v formalnem, marveč tudi v vsebinskem oziru. Umevno bi bilo nadalje, zakaj so veliko večino novejših »verskih podob« izvršili umetniki druge in tretje vrste; le ti so hoteli lotiti se vsebinskega problema, kakor so zahtevali naročniki, umetnik-prednjak bi ga skoro gotovo ne bil zadovoljivo rešil.

Stališče hierarhije — saj je slednjič vendarle ta pri naročevanju verskih podob najbolj odločujoča — se je tekom stoletij izpremenilo. Medtem ko je bilo prej med duhovništvom, zlasti za časa renezanse, mnogo ljubiteljev in poznavateljev umetnosti, ki so formalno lepoto fino občutili in v prvi vrsti skrbeli zanjo — sicer bi Ghirlandajevo Rojstvo Marijino ne bilo prišlo v S. Mario Novello in bi tudi n. pr. Sikstinska kapela ne bila niti taka več, kakršna je danes, ko so Michelangela vsebinsko že korigirali! — je sedaj drugače. Duhovniku je v času, ko se gre za krščanski svetovni nazor, največ na tem, da se religiozna vsebina slike pokaže. Vrhutega je demokratizem vplival tudi v tem oziru na Cerkev; ljudstvo, ki nosi bremena, ima svoje pravice, od slike pa v prvi vrsti zahteva, da mu govori, pripoveduje.

Verska podoba je res problem; drži se je še mnogo stranskih vprašanj, ki jih tukaj nisem razmotrival.

NARTE VELIKONJA: MED DVEMA STENAMA.

I.

Ponoči je prišla teta Vica, prinesla šestletno sestro Ido in jo položila k njemu v posteljo.

»Varuj, Adolf, da ne pade!«

Vso noč je bil nemir v hiši. Tihi, pritajeni koraki, polglasne besede, nato so kuhali kavo, odpirali vrata, pomivali, izlivali vodo in šepetali.

Parkrat se mu je zazdelo, da je slišal daljen klic, nato kakor bi mijavkalo drobno mače — slišal je, da so zaprli v drugo sobo vrata. Ostalo je samo polglasno šepetanje v kuhinji.

Prevrigel se je v postelji, skočil pokonci, pa ni našel hlač; vrata v kuhinjo so bila zaklenjena. Ko je udaril po ključavnici, je prišla teta Vica, okregala ga in ga zapodila spat.

»Teta, kaj je?«

»Nič!«

Zakipelo je v njem, stisnil je levico v desnici in vprašal ponovno.

»Kaj je?«

»Spat pojdi! — Mama je bolna!«

Zaprta je vrata nervozno, Adolf pa je pritisnil uho h ključavnici in poslušal.

Pogovora ni razumel. Govorili so polglasno in zagonetno. Toliko je razvozljal, da je mama bolna in da se je nekaj zgodilo v hiši.

»Ali bosta zdaj oba botra nova, ker je Žagar umrl?« je vprašala Bajtarica teto.

»Najbrž ne!«

Dalje ni slišal. Zahihitali sta se pritajeno parkrat in mleli kavo.

V Adolfu se je dvignil odpor. Mama je bolna, njega so zaprli, da ne more k njej. Tuje ženske kuhajo kavo in se smejejo.

Spomnil se je, da oče ni pustil nikdar, da bi se zbirale sosede v hiši. Ker je mama bolna, so se kar ponoči sešle, je pomislil.

Sedel je na tla in se zaveselil misli.

»Oče!«

Sestra se je zganila, pomela oči, pretegnila in se zavila v odejo. Preobrnila se spet nazaj in v poljoku zajecljala.

»Kaj je?«

»Zaprli so nas!«

Preden je razumela, je začela jokati.

»Mama!«

»Tiho, ne joči; mame ni.«

»Strah me je.«

Adolf je obmolknil in gledal v temo, rdečkasti in svetlikasti kolobarji so se vili iz nje.

»Adolf?«

Okrenil se je in počakal.

»Kje smo?«

»Na moji postelji te je pustila teta!«

»Adolf, zakaj si pa ti tam?«

»Mama je bolna, vrata so zaprta, očeta ni. V kuhinji netijo ogenj, žgejo luč in kuhajo,« je poudaril jezno in razžaljeno.

»Mama je bolna? Pojdiva vun!«

»Ne moreva; vrata so zaprta.«

»Pa jih odpri!«

»Ne morem!«

»Potem pridi spat!«

»Ne!«

»Pa tudi jaz ne bom spala.«

Zlezla je v srajčici iz postelje in počenila k njemu. Šepetanje v kuhinji je trajalo dalje. Slišala sta, kako je nastal tek po kuhinji, začvrčalo je na žrvjavi in nato zadišalo po politem mleku.

»Kuhajo!« je povzela Ida in se premaknila na mestu. »Pokličiva očeta!«

»Sem že, pa ga ni.«

Umolknila sta. Ida se je stisnila k njemu, da je čutil nočno toploto v njeni rami, sklonil se je k njej in božal mehko roko do lakta in od lakta do rame.

Strah ga je bilo v temi; skoz malo špranjo v vratih se je predel razsvetljen droben žarek prahu v sobo.

Kakor bi se okno odmikalo, se mu je zdelo. Izpustil je roko in udaril po vratih.

Ida se je stresla.

»Kaj je?«

Sam ni vedel, zato je molčal.

Ura je zdrknila in bila dve, nato je tiktakala kakor prej.

Slišala sta smeh in šepet v kuhinji, nato so se odprla vrata v drugo sobo in med šepetanjem in koraki sta dobro razločila spet šibko vekanje.

»Adolf, kaj je?«

»Mačka! — Bodi tiho.«

Poslušala sta spet. Tisti glas je pel enakomerno kakor ura na steni.

»Poglej skoz ključavnico!«

Adolf je ubogal, v luknji je od zunaj tičal ključ.

»Tema je.«

»Kličiva; mene je strah.«

»Mene tudi.«

»Če pride sem!« —

»Bodi tiho in ne imenuj glasno. Ponoči pride skozi zaprto okno, če se kliče.«

Na oknu je rasel roženkravt in počasi je rasla iz lonca velika mačka z zavihanim repom. Adolf je spet sedel k Idi in pridrževal sapo. Čudni glas ga je vznemiril; iskal je v mislih, kje ga je slišal.

»Ti, Adolf; saj ne ugrizne.«

»Ne, opraska. — Če jo udariš, jih pride sto.«

Ida je umolknila in se sključila med kolena.

V kuhinji so hodili koraki, ženske so nalivale vodo, prale in šepetale.

»Zebe me!« je rekla Ida. »Pojdiva spat.«

»Ne grem; pojdi sama.«

Odcepetala je po sobi, udarila z glavo ob mizo in zajokala.

»Kje je postelja?« je vprašala zamolklo. Adolf je tipal po sobi, našel jo je sključeno na tleh s palcem v ustih. Ko je otipal po glavi, je začutil mokra lica in jo dvignil v posteljo.

»Zaspi!«

Ida pa se ga je oklenila z rokami in zaprosila:

»Pojdi tudi ti! — Strah me je, če pride« — dahnila mu je v uho komaj slišno — »če pride mačka.«

Čutil je solze na njenem licu, ustnice so trepetale, v glasu je bil daljen jok.

Ko je legel k njej, mu je prijela roko in si jo pritiskala na čelo.

»Boli me!«

Adolf je otipal otekel udarec in rekel.

»Zaspi, pa ne bo več.«

Zunaj se je oglasil spet vekajoči glas. Adolfa se je poloteval strah. Tiščal je oči skupaj, ker se mu je prednja stena odmikala — in molčal.

Sestra je zganila roko in ga zadela v oči. Stresel se je, prijel jo za roko in zaprosil:

»Zaspi, Ida, in bodi mirna!«

Ni bilo odgovora. Zaspala je; ko se je zganila, se je obrnila na drugo stran in vtaknila palec v usta.

Ura je tiktakala v temi vedno enakomerno, Ida je mosljala palec in mlaskala, včasih je zažvižgalo med ustnicami, nato spet mlaskalo.

Adolf je čutil utrujenost. Zunaj pa so hodili koraki bolj poredkoma, šepet in ropot je ponehaval.

Kaj je mami? — Ta misel se mu je zajedla v možgane. Zakaj so ga zaprli? — Zakaj je Ida

v njegovi postelji? In opomba o botrih, šepetanje in smeh, tisti čudni glas in vonj po razlitem mleku: vse mu je bilo uganka.

Ob njem je mosljala Ida svoj palec, da je crikalo v temi enakomerno, kakor ura na steni.

Izprva je vedel, da je v sobi; tudi okna so bila blizu, nato se je mlaskanje oddaljevalo in ž njim okna, ura je tiktakala pol ure daleč, slednjič nikjer več.

II.

Četrtek je bil in niso imeli šole.

Pri kavi se je Ida držala kislo; na glavi je imela oteklo bunko. Ker je hotela še smetane, je bila postavljena v kot.

»Tiho, da ne zbudiš mame!«

Teta Vica je bila huda in sta se je bala. Adolf je srebal kavo, pogledoval teto in prsal kavne zdobce iz ust, kadar se je obrnila proč. Čudil se je, da mama tako dolgo spi. Bajtarica je hodila važno in pomenljivo po hiši — Adolfu se je smešna zdela, ker se je znala voziti na kolesu — mešala je mleko in kuhala krušno juho. S teto sta šepetali še vedno in zato je bil tudi Adolf tih. Šlo mu je na smeh, ko je zapazil, da gleda teti levo uho, Bajtarici pa desno izpod rute. Dolgo časa ni mogel zdržati, prsnil je močno Sultanu na glavo kruh iz ust in začel kašljati, kakor da se mu je zaletelo.

Bajtarica in teta sta si pa nekaj šepetali. Ko je vstopil oče, se je ozrla teta.

»Ali spi?«

»Spi!«

Otroka sta postala pozorna; skozi priprta vrata se je ukradel glas, ki sta ga slišala že ponoči. Adolfu je spet vse zaživel pred očmi; Ida pa ga je iskala z očmi in se skrivala pred očetom v kot.

»Kako močan glas ima!«

»Pevec bo!«

Oče pa je stopil k Adolfu in mu dal drobno pismo.

»Nesi botru Rugarju!«

Adolf je pogledal očeta v oči, ko si je obrisal usta, pa ni razbral ničesar. Potisnil je čepico na glavo, stisnil pismo in šel okoli vogla.

Ida je obupno zajokala, da hoče ž njim.

Postal je za voglom in videl, da je pismo odprto. Potegnjen je pisanje iz ovitka, naslonil se plašno na zid in čital počasi. Tretje leto je hodil že v šolo, pa očetove pisave ni lahko bral. Slovkoval je; ker ni imel časa, je vtaknil nazaj. Dve besedi sta mu ostali živo v spominu.

»... juda imamo ...«

Adolf je obstal ob skrivnosti. Judje so križali Jezusa, je slišal od gospoda. V cerkvi jih je videl na križevem potu, izpred oltarja je gledal neznane bradate može na odprtinah na koru, ki so se premikali — bili so podobni judom. Morda je kakšen prišel k njim? —

Pismo je oddal botru Rugarju.

Rugarica se mu je posmejala, prijela ga za glavo in mu dala dve jabolki. Domača hči se mu je tudi smejala in ga norčevaje vprašala.

»Zdaj boš moral zibati, Adolf, kajne?« —

Adolfu je zastala sapa. Zobje so mu ostali v zaigranem jabolku za par hipov, odprl je oči, obrisal se naglo z rokavom in pogledal začudeno.

»Prevelik je že!« je pripomnila Rugarica.

»Ker je fant, ga bo že!« je rekel gospodar.

Adolf se je jezil natihem. Vedel je, da se norčujejo iz njega; zakaj, tega ni umel.

Na poti mu je prihitela naproti Ida, prijela ga z glasnim vzklikom za roko in brzela rdečih ličec:

»Adolf, ti ne veš: fanta so kupili nocoj. Tako majhen je kakor moja punčika in nič ne reče, samo vpije. Meži, pa lovi z ustmi prst, če se jih dotakneš. Tako majhen!«

Adolf je obstal in gledal začudeno.

»Ali je jud?«

Zdaj ga je začudeno gledala Ida in mu zrla v oči.

»Ne vem!« je pristavila in v zadregi iskala predpasnik in vlekla žepe.

»Glej, to mi je prinesel nocoj.«

Adolf je pomislil in se posmejal.

»Če je majhen in ničesar ne reče, ni ničesar prinesel.«

»Pa je!«

Naredila je jezen šobček in v oči so ji silile solze trmice in vere, da ima teta prav.

»Prinesli so že zibelko zanj.«

Izpustil je njeno roko, otipal v žepu jabolko in ga je ponudil v prvi zadregi in presenečenju.

»Na!« —

Pomislil je nato in trdo pripomnil.

»Jaz ga že ne bom zibal.«

Rugarica in njena hči sta se mu smejala, se je spomnil. Zbolelo ga je v hipu, obrnil se je vstran in krenil med njive. Ida je ostala zadaj z jabolkom. Ose so zavohale načeti sad in so začele brenčati okoli nje. Ker je držala jabolko v obeh rokah, je jela že pol prežvečene jabolčne kose pihati vanje. Ker ni nič pomagalo, je začela otepati se in kremžiti obraz, ihteti in biti z nogama ob tla. Vrnil se je naglo k njej. Prijel jo je pod pazduho, da je zaječala in zahopalela, pri-

tisnil k sebi in prenesel. Oprijela se ga je krčevito, da mu je dihala v lice.

Postavil jo je na tla.

Ida ga je gledala skoz solze in se utešila. Prijel jo je za roko, da jo pelje naprej; začela je iznova kričati.

»Kaj ti je?«

»Jabolko so mi muhe snedle.«

Vrnila sta se in ga našla v travi. Adolf je sedel na tla, da pokliče božjega volka, pa je opustil in se zamislil. Ida ga je gledala in grizla jabolko, da so se ji svetili zobki. Ko je pojedla že polovico, je tlesnila z rokama in hitela.

»Nekaj ponesem domov fantu!«

»Komu?« — se je ozrl. — »Judu?« —

»Saj ni jud!« — je opravičevala. »Saj ne gleda tako. Pač, pač,« je popravila. »Grdo gleda, drugače pa meži.«

»Ne, njemu ne poneseš!«

Iztrgal ji je kosček iz rok in ga zalučal v pšenico. Preden je začela kričati in se dreti, je izginil med travo in žitom, vtaknil roke v žep in se stisnil v ozimsko rž.

Ida je vpila, zlezla sama v pšenico, mandrala in tlačila bilke, kakor bi šla burja skoz njo. Iskala križem in delala poti in gazi, lomila slamo in si brisala oči. Ko je zagledala slepiča, je zledenela strahu, stresla se in začela obupno klicati na pomoč, ker jo »kača že grize in pika«.

Teta je slišala krik na bregu in je šla ponjo. Klicala je Adolfa in tolažila Ido. Adolf pa se je tiščal med žitom tiho kakor hrček, trgal kokalj in plavice. Ko je odšla, jih je spet razcukal.

Zakaj so kupili še fanta, se je vprašal, in povrhu še celo juda. Odgovarjal si je, samo zato, da njega jeze in bo moral zibati. Izkušal si ga je predstavljati, naredil je teman obraz, in pred seboj je videl ravno tako temnega, ki je mežal in lovil z ustmi prst.

Premislil se je in hitel domov. Ida si je brisala solze in gledala grdo ter drobila kolač. V kuhinji je dišalo po pečenem kruhu. Teta Vica je z važnostjo štela hlebe.

Bajtarice ni bilo videti. Ker ga ni zapazila teta, je odprl potihoma vrata in smuknil v sobo. Solnce je svetilo skoz rdeča zaigrinjala. Svečan mrak, poln slovesnosti, je vladal v izbi in bodel s svojo rdečo temo v oči. Vse v sobi je bilo rdeče. Mamin obraz in njene roke in njene rjuhe. Ni spala, roka ji je trudno počivala na odeji. Dvignila je trepalnice in se mu nasmehnila.

»Kje si bil?«

Pomolčal je.

»Na Rupi!«

Preden je stavila drugo vprašanje, se je ozrl po sobi.

»Kje je jud?«

Nasmehnila se je spet, odgrnila zibelko na skrinji in pokazala.

Dojenček je samo napel ustne.

»Zakaj ste ga kupili?«

Tesno in počasi je vprašal, kakor bi beseda veljala cekin; poznal se mu je v glasu in na obrazu pritajen srd nad bratcem.

»Da ga imamo! — Ali ga nimaš rad?«

»Ne! — Tudi zibal ga ne bom!«

Naslonil se je na skrinjo in podložil brado z rokama, meril in sledil zagrinjala podolgem in počez.

»Od koga ste ga kupili, mama?« — je dvignil glavo.

»Kuma Bajtarica ga je kupila!«

»Kje?«

»Ne vem!«

Pobožala je njegovo kodrasto glavico, ki je iskala takim mislim pot. Vse se mu je zdelo čudno in zagonetno. Vonj v sobi ga je opajal, da je naglo dihal in naglo mislil.

Dvignil je zopet glavo; v tehtni in počasni besedi je bil stisnjen jok.

»Zakaj ste mi zaprli ponoči?«

»Kdo?«

»Teta!« je skoraj kriknil. Dojenček se je zgani in začel vekati.

»Dajte ga nazaj — ali pa prodajte ga!«

Pobožala ga je po licu in zaprosila.

»Pojdi in pokliči kumo Bajtarico, da mu da mleka!«

»Ne! — Ker je jud!«

»Pokliči, Adolf, jaz ne morem!«

»Zakaj ne?«

»Bolna sem!«

Mamo je imel rad. Poklical je Bajtarico, sam pa je zlezal pod češnjo, legel na hrbet in gledal modro nebo nad seboj. Tu pa tam je plaval bel oblaček, strnil se z drugim, mnogokrat sta se razdelila dva in med njima je rastel tretji. Skoz zelenje se je kradel solnčni žarek, ščinkavec je drobil na veji gosenco in jo delil lačnim kljunom. Mlade senice so obletovale češnjo. Nad poljem se je širil truden dopoldanski mir. Adolf je gledal v nebo, v sebi je čutil utrujenost. Nekje zadaj je kljuvala misel in zahtevala pojasnila in sklepe, zaključkov in dejanja. Zaprl je oči in dihal vase, odprl jih spet. Čim bolj je mislil, tem bolj je čutil v sebi praznoto in neznan občutek, kakor bi se nekaj odmikalo.

»Zakaj je mama bolna in kaj ji je?«

Kakor bi mu z žimo žagal ob srcu, tako tesno se mu je zdelo vse. Samo cvileči glas bi moral še slišati, pa bi kričal.

»Zakaj je bolna in kaj ji je?«

V odgovor mu je brnelo spet vprašanje. Stisnil je pesti. Okoli hiše je prišla dekla z grabljami in hlapca s kosami.

Hlapec Tone je pošegetal Adolfa pod brado.

»Ali ti ne kosiš letos; koso imam zate.«

»Ne!«

Vstal je in ga pustil.

III.

Popoldne so odnesli otroka iz hiše.

Adolf je vesel to naznanil Idi. Ida je jokala, ker mu je hotela nesti »Vožnjo po železnici«.

»Ti si neumna!« je zatrdil nad njo, »saj ne zna še brati.«

»Naj se pa nauči!«

Ker je še vedno jokala, jo je pustil. Na klancu je pasel Matiljkin Drejč ovce. Razcapani in zanemarjeni dečko je ležal na zemlji in dvigal noge v taktu. Mati je služila pri Podlakarju in priredila gospodarju sina, ki je tudi pri njem služil in živel. Ni bil ravno priljubljen med posli, zato je mati tembolj garala, da je potolažila gospodinjo, ki je nad njo delala vedno strupen obraz. Drejč je bil prepuščen samemu sebi in pa božjemu vetru, ki mu je pihal skoz razcefrane hlače do kože.

Ko je prišel Adolf k njemu, se mu je smejal naglas že oddaleč, skočil je pokonci in se bil ob kolena.

»Zdaj boš privezan, kajne? — Aja, aja.«

Oponašal je z roko zibanje in se smejal.

Adolfa je zbolelo sredi srca, izpustil je skorjo iz rok, ki jo je hotel vreči janjčkom, in onemel.

»Ali boš zibal?«

To vprašanje je Adolfa mučilo do smešnosti. Pa se je hitro spomnil.

»Saj so ga nesli proč!«

Kakor kamen se mu je odvalilo od srca nekaj težkega; predstavljal si je Bajtarico, ki ga je nesla iz hiše. Bil ji je hvaležen.

Drejč se je prijel za bose palce, naredil kolo in se zavalil po trati. Potem je prezirljivo vprašal.

»Kje je pa mama?«

»Leži!«

Njegov obraz se je hudobno smejal, vstopil se je nato pred Adolfa in se bil ob kolena. Ko ga je premeril od vrha do tal, mu je Adolf pripeljal zaušnico.

Drejč je ni vrnil, ampak ga meril spet zaničljivo od glave do pet in od pet do glave. Sedel je nato na kamen in se režal naglas.

Adolfu so hotele solze jeze in togote zapreti grlo. Obrnil se je, da bi odšel. Ko je skočil čez zid na njivo, je Drejč zaklical porogljivo za njim.

»Ti si še neumen! — Ne razumeš ničesar!«

Adolfu je zakipela kri, pripognil se je, da bi vrgel kamen, pa ga je izpustil, ko je Drejč porogljivo in krohotaje zavpil za njim.

»Aja, aja! — Nazaj ga prinesejo! — Mama je bolna radi njega.«

Nato ni mislil. Trudno mu je postalo v glavi. Šel je proti domu; ko je vstopil na dvorišče, sta prišli skoz vrtno leso Bajtarica in Rugarica v važnem pomenku. Bajtarica je nosila na rokah pogrnjeno dete, Rugarica si je svečano brisala nos, ujela dečka in mu stisnila v roko piškotov.

»Zdaj smo pa nazaj prinesli Lojza!« — je hitela v množini in ga pogladila po čelu.

Obstal je, pomislil hitro, zdrobil piškote v pesti in jih vrgel pred prestrašeno botrico od sebe po dvorišču. Zbežal je za vogal in obsedel nepremično. Za hip ni bilo misli v glavi, nato je mislil na Drejča in Bajtarico.

»Zakaj so ga prinesli nazaj?« je vzkliknil, dvignil roke in zalučal kamen v debele orehove veje, da je padal zelen sad po tleh.

Ni mu dalo obstati na mestu; lezel je po smrečevju in borovju. Solnce je padalo za goro in med vejami je predel v pajkovi mreži solnčen žarek, bežal po lestvicah in nitih na vrh pa nazaj. Stric pajek je zadovoljno sedel na sredi in gibal z nogo, kakor da si snaži čevlje.

Adolf je lezel dalje, ognil se pajku; veja ga je udarila po čelu. Obstal je in jo zlomil.

Zaslišal je hihetanje in smeh za Gričkom? Stekel je po stezi navzgor, sklonil se na roke in lezel po štirih dalje. Ko je prišel na vrh, se je skrnil med travo za skalo in pogledal čez.

Ob rži, tik blizu njega, sta stala močan fant in sosedova dekla Roza in se poljubljala.

Adolf je dvignil roke kvišku in zakričal. Vroč mu je postalo, vkopal je svoj obraz v travo in zaihtel.

Smeh za ržjo je utihnil. Nista se ozrla, ampak Roza je privzdignila krilo in zbežala ob rži po travi, da so pod njeno boso nogo šumele kresnice in lošč. Fant je krenil s klobukom na očeh na pot.

Ko sta izginila za vasjo, se je Adolf zavedel, v duši mu je bila praznosta brez dna. Oči so bile solzne, trepetal je in čutil, kako mu v glavi kljuje in tolče.

Zdelo se mu je, da se je nekaj utrgalo v njegovem življenju; sam pred seboj je čutil strah

in grozo. Dvignil se je in naglo zbežal proti domu. Preden je vstopil v sobo, si je obrisal oči.

Sultan mu je prišel naproti; Adolf ga je udaril, da je pes zacvilil in ga pogledal žalostno.

Deček je naglo vstopil; v drugi sobi so gostili botro Rugarico, zato je šel k mami. Nezavedno je iskal pri nji rešitve in miru. Tema je bila v sobi, luči niso še prižgali. Otipal je skrinjo, potegnil mamino roko in tiho zašepetal.

»Mama!«

Zdramila se je, zganila z roko, zaslišala glas in ga pobožala po licu.

»Kaj je?«

Pomolčal je, iskal vprašanje, ki je že sedelo na jeziku in zahtevalo odgovora, ter zajecjhal.

»Zakaj sta se poljubljala?«

»Kdo?«

»Ne vem za oba!«

Zatrepetala je njena roka na glavi, prsti so nežno objeli brado, ko je vprašala.

»Ali si jokal? — Zakaj pa?«

»Ne vem!«

V njem se je širila praznosta. Občutek, dveh mrzlih sten, ki se razmikata in hočeta razgnati srce, mu je ležal v prsih, da je čutil v ustih okus po apnu in steklu.

»Kje si videl?«

»Na gričku!«

»Ali nisi poznal?«

»Nisem obeh, samo sosedovo deklo.«

Stisnil je njeno roko.

»Zakaj sta se poljubljala?«

Zasmejala se je trpko, razumela na pol, kaj hoče, več pa je slutila.

»Rada sta se imela najbrž!«

Adolf je pomislil. Tudi sam je imel mamo rad, tudi njega je poljubljala, vendar je čutil, da je razlika. V čem in zakaj, tega ni umel. Njegova misel je naglo delala, preletel je vse zaključke in spet vprašal.

»Zakaj si pa bolna?«

Roka je spet trepetala. Obmolknila je in pomislila. Čutil je, da nekaj prikriva, čutil je njeno zadrego, spoznal po roki, ki ga je nežno stisnila k postelji. Zato je čakal.

»Prehladila sem se,« je izrekla počasi, glas ji je trepetal in prsti so se umaknili njegovemu licu.

Zapazil je v njenem glasu trepet; slutil je, da mu ni povedala čiste resnice, zato je pritisnil njeno roko na lice in slovkoval.

»Ali nisi radi Lojza?«

Prijela ga je z obema rokama za lica, posmejala se in ga potegnila k sebi. Poljubila ga je na visoko čelo.

»Kdo je to rekel?«

Spomnil se je, da mu je bilo prepovedano hoditi z Drejčem, osvobodil se je njenih rok in zlezal nazaj na tla.

»Mi — slil sem! — Drejč je rekel!« je pristavil tiho in skesano. Zajokal je njegov glas, srce mu je bilo pričakovanja in zahtevalo rešitve.

Zadel je z nogo zibelko ob skrinji. Isti hip je otrok zavekal v njej. Mami so omahnile roke, oster sunek je čutila pod srcem, da se je naslonila nazaj.

»Pokličiči koga, Adolf!«

Dečku je padlo v srce kakor kos mrzlega jekla. Vse je bilo v trenutku tako blizu že, ves tisti neznani svet bi bil pred hipom zagrabil z roko kmalu in razumel s srcem. Zdaj je vse zbežalo izpred njega in pred njim je bila le prazna groza.

Šel je iz sobe, na pragu je zadel zamišljen v Bajtarico, ki je nesla luč in juho, in prevrnil cinder petrolejki; vroča juha je štrknila Idi na obraz, ki je nesla za njo velik kos kruha in lonec mleka v desnici, v levici pa »Vožnjo po železnici«. Med glasnim jokom je padla k zibelki, »Vožnja po železnici« se je kopala v mleku, na knjigi pa je ležal prevrnjen lonec brez ročice. Ida je tiščala palec v ustih in jecljala.

»Zdaj bo pa Lojz brez večerje!«

Adolf je zbežal iz sobe. Zunaj je bilo jasno, zvezde so blestele nad vasjo, Rimska cesta je

razprezala svoj pas nad vrt in hišo. Večernica je migljala ravno nad hribom še. Mir je bil povsod, le v dolinici je lajal pes, troje oken je bilo razsvetljenih, ki so mežikala tu pa tam zaspano in nagajivo.

Prvič v življenju se je čutil nesrečnega.

Mrzel poletni zrak mu je dobro del, legel je na rosnato trato, težko mislil, iskal in mislil. Polagoma so se začele misli zapletati, postave so dobivale dvojen obraz. Ko ga je teta Vica poklicala ob odhodu botre Rugarice, ni več slišal.

»Kaj mu je danes? — Da bi le ne bil bolan!«

Prevrigel se je v spanju: Matiljkin Drejč ga je spuščal po vrvi v prepad; vrvi je zmanjkalo, nazaj ga ni mogel potegniti. — Krčevito se je držal za travo, ko so ga našli. V lice je gorel razburjenosti, na čelu so se mu sprijemali potni lasje.

Položili so ga na posteljo in prekrizali.

Ida pa je razlagala novemu državljanu podobe, ki jih je imela v »Moji prvi čitanki«, in se jezila nad njim, ker je ni poslušal, ampak začel vpiti in se jeziti z nakremženim čelom.

»Ti si trmast!« mu je rekla in šla užaljena od zibelke.

Ko so mami povedali, kje so našli Adolfa, se ji je pooblačilo čelo, zbadajoča misel je švignila na spodnjem koncu srca kakor šivanka; srce ji je občutilo slutnjo grenkosti in bolesti.

(Konec.)

IZ KNJIGE ŽIVLJENJA.

Zaprosil sem solnca: »Daj žarkov mi kaj,
prijaznih, veselih in vročih!
Naj hladna se zopet mi kri raziskri
ob tvojih poljubih pekočih!«

Pa solnce mogočno me slišalo ni,
ni žarkov ognjenih poslalo.
Potrto in žalostno moje srce
je dalje, še dalje ostalo . . .

Nikdar več ne prosim ga! — Dobrim ljudem
v prijateljstvo se bom izročil . . .
Le škoda — na stotine bi jih dobil,
pa zadnje sem vino potočil . . .

Leop. Turšič.

MALORUSKA NARODNA.

Balada.

V Tağanrogu se gorje zgodilo:
mladega ubili so kazaka,
umorili ga v širokem dolu.
Prileteli sokoliči so, sokoli,
in pred dvor vdovičin se spustili,

s krili dvor širok obletovali,
vdovo glasno so iz sna budili:
»Vstani, zbûdi se, oj mlada mila vdova!
Ti poslušaj, kaj ljudje so deli,
kaj ljudje so deli, vdovo tebe kleli!«

Milan Kuret.

DR. JAKOB ŠILC: ENRICA VON HANDEL-MAZZETTI IN NJEN ROMAN.

Kako malo se govori v moderni dobi o zgodovinskem romanu. Vse drugačen je odgovor na vprašanje, kdo ga bere. Moderna si je na svoji zračni poti osvajala nove svetove, a zgodovinski roman si je osvojil publikum ter ga trdno držal v starih idealih preteklosti. Čim bolj se je družba demokratizirala, tem močnejši faktor

je postajal publikum, da ga je tudi pisatelj čimdalje bolj uvaževal. Mesto da bi publikum šel za pisateljem, je krenil pisatelj za njim; ako ni hotel ostati tuj in nepoznan, se je moral prikloniti in govoriti kot je bila vajena masa, ki mu je dajala kruha. Ne v službo resnici in lepoti, ampak v službo instinktov in dnevnih interesov tisočglavega publika je stopila njegova umetnost. Zgodovinski roman je do zadnjega časa životaril v tem vzduhu.

On je produkt romantike, ki je ob začetku 19. stoletja uveljavila zgodovinsko komponento kot važen faktor narodne kulture. Tedaj je nastalo ono sveto spoštovanje starine in preteklosti, ki ga še danes imenujemo romantično. Pisatelj je vzel klobuk z glave, preden se je lotil kakega predmeta iz zgodovine. A v bojnem času, ki je sledil mirnemu literarnemu delu, v dobi evropskih revolucij so dnevna vprašanja prevpila vso zamaknjenost v preteklost; literatura je postala bojno sredstvo za pravice narodov in tudi v zgodovinskem romanu se ni nihče brigal za zgodovino, ona je postala le plašč za idejo svobode. Tako je prišla tendenca v roman ter ostala najvažnejši faktor do današnjega dne. Vsak je izrabljaj zgodovino v svoj namen, liberalci in konservativci, protestantje in katoliki, roman pa je bil omejen na konfesije, na pristaše kakega političnega ali svetovnega naziranja.

S tendenco je dobil pisatelj ugodno pozicijo pri somišljenikih; kaj za to, če si je nakopal nasprotnikov, da je le prišel do denarja in slave. Samoumevno, da so pri tem umetniške kvalitete

stopile v ozadje. Nič lažjega ni bilo kot napraviti tak zgodovinski roman. Najprej je bilo treba »ideje«, s katero bodo čitatelji simpatizirali, konfesionalne, ali narodne, ali politične. To je pisatelj položil v kak krajevno in časovno površno določen milié, da se je zgodovina razvijala na podlagi njegove tendence, ne tendenca iz zgodovine. Pristaši one stranke, s katero je pisatelj simpatiziral, so bili samo dobri, idealni ljudje, nasprotniki so pa imeli redkokdaj kako dobro lastnost. Osebe so bile v vseh romanih te vrste podobne, idealizirani ljudje, kot jih ustvari fantazija v svrhu tendence na papirju, ne kakor jih rodi zgodovina in življenje.

S tem seveda ni rečeno, da tendenčno slovstvo mora biti brez vrednosti, s tem je poudarjen le kvarni vpliv, ki ga ima agitatorstvo v formalnem in ideelnem oziru na poezijo. Namesto da bi pisatelj iskal v življenju in v osebah višjih etičnih vrednot, zanaša vanje strankarsko prozorno tendenco, namesto samostojno se manifestirajočega življenja podaja le potvaro, mesto iskanja resnice sumnitve in predsodke. Jasno je, da tako pisatelj daje le potuho nižjim instinktom mase, da jim omejuje obzorje, namesto da bi odpiral vedno večji svet luči in resnice. Pa tudi umetniške momente, kakor risanje značajev in uprizorjanje iz individuev izvirajočega dejanja, pri zgodovinskem romanu še v mejah časa mogoče mišljenje in čutenje oseb, je bohotno razrastla tendenca stlačila v ozadje. Tu je bilo treba zgodovinskemu romanu leka.

Moderna je imela sama s seboj preveč opravka, da bi mogla misliti na preteklost in zgodovino. Naturalizem je poostril čute za opazovanje zunanjega sveta, ki je, mikroskopično ugledan, postal neizčrpljiv in nepregleden vir umetnosti, simbolizem pa je dosledno preziral ves zunanji svet, sodobnost in preteklost. Šele v začetku 20. stoletja, ko je šlo preko nemške literature veliko iztreznjenje, ko so ponehali manifesti in je nastopilo smotrno literarno delo, opazamo prerojenje zgodovinskega romana. Ta najnovejša doba ne kaže več toliko zaupanja v programe kakor prejšnja, zato pa tem več zmisla in energije za pozitivno delo na podlagi resničnih formalnih in vsebinskih vrednot mo-

derne in starejše literature. Zdi se, kot bi nastopala doba sinteze in koncentracije.

Ta znak ima na sebi tudi delovanje Enrike Handel-Mazzetti. Z njo je vstala katoliška pisateljica, ki so ji najboljši med Nemci, vmes prepričani protestantje in katoliki, priznali prvenstvo v historičnem romanu. Njen katolicizem pa ni samo pobožna etiketa, kakor jo prilepi marsikateri pisatelj znotraj in zunaj na svoje delo, preden ga pošlje v svet, njen katolicizem je vir njene visoke umetnosti, njegov duh, duh resnice in lepote, nam veje z vsake strani, da mu ni treba dolgovoznega besedičenja. Ta duh zmaguje brez tendenčnega zavijanja, sam s silo svojih etičnih vrednot. Ona presoja življenje in dejanje posameznika in cele dobe v luči resnice, kolikor jo je mogel kdo vase sprejeti. Sredi mnogo dobrih nasvetov in še več brezplodnih teorij o katoliški umetnosti, ki jih je prinesla zlasti najnovejša doba, je ona velika izpolnitev nejasnih želja. A da si približamo njeno literarno sliko, je treba skicirati literarno ozadje, na katerem se krepko odraža njeno delo.

* * *

Nemška moderna ni samorasel pojav, ampak je le nekoliko individualizirana oblika splošno evropskega pokreta. V osemdesetih letih so upali odrešenja od naturalizma, ki se je pri Francozih pojavil že v sredi stoletja. Naj so ga formulirali tako ali drugače, osnovna misel in nje konsekvence so bile povsod enake: umetnost bodi adekvaten izraz narave. Une œuvre d'art est un coin de la nature vu à travers un temperament. Umetnina je kos narave, ugledan skoz temperament. Temperament pomenja individualno zmožnost umetnika, kako stvari gleda in pojmuje. Nemec Arno Holz, ki je hotel biti še bolj temeljit, je pa zapisal za geslo nemškega naturalizma: »Die Kunst hat die Tendenz, wieder die Natur zu sein.« Umetnost naj podaja resničnost. Dasi je osnovni princip sedaj premagano stališče, je bil naturalizem za osvežitev in prenovitev onemogle, v izvoženem potu zastale evropske literature neizmerno važen. Če je hotela umetnost biti adekvaten izraz narave, je bilo nujno, da je pisatelj začel naravo tudi opazovati in študirati; tako je dobil nešteto novih barv in nians, ki jih je prejšnja umetnost vse zamenjala in prezirala, a zdaj so vplivale kot novo odkrita zemlja. Začeli so opazovati človeka v vseh stanovih, v vseh starostih in položajih, — prej so bili le izbrani stanovi, iz teh zopet izbrani, lepi ljudje, idealni junaki in junakinje, od nelepkih poklicev

pa le dostojno prikrojeni značaji, da ne bi žalili literarnega okusa, približno tako, kot hoče imeti dostojno oblečen človek ljudi četrtega in petega stanu le v praznični obleki pred seboj — kratkoma predmet umetnosti je postalo življenje v vsej velikosti in globokosti, najsi je bilo po dosedanjih pojmih lepo ali grdo, moralno ali nemoralno. V literaturo so prišli delavski stan z vso bedo, sledi velikega mesta, in ž njim je jela prodirati v literaturo tudi socialna tendenca. Tako so postali ti ljudje literarni, da je vsak pisatelj pisal socialistične povesti, najsi iz notranje potrebe, ali pa tudi ne.

Ne samo lepe strani življenja, ampak — in to predvsem — tudi zablode velikega mestnega življenja je slikal v vsej nagoti, s tisto objektivnostjo kakor vse drugo, da se je res pri nekaterih pisateljih naturalizem izpremenil v kult grdega in boleznega.

V tem stremljenju po popolnem, izčrpljivem izrazu resničnosti se je rodil nov stil. Ta je obsegal obširen jezikovni zaklad, o katerem se prej ni niti sanjalo, več ni bilo gladko tekočih stavkov, ampak pretrgani brez finese, taki kot jih sliši uho v resnici. — Kakor so bili predmeti enakovredni, tako tudi besede, naj so bile po dotedanjem okusu lepe ali ne, da so le izrazile, kar je bilo karakteristično za osebo ali situacijo. Ta z realnostjo nasičeni stil, s svojo krepkostjo in izrazitostjo je pravzaprav glavna pridobitev naturalizma in njegove opazovalne tehnike.

Umetnost je za nekaj časa ozdravela, ker se je poezija po novem načinu skoro mehanično gradila; treba je bilo le spretnega časa in eksaktnega izražanja, bodisi v jeziku ali v barvah.

Naturalisti so se le malo časa veselili trdne eksistence, kajti iz zapadne Evrope je prihajal nov literarni tok. Kakor je v vseh dobah vzporedno z racionalistično smerjo živela tudi mistična, tako so se tudi sedaj pojavila naturalizmu nasprotna stremljenja v simbolizmu. Značilno za prvega je objektivnost, za drugega subjektivnost. Naturalistu je pomenjala snov vse, umetnik skoro nič; on je bil le pokorno vdani sluga resničnosti, ki jo je moral le opazovati, ne pa ž njo razpolagati. Namesto tega je poudarjal simbolizem suvereno zaničevanje realnosti. Simbolistu je realnost le simbol za neko duhovno lepoto, ki je višja kot stvari, nje ni mogoče doseči s čutnim opazovanjem, ampak le z umetniško intuicijo. Intuicija pa ni nič drugega kot sila umetniške individualnosti, tako dobi umetnost zopet subjektiven karakter. Zunanji svet, kolikor je predmet opazovanja in znanja, stopi v ozadje, da se more su-

vereni jaz prosto manifestirati. Naturalist je isto-
vetil resnico z lepoto, simbolist pa podaja lepoto
idealnega sveta, kakor ga reflektira prizma nje-
gove duše. A ne le realnost in konvencionalnost
v življenju, ampak tudi udomačene oblike poezije
je preziral. Za novo, metafizično lepoto je bilo
treba tudi druge lepote v pesniškem oblikovanju.
Naturalizem je že uporabljaj tudi v poeziji ira-
cionalni dialog življenja, karakterizujoče, iz pred-
metovega milieja vzete besede, simbolizem je iz-
kušal vrhutega še v melodiji in ritmu stavka do-
biti izraza svoji štimungji.

Moderna je bila plod velikomestne kulture,
material naturalizma in simbolizma je bil isti,
zato je moral tudi v umetnosti ostaviti svoje
znake. Fizični propad velikomestne družbe je bil
najvažnejši tema naturalizma, pa tudi simbolizem
je izkušal slednjič iz perversnosti in iz pato-
loških stanj človeške duše ugledati ono neznano
lepoto. To so bile sicer skrajnosti, a opozicija,
ki je vedno natihem životarila, je dobila s tem
ugodna tla. Začela se je velika akcija zoper cen-
tralizacijo duševnega in literarnega življenja v
velikih mestih.

»Los von Berlin«, tam prevladujejo inter-
nacionalni znaki, ki so že skoro vse narode za-
dušili, tam ni samoraslega, ampak mehanizirano,
izoženo življenje, zato mora biti tudi poezija iz
takega sveta siromašna in oskubena. Poživiti jo
je treba z domačim narodnim duhom, ki je zdravje.
Umetnik mora doživeti v sebi tudi provinco, ki je
bila vedno vir vseh narodnih duševnih energij. —
Kot so dialekti vir za pismeni jezik, tako naj tudi
umetnik poživi svojo umetnost v pestrobojnem živ-
ljenju province, beži naj od velikomestne atmo-
sfere, od katere ima samo škodo, in naj si osveži
duha v deželnem zraku.

A ne samo zveza s celokupnim narodnim
življenjem sedanje dobe, ampak tudi kontinuiteta
s preteklostjo je potrebna. Umetnost naj oživi
stare tradicije velikih nemških pesnikov, tam naj
začne delati, kjer so drugi nehali.

Odpor proti moderni je dobil okoli l. 1900.
najmočnejši izraz. Tedaj sta glavna agitatorja,
Fritz Lienhard in Adolf Bartels, nazvala ta strem-
ljenja Heimatkunst. Ako si jo natančneje ogle-
damo, nam bo jasno, da ima prav malo literarnih,
ampak predvsem nacionalno etične tendence.
Ona je rezultat praktičnega računarja, ki je spo-
znal, da pomenja moderna deficit v narodnem
življenju. Koliko žrtev so doprinesli pionirji mo-
derne in vendar ni bilo užitnih sadov, da bi jih
s pridom ugriznil filistrski inteligent. Samo odk-
rivanje novih svetov in nikjer zlate dežele velike

umetnosti, najsi so naturalisti ali simbolisti blo-
dili med Scilo in Karibdo patoloških procesov.
Praktični podjetnik, ki pusti, da si sto drugih raz-
bije glavo in zobe ob zaprekah, je tudi tukaj
porabil vse izkušnje modernih pionirjev ter se
ž njimi okoristil. Tako so tudi Heimatkünstlerji
uporabili vse estetične pridobitve moderne, v
opaznanju, uprizarjanju življenja, v tehniki romana
in drame, v karakteristiki sloga. Njihova edina
estetična vrednota je bila to, da so odprli vrata
do nacionalnih snovi, da bi iz narodnega živ-
ljenja v vsej globini in širini zrastle narodna
umetnost. Iz ljubezni do samoniklega in zdravega
in iz odpora proti brezčutnemu slikanju bolest-
nega v človeški družbi so prišli zopet stari pojmi
o lepoti in morali v veljavo. A na potu do lepote
zdravja in točnosti province je bila že moderna
sama. Zdaj je Heimatkunst pri Nemcih velika lite-
rarna moč, največje revije: Kunstwart, Türmer,
Hochland delujejo v tej smeri in tudi mnogo pi-
sateljev, zlasti iz Avstrije: Bartsch, Schönherr, H.
Mazzetti; Heimatkünstlerji jih štejejo za svoje,
čeprav morda vsi trije nikoli niso bili v ožjem
kontaktu s tem gibanjem.

Da dopolnim sliko najnovejše nemške litera-
ture, omenjam samo glavne tendence. Naturalizem
in simbolizem sta še vedno važni sili, ki zavze-
mata vedno nove formacije, dasi morda ne na-
stopata pod starimi imeni. Zraven pa se dviga
neoklasicizem, ki hoče kakor nekdanj poglobiti
bistvo literarnih oblik, zlasti pa dramo, Heimatk-
kunst pa je bolj omejena na roman.

* * *

Handel-Mazzetti sicer ni zrastle v krogu
Heimatkünstlerjev, toda osnovna črta njenega
delovanja vendar spominja v mnogem na ideale
omenjene struje. Snov svojim romanom zajema
pretežno iz zgodovine province, v kateri ožive
vsi verski in etični ideali naroda. Moderni so bili
oboje zavrgli, da bi našli kaj boljšega in globljega;
po dolgih blodnjah so mnogi prišli v stari pristan,
a Handel-Mazzetti ni napravila take krize kot
Huysmans, Verlaine, Strindberg, Jørgensen, kakor
bi instinktivno čutila, da je katoliški ideal večna
podlaga in vir vsega napredka. Ona je ne išče,
ampak v njenem romanu živi toplota katoliške
religije z vsem globokim razumevanjem človeške
nature.

Tudi za oblikovanje snovi je ta duh mero-
dajen. — Kakor so v življenjski izkušnji manjše
in večje etične vrednote, tako jo tudi zanimajo
v povestih lepi in močni ljudje, ki so se bili v
naturalizmu izpremenili v mehanske stvore, pro-

dukti milieja, v simbolizmu pa v imaginarne prikazni dveh dimenzij. Lahko smatramo to kot kontinuiteto stare tradicije, proti kateri je moderna začela boj. A pri Mazzetti je napredek; njeni ljudje niso nadsvetni, skoro abstraktni ideali gosje domišljije Marlittinih romanov, ampak resnični ljudje, potencirani v sočni fantaziji življenja polne umetniške sile. Literarno-historično je to ona ekonomija dela, kot jo opažamo pri vseh velikih umetnikih, ona kontinuiteta tradicije, ki je podlaga vsemu napredku, oni veliki pozitivizem, ki ga je moderna v boju proti filistrski povprečnosti izgubila, da je hotela vso preteklost in njene vrednote vreči za plot. Handel-Mazzetti si je izobrazovala svoj umetniški okus in oblikujočo silo predvsem ob velikih starih vzorih, kakor Biblija, Homer, Nibelunška pesem, Shakespeare. »Poznam tudi mnogo del moderne in jih cenim, ali name niso vplivala. Za posameznosti v tehniki sem se vsekako tudi iz modernih knjig učila. Dickensova in Goethejeva proza sta bili v mojih učnih letih najljubše čtivo. Tudi Coloma je poučno vplival.« Tako pravi sama. Res nam je ob prvem pogledu v njene romane jasno, da jim ni kumovala moderna, ampak zdi se, da čujemo odjek Nibelungov ali Homerjevih junakov v njenih značajih. KomPLICIRANA psiha, ki je predmet moderne, je ne zanima; naj bo to čednost ali pomanjkljivost, naj so njene osebe enostavne, skoro bi rekel, z naivno sigurnostjo, ne s psihološko suverenostjo ugledane, vendar je način njenega prikazovanja, ono veselje nad dobrim in lepim, naj ga najde kjerkoli, vse pojmovanje osebnosti, odmev pravega modernega duha, stremljenja po resnici in pravici. Kakor se v njenih povestih iščeta katolicizem in pravi napredek, tako je tudi globoki katolicizem vir za njeno umetniško pojmovanje. Pa tudi v zunanji tehniki nam je takoj očit stik z moderno. Stremljenje moderne po karakterizujočem stilu je v njej doseglo svojo najvišjo izpolnitev, za historični kolorit jezika je žela od vseh strokovnjakov največje priznanje.

* * *

Enrica Handel-Mazzetti je bila rojena 1871. na Dunaju iz plemiške rodovine. Kakor kaže priimek, se je po očetu pretakala nemška in italijanska kri, mati pa je bila imovita, izobrazena Mažarka. Historični interes in religioznost fevdalnih krogov je komponenta z očetove strani, ki je bil častnik v generalnem štabu, od matere pa zmisel za karitativno delovanje in navdušenje za umetnost. Oče ji je umrl še pred rojstvom, odslej je samo materina roka pisala v mlado srce. Desetletno deklico je že vodila pred slike velikih

mojstrov, še mlada deklica je brala Schillerja, Shakespearea in Saara, najboljšega sodobnega dunajskega pesnika, kakor pripovedujejo njeni biografi. Posebnih vplivov od tega seveda ne bomo pričakovali, ali interesantno je, da se je enako zgodaj javljala tudi njena produktivna sila. Mala roka 14letne učenke v meščanski šoli je že kar verze sipala, že v tej dobi je polno pesmic in malih dram. Za otroka je značilno, da mu ugajajo blesteče osebe; tako so teme mlade Mazzetti velike osebe iz zgodovine, M. Terezija, Jožef II., Napoleon itd. Zmisel za zgodovino in njene velike osebnosti, kot je živel v plemiški rodovini in kot ga je videla v klasičnih pesnikih, se je še bolj utrdil, ko je prišla za leto 1886. v institut St. Pölten. V starem samostanu, ki se ga drži patina minulih stoletij, se je njen zgodovinski interes poglobil, hkrati pa se je dokončala in izčistila njena religiozna vzgoja. V tem oziru ji je bila prelep zgled njena učiteljica, mati Frančiška, ki je bila sama religiozna pesnica in se živo zanimala za talent mlade Enrike. Mnoge slavnosti in dramatične predstave, pri katerih je Mazzetti glavno vlogo igrala, so ji dale dovolj prilike, da se je njena fantazija razvijala in konkretizirala v pesmih, povestih in dramah. To leto je bilo velikega pomena za njeno poznejše literarno delovanje. Sledove samostanskega milieja zasledujemo lahko v vseh važnejših delih. Odtod njeno živo zanimanje za katoliško legendo, ki je bila v mladostni dobi predmet mnogim spisom, pozneje pa ljubka arabeska v inkarnaciji njenega katoliškega ideala, odtod njen zmisel za čudeže v katoliški veri, odtod oni globoki čut za slikanje skrivnostnih potov milosti božje, v čemer se ne more meriti ž njo, ne eden katoliški pisatelj. Pa tudi zunanje vtise lahko srečavamo povsod. V Meinradu je porabila vtise o samostanskem teatru. V Sofiji Barat živi slika njene učiteljice, matere Frančiške. V Jesse in Marija gori lučica Matere božje, kot je gorela v samostanu St. Pölten. Lahko rečemo, tu se je napila katoliške vsebine, ki nam diha iz njenih velikih povesti, a skraja se še ni mogla v jasnih obrisih iztisniti iz nje; treba je bilo še življenjske izkušnje in paralelno z njo idoče ideelne poglobitve kakor tudi vsakemu umetniku potrebne askeze v formi.

Germanist Wiedenhofer jo je vpeljal v zgodovino nemške literature, kjer se ji je poostрил formalni čut za preciznost in jedrovitost v izrazu. Najbolj pa je nanjo vplival estet profesor Zimmermann, ki ji je priporočil študij človeka, kot živi in se giblje, ne kot je živel v njenih

mladostnih predstavah. On ji je ideelno poglobil in razširil obzorje, čeprav ni bil njenega svetovnega naziranja. Morda je tukaj vir za ono veliko pravično pojmovanje človeka, ki ga občudujemo v njeni umetnosti; kakor je on, svobodomislec, z ljubeznijo in razumevanjem spremljal razvoj religioznega duha v njenem značaju in njegovo umetniško udejstvovanje, tako je tudi ona z razumevanjem in pravičnostjo slikala nasprotnike svojega naziranja. To je tisto, kar daje njeni umetnosti znak pravega moderne duha napredka. Če ga mnogi iščejo, a malokateri najdejo v razvoju čistega človečanstva, ona ga je našla v globokem pojmovanju krščanstva, v krščanski ljubezni, ki je lepota in resnica. Lahko rečemo, da vsa njena dela obdelujejo temo o krščanski ljubezni, kakor se kaže v katolicizmu.

V devetdesetih letih preteklega stoletja so izšli njeni literarni prvenci, lahko bi jih imenovali tipajoče poizkuse talenta, ki ni mogel najti pravega polja in pravega izraza svoji prekipevajoči pesniški sili. Nekateri so bili natisnjeni, drugi ne. Zanimivo je, da so se ji dramatični spisi bolj posrečili kot lirika, in novele bolj kot drame. Lirika brez osebne note kaže že tu na njen v bistvu epični talent, drame v verzih imajo sicer še mnogo Schillerjevega patosa, ali krepko, jedrovito izražanje nas spominja na ono nedosegljivo plastiko jezika v historičnih romanih. V še višji meri kažejo njeno dramatično epično moč novele, ki bi jih bolje imenovali epizode iz romana. Dasi je kompozicija primitivna, premise premalo motivirane in psihološko poglobljene,

nam vendar že tu veje naproti neodoljiva umetniška njena sila, kot bi nas zgrabil neposredni tok življenja, da mu moramo pokorno in brez upora slediti. Snovi je nekaj zgodovinskih, pretežno pa so vzete iz sodobnega dunajskega milieja, kakor ga je spoznala v službi krščanske Karitas. Dasi imajo poslednje moralno pedagoški namen, ni nikjer vsiljive tendence v obliki moralnih pridig, ampak tendenca vzraste iz dejanja oseb, ki se spoznavajo in najdejo v krščanski ljubezni. Ta ljubezen ji je merilo za vse osebe, naj prisegajo na ta ali na oni program, samo toliko so vredne, kolikor pokažejo te ljubezni v dejanju in ne, kolikor je nosijo na jeziku. Omenjam le povestico »s Engerl«.

- Osiroтели bolni deklici lajša njeno bedo neki socij, ki pa nima nobenega zmisla za njeno religiozno življenje, a je vendar ne moti v njenih mislih. Zanj se zavzame tudi neka dobra gospa, ki ji izkazuje ljubeznivosti bolj iz samodopadljivosti kakor iz nesebičnosti. A ko deklica potrebuje poslednje tolažbe, pozabi dobra gospa sredi domače zadovoljnosti na svojo obljubo in neverni socij mora hiteti v pozni noči po duhovnika. — Ko pijani tovariši slednjega napadejo, ga reši socij s svojo smrtjo. To je umetniška pedagogika ljubezni, nevsiljiva, ker zraste iz povesti, ne iz govoričenja. Snov iz sodobnega dunajskega milieja zajema tudi roman »Brüderlein und Schwesterlein«, ki je šele pred kratkim izšel (1913), čigar prva koncepcija pa je iz l. 1898. Roman kaže slabše stare in boljše nove sestavine, kritika se splošno manj ugodno izraža o njem.

(Dalje.)

Zatičina.

FRANCE STELÈ: VARSTVO SPOMENIKOV.

Zanimanje za spomenike preteklosti ni prikazen od danes ali od včeraj, ampak naravna posledica razvoja naše kulture v novem veku. Od renesanse naprej zasledujemo posamezne štadije tega razvoja; vidimo, kako se pojem vedno bolj čisti in osvobojuje enostranosti in kako ga izkuša vsestransko izkristalizirati najnovejša doba. Ker pa ni enostaven, ampak obstoji iz mnogih komponent, je naravno, da tudi današnji štadij ni definitiven, ampak se bo v razmerju do celotnega miselnega razvoja izpreminjal tudi on in dobival času primerne oblike.

Spomenik nam dandanes ni samo nekaj, kar ima v ožjem zmislu besede namen spominjati na kak zgodovinski dogodek, ampak v širšem, modernemu razvoju zgodovinske znanosti odgovarjajočem pomenu sploh vse, kar hrani v sebi ali na sebi, kakršnokoli, čeprav še tako relativno zgodovinsko vrednôto. Napačen je nazor, da so umetniške vrednôte tiste, ki odločajo naše zanimanje za spomenike, napačen že zato, ker umetniška vrednôta ni nič objektivnega, za vse čase in vse ljudi enakodanega, ampak čisto subjektivna, v opazovalcu temelječa. Vrednost vsega umetniškega ustvarjanja v ožjem zmislu besede je relativna in vsekdar enostranska, kakor je ravno v ospredju ta ali oni umetniški, to se pravi formalni, tehniški, izrazni problem.¹ V koliko pa je vsak spomenik člen razvojne črte umetniškega ustvarjanja, v koliko so te njegove vrednôte objektivno dane, a tudi že pod širši pojem zgodovinskih vrednôt spadajoče. Seveda tudi subjektivne, v sedanosti temelječe vrednôte (umetniške, porabne, novinske) niso brezpomembne za naše razmerje do spomenika. V zadnjem času pa še en moment posebno prihaja do veljave, to je starinski moment, ki temelji na dejstvu, da čas vpliva na spomenik in pušča na njem svoje znake; ta neposredno vpliva na naše

čuvstvo, javi se nam kot razpoloženje in je ravno zato občečloveški in najbolj dostopen. — Spomenik preteklosti je bil pa po veliki večini ob svojem začetku namenjen kakršnemukoli praktičnemu namenu, porabi in pogosto ima tudi še danes porabno vrednost in vlogo. In tudi na moment praktične porabe se mora ozirati spomeniško varstvo. Že iz tega je razvidno, da stališče spomeniškega varstva ne more biti v vsakem slučaju enostavno ali samoposebi jasno; večje število vrednostnih momentov ima za posledico več ozirov; in v vsakem slučaju sorazmerno vse zadovoljiti ni vedno lahko, je celo nemogoče. Kakor smo videli, moramo računati z momentom zgodovinske vrednosti; ta vrednost je d o k u m e n t a r i č n a,

Cerkev v Mirni Peči.

¹ Da ne bo nespornost: S tem seveda ne odrekam umetnini vsebinske strani, ki igra pri subjektivni umetniški oceni poprečnega človeka važnejšo vlogo kot specialno umetniška (formalna, tehniška, izrazna). Vsebina je skupna osnovnim miselnim potezom kake kulture, posebej določena po posebnih potezah kulture kakega naroda, a nam podana, kakor jo pojmuje subjekt — stvaritelj. Ona je skupna last celotne kulture, samo njen odsev v individuu — umetnini, umetniško delo pa ni obstojalo v njenem oblikovanju, ampak v njenem vtelesenju, torej v problemu njenega izraza v čutni obliki, ta pa je formalni, izrazni, tehniški.

to se pravi, obstoja le, dokler je v tem ali onem oziru spomenik nepokvarjen in nepotvarjen poročevalec o preteklosti. Zgodovinsko stališče zahteva torej ohranitev tega, kar je na spomeniku še nepokvarjeno, prvotno, takega kot smo mi prejeli;

Tintoretto: Sv. Nikolaj.

(Novo mesto.)

zato je z zgodovinskega stališča mogoče samo varstvo, v kolikor ohranja. Temu nasproti se postavi zahteva po praktični porabnosti. Ona zahteva spomenik v takem stanju, da ga je mogoče porabljeni kot prebivališče, orodje, okras itd. To

zahtevo podpira tudi estetično stremljenje po zaokroženosti, popolnosti, novosti predmeta. Konflikt se včasih zelo poostri, vendar pa je v vseh slučajih mogoč dovoljen izhod, če vse momente zadostno pretehtamo. Posebno zgodovinsko in porabno stališče se dasta še dosti lahko spraviti v soglasje. Teže je tam, kjer se oglasi popularna estetska zahteva po enotnosti, novosti. Tu mora v mnogih slučajih odnehati strogo zgodovinsko stališče, včasih pa zahteva zaokroženosti, ako se gre za ohranitev izrednih zgodovinskih vrednot. Strogo starinsko stališče pa uveljavljamo samo pri predmetih, ki so že odslužili svojo porabno dobo; razvaline starih gradov prepustimo n. pr. popolnoma zobu časa, da se udejejuje na njih in jih polagoma popolnoma zgloje.¹

Po tem kratkem uvodu bomo povedano najbolje razjasnili, če vzamemo par vprašanj spomeniškega varstva v naši deželi, ki so še ali so bila v zadnjem času aktualna.

1. Samostanska cerkev v Zatičini je eden najvažnejših spomenikov naše dežele.

Prvotno je bila to troladijska romanska bazilika z ravnim stropom, od katere so se ohranili v poznejših prezidavah še vsi zidovi. Prezbiterij je poznogotsko prezidan, cela cerkev v baročnem času na novo obokana in zvonik iz prvotne romanske kupole gotsko in nazadnje baročno prezidan. Notranja oprava je vsa iz časa baroke in rokoko. Spomeniško varstvo 19. stoletja, ki je temeljilo na historičnem nazoru v zvezi z novinsko vrednostjo, kar se pravi z drugo besedo restavrirati v prvotno stanje,² bi bilo odstranilo vse, kar ni romanskega na cerkvi. Starinska vrednost, ki vzbuja v nas močna razpoloženja ob spominu na čase, ki jih ima stavba za seboj, ob misli na njeno usodo, bi bila popolnoma uničena. Relativna umetniška vrednost,³ ki nas v nekaterih posameznostih gotovo splošno zadovolji, bi bila tudi uni-

¹ Te uvodne misli temeljijo na fundamentalni teoretični razpravi prof. A. Rieglja »Der moderne Denkmalkultus«, Dunaj, 1903, s katero se bom podrobneje pečal v »Času«.

² Historično stališče: prvotno romansko, prizidano gotsko, prezidano baročno, oprava rokoko — produkt različnih slogov in dob: ohrani naj se vsako na svojem mestu kot nepokvarjen dokument svoje dobe. Novinsko stališče: vrednost ima samo prvotno, zaokroženo, enotno; vse pridruženo moti zaokroženost, je tuj element, zato: zabrisati sledove preteklosti, staro izpopolniti v zaokroženo novo. Zveza obeh: Treba prenoviti nazaj v romansko, kakor je izgledalo, ko je bilo novo. Ker nimamo načrtov in slike prvotnega stanja, je naravno, da mora biti to enotno stanje kombinacija fantazije in znanstvene špekulacije.

³ Umetniško vrednost ima star spomenik za nas samo v toliko, v kolikor odgovarja našemu sočasnemu umetniškemu hotenju.

čena. Imeli bi pred seboj troladijsko baziliko z ravnim stropom in z moderno romansko opravo. Sedaj pa premislite, kaj bi vam bilo osebno ljubše: sedanja v enotnem vtisu res pokvarjena cerkev z dragocenimi zanimivimi posameznostmi, ali moderna romanska stavba z moderno romansko opravo? Meni je ljubša sedanja s svojimi starinskimi vrednotami, ki so vsakemu dostopne in razumljive; s svojimi zgodovinskimi vrednotami, ki nas vse zanimajo in zadovoljijo znanstvenika,¹ s svojimi relativnimi umetniškimi vrednotami nekaterih posameznosti, ki so tudi splošno dostopne; ona bi bila pa le nova in zopet nova, plod težavnih študij, a samo eno (estetsko) vrednôto vsebujoča.

Moderno spomeniško varstvo, ki je, kakor smo videli, kompromis med različnimi enostranskimi zahtevami, bi pa reklo: ohrani naj se spomenik, kot so nam ga posredovala stoletja, in izpopolni v toliko, da bo zadostoval praktičnemu namenu, ki mu služi. Najprvo bomo zadostili sedanjostni zahtevi po porabnosti in bomo cerkev osušili, da bo zdrava in ne neprimerna shramba za to, kar je notri. Tudi zgodovinsko stališče zahteva to; sklenili bomo kompromis tudi z zahtevo po starinstvu in ne bomo pustili, da bi en ali drugi del, ki v sedanjem stanju škodo trpi in razpada, še dalje razpadal. Streho bomo popravili, napaden les impregnirali proti uničujoči sili črva. Ker pa se gre za stavbo, ki služi bogoslužnim namenom in mora biti tudi vsestransko dostojna, zato bomo tudi v tem oziru dopustili izpopolnitve. Kar bi na ta način nastalo, bi bilo porabno, zanimivo in lepo, kolikor je pač mogoče doseči v danem okviru. Recimo pa, da bi se pokazala tudi potreba povečave ali kakega novega dela notranje oprave. Moderno stališče je jasno: kar je enkrat bilo, je minulo za večno, nima nobene sedanjostne opravičbe, ampak samo zgodovinsko, zato mora biti vsak historičen slog pri napravi novega izključen. Delali bomo tako, kot je danes moderno, to se pravi: delali bomo tako, kot so zmožni delati danes najbolj priznani prvi umetniki. Sloga in oblik ne bomo določali, ampak le prostor in velikost; oblike in izpeljava v velikem in podrobnem morajo biti pa stvar umetnikova, katerega naloga je iz tega, kar eksistira, in iz tega, kar zmore njegovo znanje, ustvariti novo enoto. Spomenik, na katerem se bo to zgodilo, v nobenem oziru ne bo izgubil na svoji zanimivosti, ampak bo postal le za eno zanimivost bogatejši.

¹ Za razumevanje zgodovinskih vrednôt je treba zgodovinskega znanja; le starinske, razpoloženjske so splošno dostopne.

2. Župna cerkev v Mirni Peči. — Prezbiterij bogat poznogotski, zvonik v spodnjem delu tudi poznogotski, kar dokazuje gotkoprofiliran zaokrožen vhod pod zvonik; ladja vmes je iz 18. stoletja; mogoče je sicer, da se pod sedanjo zunanjščino skrivajo starejši zidovi, kar se bo videlo pri podiranju. Cerkev je premajhna, zato jo je treba povečati. Pri tem bosta ostala ohranjena zvonik in prezbiterij, glavna ladja pa bo šla med njima pravokotno na sedanjo glavno os cerkve. Na isti način so ohranili prezbiterij in zvonik cer-

Kip sv. Jurija.

(Sv. Križ, Gora.)

kve v Radečah. Ta način povečave cerkve z ohranitvijo najvažnejših starin so poznali tudi že naši predniki, kar dokazuje cerkev v Radomljah pri Kamniku.

3. Iz slikarstva vzemimo n. pr. sliko svetega Nikolaja v novomeški kapitljski cerkvi. Po starih poročilih je slikal to sliko eden največjih benečanskih slikarjev 16. stoletja, Jakob Tintoretto. Naš čas je prejel to sliko vso zatemnelo vsled obilega zatemnelega firneža, s katerim so jo hoteli semintje poživiti; spodaj je bilo okrog 30 cm celo podvitih; platno je imelo več lukenj in se je na robovih trgalo,

Kip Matere božje.

(Muljava.)

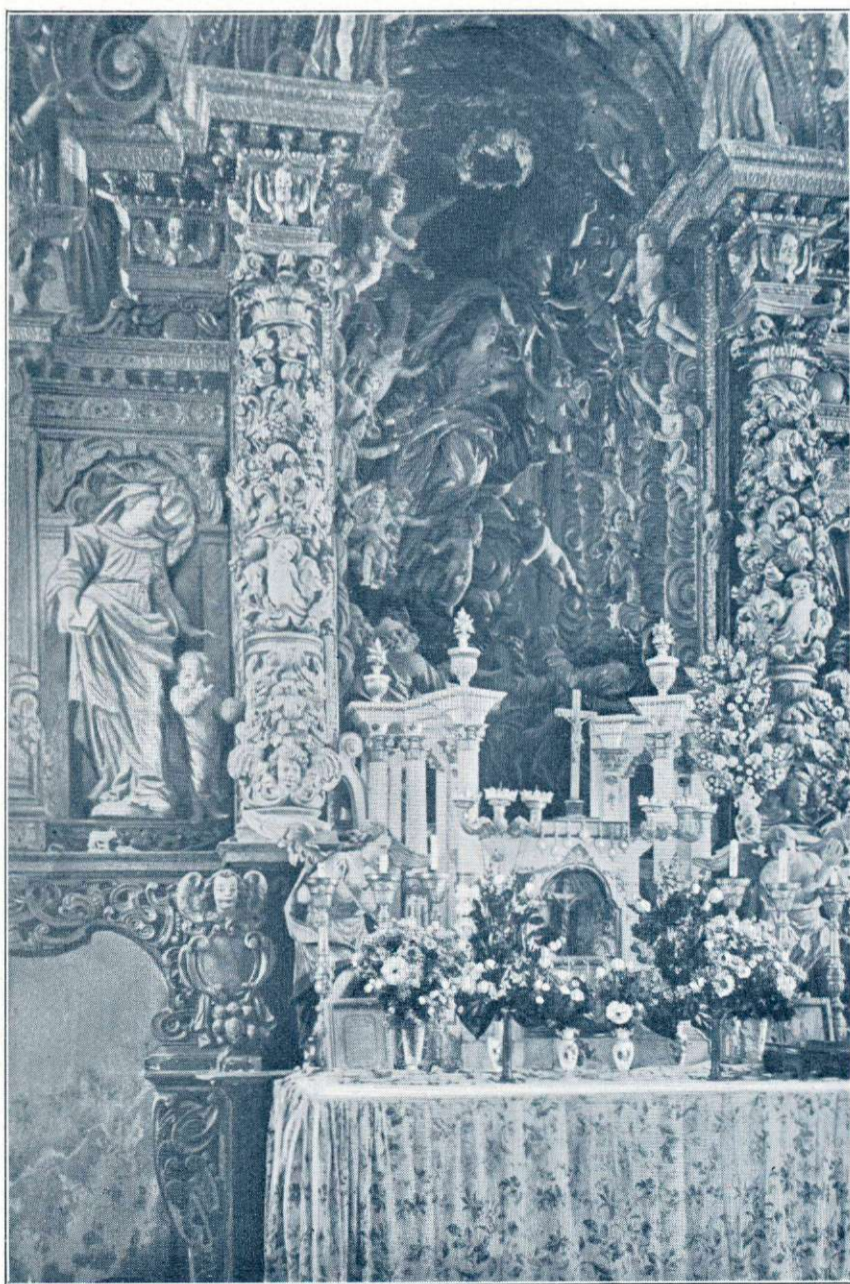
posebno spodnji del se je vsled vednega porivanja sem in tje zelo uničeval. Ko so poznavalci Tintorettove manire sliko preiskali, so izjavili, da ni nobenega dvoma, da je res Tintorettova, in sicer celo eno najlepših in zadnjih njegovih del. Zgodovinsko torej gotovo zelo dragocen spomenik; umetniško tudi, ker so ravno Tintorettova dela tista, ki imajo dandanes eno prvih relativnih umetniških cen. Naše stališče je nedvomno, da naj se stori vse, da se sliki podaljša življenje in se reši njenega sijaja kolikor je sploh mogoče; ne sme pa se potegniti niti enkrat s čopičem, da bi se izpopolnilo kako pomanjkljivo mesto, zgodovinska in umetniška važnost to najstrože prepoveduje. Sliko so poslali na Dunaj; napeli so jo na močno novo platno, da se ne bo staro trhlo več trgalo, očistili so jo vse nesnage in zatemnelega firneža, zravnali spodnji del, barve niti z eno potezo obnovili, — a če pridete danes v Novo mesto, blesti ta Tintoretto kot blesteč biser z velikega oltarja in vsakega očara. Od daleč učinkuje slika kot nova, od blizu ji je videti pa nebroj sledov starosti in

prestalih bojev z usodo. Prejšnji čas bi jo bil obnovil s čopičem v roki, kot je toliko drugih dragocenih slik — in kaj bi imeli sedaj od nje?

Dva slučaja iz kiparstva:

4. V cerkvi sv. Jurija na Gori v svetokriški fari za Litijo smo našli lepega poznogotskega sv. Jurija, okrog 90 cm visok lesen kip s sledovi stare slikarije, a v zelo zapuščenem stanu. Slikarija je večidel od lesa odpadla, les kaže velike razpoke in več manjših reči je odlomljenih, med drugim ima celo nos odbit. Kip je moral biti prav lep, ko je bil še popoln, vsaj ostanki so zelo dragoceni. Stal je v čednem baročnem oltarju iz 17. stoletja; a cerkovniku se je zdel tako grd, da ga je vzel iz oltarja in postavil v okno.

Z zasmehom ga je kazal vsakemu obiskovalcu cerkve, češ, kako je razbit, kaj takega vendar ne spada v cerkev. Kaj je storiti z njim? Za v cerkev tak, kot je sedaj, res ni, sam na sebi je pa zgodovinsko neizmerno dragocen spomenik, ker iz te

Baročen oltar.

(Muljava.)

dobe na Kranjskem nimamo skoro nič ohranjenega; ima pa tudi precejšnjo materialno vrednost, ker se po delih te dobe zelo povprašuje. Spomeniško varstvo uveljavi v tem slučaju ekskluzivno historično stališče: ohraniti v tem stanu kot je sedaj z vsemi podrobnostmi in pomanjkljivostmi, samo obvarovati pred nadaljnjim razpadom. Mesto, kjer je kip edino varen pred tatovi ali pred nerazumevanjem, ki bi ga lahko pokvarilo, je škofijski muzej; tam naj se varuje in razstavi.

5. Zanimiv spomenik te vrste, pa še vedno češčen v cerkvi, je gotska Mati božja v muljavski cerkvi. Slikarija sicer ni več dobro ohranjena in bi tako težko razstavili v cerkvi v češčenje; da bi tako staro in za naše razmere redko soho na novo polihromirali ter ji vzeli stari značaj, tega ni mogoče zagovarjati; zato je v tem slučaju jako srečen, kultu in znanosti zadostljiv izhod, da je soha oblečena; obleka se lahko odstrani, in kdor se zanima za to, lahko študira original. Podobno je s poznoromansko soho Matere božje v glavnem oltarju v Velesovem.

6. Pa drug slučaj: Iz druge polovice 17. in začetka 18. stoletja imamo v naših cerkvah zelo veliko prav bogatih baročnih lesenih oltarjev. Najbogatejši je oni v Muljavi in trije oltarji v Stopičah pri Novem mestu; zelo lepo zaokroženo delo te vrste je tudi veliki oltar v Gumnišču pri Šmarju. Pri najvažnejših slučajih uveljavi spomeniško varstvo pravtako kot v prejšnjem slučaju izključno historično stališče, samo ohraniti, ne obnavljati; pri množici drugih slučajev, ko se gre za dela druge vrste, koncedira zahtevi cerkve po dostojnosti (bolje rečeno po novosti) in pusti oltarje nanovo preslikati, pomanjkljive dele dopolniti, uveljavlja samo načelo, da se mora to izvršiti v istih barvah, v katerih je bil oltar prvotno.

7. Še en slučaj: Po naših podružnih cerkvah naletimo pogosto na slikarije, pokrite z beležem. Te so večinoma iz 15. stoletja in v svojem prvotnem stanju zelo važen zgodovinski dokument. Ker so za znanost splošnega, čez meje naše domovine segajočega pomena, ravna spomeniško varstvo ž njimi analogno kot s sliko sv. Nikolaja v Novem mestu. Slike samo pritrdi na mestu, očisti jih in jih pusti z vsemi pomanjkljivostmi, kot so se ohranile. Prejšnji čas pa je čez stare slike naslikal nove, ki niso ne zgodovinsko zanimive, kot bi bili stari ostanki, pa tudi lepe ne. Na Koroškem, kjer so te reči poprej odkrili kot pri nas, so jih skoro povsod preslikali in je tako velika večina koroških slik za znanost neporabna, ker je izgubila svojo dokumentarično vrednost; isto se

je zgodilo pogosto na Tirolskem; Kranjska pa tvori s Koroško in Tirolsko vred v 15. in zač. 16. stoletja eno umetniško provinco, zato so naše nedotaknjene reči tem večje vrednosti in večje skrbi vredne.

Naj to pojasnim na dveh slučajih iz Kranjske, ki sta bila izvršena v zadnjih letih pod nadzorstvom centralne komisije za varstvo spomenikov.

a) Prezbitarij cerkve v Bodeščah pri Bledu. Do najnovejšega časa je bil pobeljen; pod beležem so zasledili stare slike; belež so varno odstranili, tako da so danes odkrite vse slikarije, kar jih je bilo pod njim. Že na sliki vidite, da so se

Baročen oltar.

(Gumnišče pri Šmarju.)

od posameznih oblik ohranili skoro samo obrisi in da so na steni v največjem delu samo sence prvotnih slik. Za oko navadnega človeka, ki ceni samo blesteče, zaokroženo novo, to ni; za izobraženega človeka pa imajo na podlagi različnih asociacij ti ostanki tudi veliko, pogosto večjo estetsko vrednost kot novo poslikanje, poleg te pa nenadomestljivo razpoložensko vrednost, ki jo čuti tudi preprosti človek in jo tudi ceni; ako je momentanno ne ceni, je temu krivo, ker se je preveč zaljubil v kak nov načrt, ki je mogoče obstojal; kakor hitro se pa temu odpove, bo naenkrat razumel vrednost starega in mu bo za bodočnost bržkone bolj zanimivo kot novo, kate-

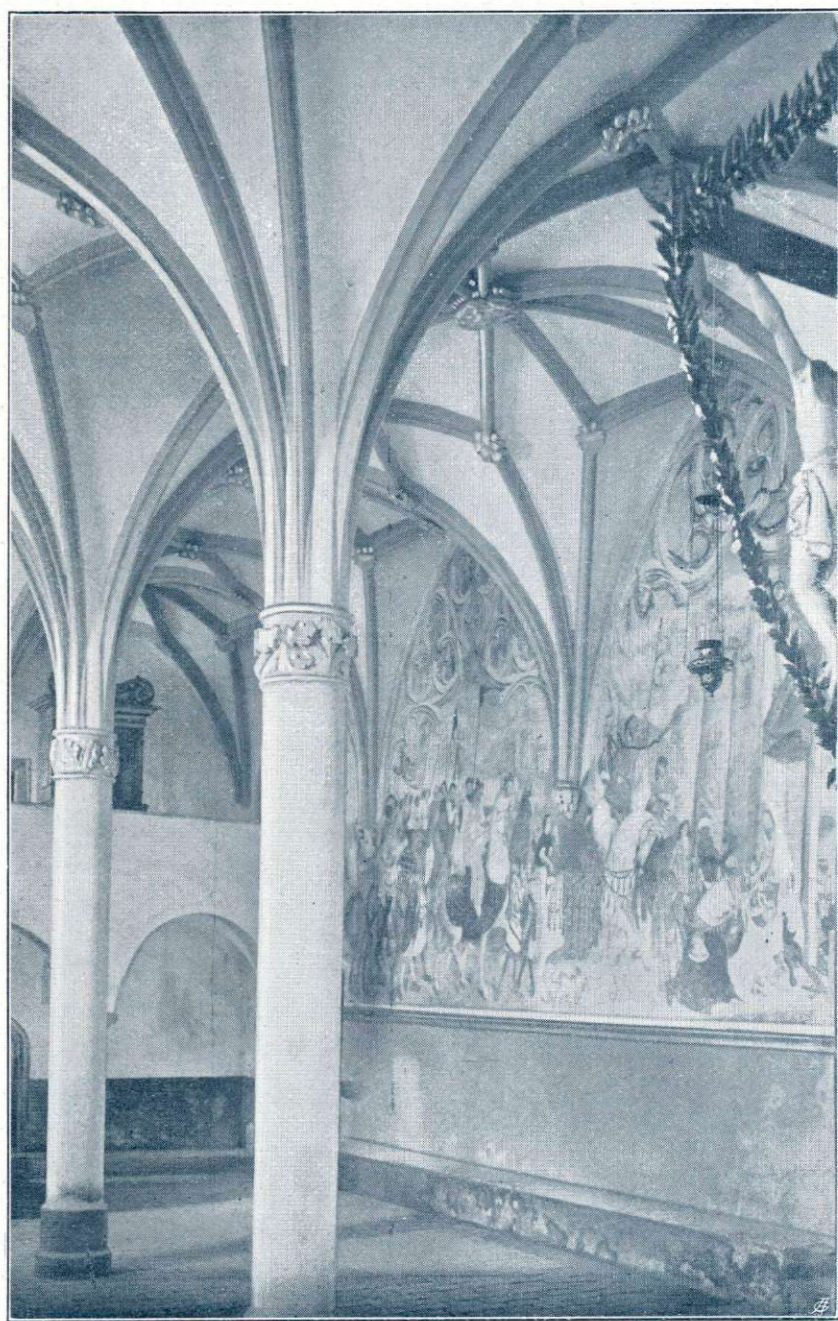

Cerkvene freske v Bodeščaj.

rega bi se bil kmalu naveličal. Ta moment uči, da je opravičena avtoritativnost varstva spomenikov, da je opravičena v mnogih slučajih trdovratnost, ki mogoče proti veliki nevolji in odporu zmaža. — Bodeške slike so v zvezi z drugimi ohranjenimi slikami v času med 1440 do 1490 važen dokument razvoja poznogotskega slikarstva v alpskih deželah; estetičnih vrednôt res ne vsebujejo, namesto teh pa imajo veliko razpoloženjskih vrednôt, ki te nadomestijo; z zgodovinskega stališča pa nudijo mnogo stilističnih in ikonografičnih dejstev, ki jih napravijo v zvezi z drugimi spomeniki te dobe naravnost nenadomestljive. Strogo zgodovinsko stališče, ki smo ga v tem slučaju uveljavili, je vsestransko opravičeno; pri tem pa tudi dostojnost hiše božje nikakor ne trpi.

b) Sv. Primož nad Kamnikom. Cerkve sama je bila zidana v drugi polovici 15. stoletja. Slikarije, ki se nahajajo notri na severni in južni steni glavnega prostora, so datirane z napisom, ki imenuje iz Chrönove dobe tudi sicer znanega slikarja Elijo Wolffa iz leta 1592. Slike so bile

sredi 19. stoletja popolnoma preslikane in, kot se je izkazalo, tudi nekatere reči izpremenjene; tako je slikar n. pr. zakril pri sliki »Marija, pribežališče kristjanov« prsi, ki jih je Marija nudila pribežnikom, s tem, da ji je prekrizal roke na prsih; na podoben način je zakril prsi tudi sv. Elizabeti, ki je došla Marijo. Vsled moče, ki je prišla v cerkev, so nekatere barve popolnoma počrnele, tako da so slike zelo grdo izgledale. Vrednost slik je bila pa posebno v ikonografskem oziru tudi v tem stanju velikanska, saj je druga polovica 16. stoletja v alpskih deželah prav slabo zastopana po slikarskih spomenikih, pravtako Kranjska. Centralna komisija je sklenila zavarovati obstoj te ga spomenika. Dala je slike natančno preiskati po slikarju M. Sternénu, ta pa je konštatal, da je novejša slikarija naslikana v tempera tehniki na staro slikarijo v fresko tehniki in da se dá z lahkoto odmiti. Odmitil je vso novejšo slikarijo razen Heroda, ki je bil čisto nanovo naslikan, s tem tudi vse grde črne lise, ki so se nahajale v novejši

Freske v cerkvi sv. Primoža.

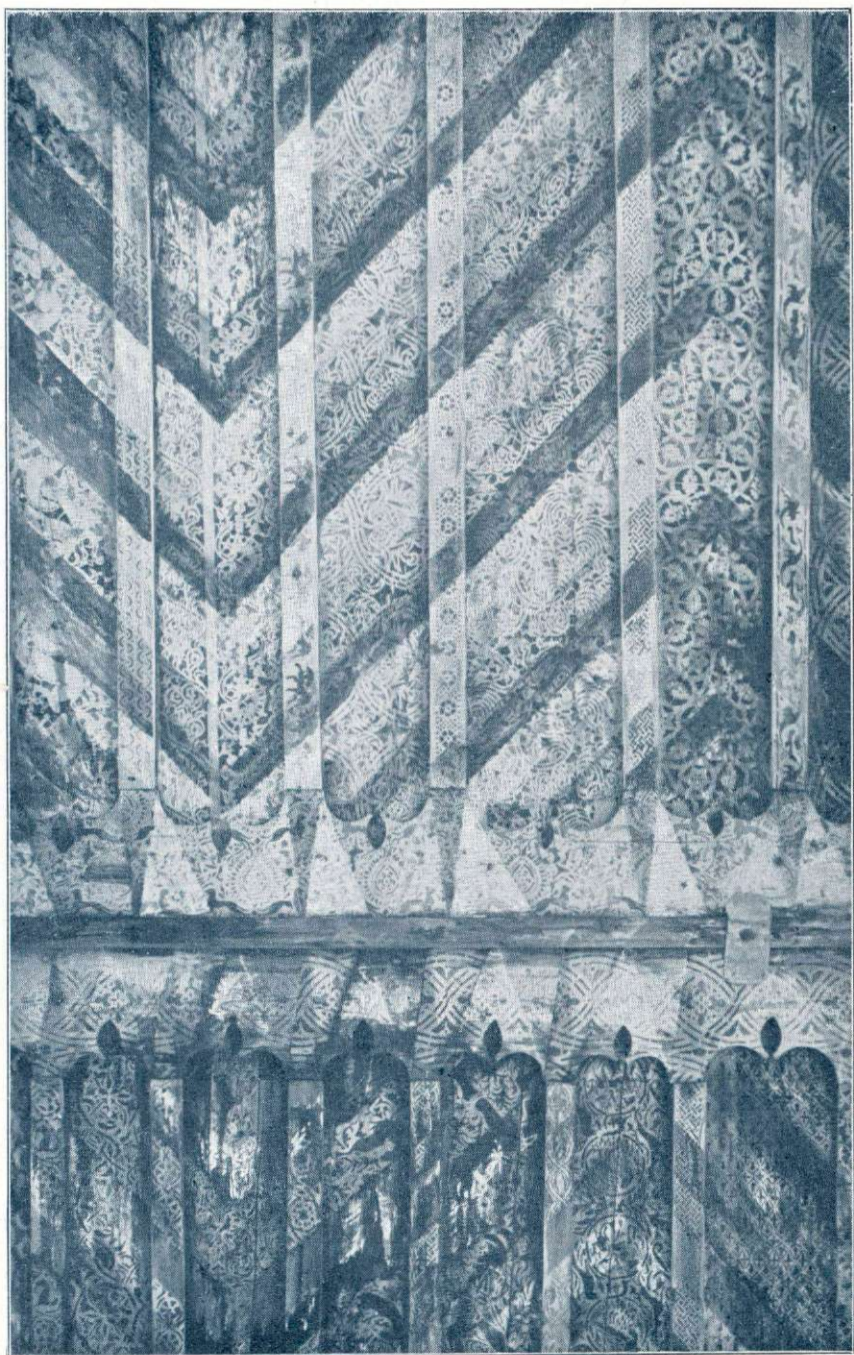
plastí, in danes imamo pri Sv. Primožu primeroma zelo dobro ohranjen spomenik iz konca 16. stoletja, z malimi izjemami ves v prvotnem stanju, ki je brez dvoma eden najvažnejših in najzanimivejših te dobe v vseh alpskih deželah. Za naše razmere je pa posebno važen, ker je datiran dokument umetnosti Chrönove dobe, o kateri vemo sicer veliko iz pisanih poročil, dela so pa že večinoma uničena. Tudi tu je strogo in dosledno zgodovinsko stališče spomeniškega varstva absolutno opravičeno.

8. Slikani stropi. Male gotske cerkve so imele pogosto samo prezbiterij obokan, ladja pa je imela lesen raven strop, ki je bil poslikan; pa tudi zelo velike romanske cerkve kot je bila ona v Zatičini ali v Starem trgu pri Ložu so imele v ladji lesene ravne strop. Že baročna doba je mnogo teh stropov odstranila in jih nadomestila s svodi, posebno pa zopet novejši čas (konec 19. stoletja). Vendar pa se nam je ohranilo še več

Strop v cerkvi sv. Jurija

nad Tržičem.

Gotski strop.

(Sv. Peter pri Sv. Primožu nad Kamnikom.)

takih cerkvic, katerih stropi so bili pa večinoma v 17. stoletju baročno obnovljeni. Najbolje ohranjen prvotni gotski strop pa imamo še v cerkvi sv. Petra pri Sv. Primožu nad Kamnikom. Slikarija na njem je patronirana in posebno zanimiva zato, ker ima skoro vsaka deska drugačen vzorec in imamo tu zbranih mnogo zelo bogatih gotskih patronov. V cerkvi v Nadlesku, fara Stari trg pri Ložu, pa imamo baročen strop, ostanki starega gotskega stropa so pa porabljeni za balustrado pri stopnicah na kor. — Kot karakterističen primer takega stropa iz 17. stoletja (datiran 1698) vam podajam strop iz cerkvice sv. Jurija pri Tržiču. Na prvi pogled je očitno, da teh stropov niso slikali umetniki-slikarji, ampak da so delo preprostih ljudi, ki so pa imeli jako dober okus; poleg teh stropov so slikali na les, na platno ali tudi na usnje antependije, ki pokrivajo sprednji del oltarne menze; k tem cerkvenim izdelkom se pridružujejo predmeti vsakdanje porabe kot slikane skrinje itd., ki so delo iste vrste ljudskih umetnikov. Vsi ti predmeti imajo veliko folkloristično vrednost in krijejo v svojem ornamentalnem načinu toliko estetskih vrednot, da odtehtajo marsikako delo človeka, ki si je nadeval ime umetnika. Na varstvo teh stro-

pov in njih ohranitev je treba polagati največjo važnost in skrb, ker cerkev, oropana teža prvotnega okraska in obokana, postane navadno monstrum. Vzemimo n. pr. cerkev na Muljavi. Ta precej velika cerkev je bila sezidana sredi 15. stoletja in leta 1453. vsa poslikana. Prezbiterij je bil gotsko obokan, ladja je imela raven strop, podoben onemu pri Sv. Petru nad Kamnikom, in vse stene ladje od tal do stropa so bile krasno (kot sklepamo iz ostankov) poslikane. Bržkone koncem 17. stoletja so cerkev obokali in na ta način vzeli cerkvi prvotni, vsekakor neprimerno bogati in lepi značaj ter jo obokali, s tem pa pokvarili večino slik. Cerkev na Muljavi je še v sedanjem stanju ena največjih cerkvenih zanimivosti na Kranjskem, — kaj bi šele bila, če bi bila ohranjena v prvotnem stanju!

Dosti praktičnih primerov. Opozoril bi vas še na eno: ako slišite kdaj, da je kaka umetnina v tako slabem stanu, da je ni mogoče več ohraniti, ampak je kdo prisiljen zavreči jo, z mirno vestjo izjavite, da se še dá za nekaj časa rešiti, naj je

tudi v najslabšem stanju. Moderno spomeniško varstvo ima zadosti tehniških sredstev na razpolago in bo tudi v tem slučaju prav gotovo pomagalo.

Iz teh par slučajev, ki so imeli namen seznaniti vas z načeli moderne spomeniškega varstva, ste spoznali prvič, da spomeniško varstvo nikakor ni tako nepraktično in sama sitnarija, kot se pogosto misli, ampak da je trezno pojmovano naravnost nenadomestljiva zahteva domače kulture in njenih spomenikov; drugič pa ste že tu videli, da je pri nas še mnogo takega, kar je varstva potrebno, pa tudi vredno. Naše kmetiške cerkvice krijejo še marsikaj lepega in zanimivega, treba je samo zbuditi razumevanje za to, pa bo najboljše obvarovano; vstati mora zopet v nas zavest, da ima tudi naša domovina zanimivosti, enakopravne onim tujine. Dokler ta zavest splošno ne prodre, je kulturna naloga javnih faktorjev, kot sta to cerkvena in državna oblast, da v takih slučajih izvojujeta zmagajo svojemu, v mnogih smereh utemeljenemu stališču.

□ □

□ □ □

□ □

MEDITACIJA.

Šel sem eno preišljevanje daleč,
začetka ni imelo in iskal sem konca.

Oči so grizle v temo
in koraki so jo požirali.
Kamen, ki sem zadel vanj, se je norčeval,
drevje ob cesti si je pritajeno šepetalo
in veter je širil njegove besede:

Pojdi devetkrat devet preišljevanj daleč
z enim začetkom — pred stoterimi konci obstaneš
in vsak ti bo klical: slep si
in tvoje úho je gluho! —

Vrnil sem se z enega preišljevanja
vzdihnil in zaželel po Gospodu.
Pljunil bi v prah in mojim
in nas vsem očem bi dal videti in ušesom slišati.

Jos. Lovrenčič.

KNJIŽEVNOST.

»Dom in Svet« (1913) o samem sebi. Ni navada pisati ocene o spisih, ki so izšli v periodičnih listih; zato tudi pisatelji ne izzovejo navadno nobene kritike, dokler svojih spisov ne izdajo v obliki knjige. Novi urednik pa me je naprosil, naj zoper vso navado vendarle malo pokramljam o lanskem letniku. Da sem količkaj slutil, kakšna naloga me čaka, bi bil med letom vse pazljiveje bral, vse sproti; kajti zdaj vse spise in pisatelje naenkrat — recimo v par urah — prebrati in presoditi, kdo zmore kaj takega? Zato bom samo malo pokramljal, tako po spominu in po vtisih, ki so mi ostali od prvega čitanja. Če mi ni ostalo nič, pa nič. Jaz se lahko zamerim, g. urednik se ne sme . . .

Letnik 1913 je imel neko posebno usodo, bil je namreč brez pravega urednika; to se je zlasti v začetku poznalo, ko nismo našli nobenega daljšega leposlovnega spisa, ki bi se začel precej s prvo številko, kakor je bilo druga leta. Interregnum je, smo si mislili in potrpeali. No, med letom se je potem popravilo, tako da ima tudi dovršeni letnik dokaj leposlovnega gradiva. Ali naj mu malo pregledamo kosti in obisti? Največ kritike pro in contra je vzbudila F. S. Finžgarjeva Dekla Ančka (št. 5—12). (Da, celo kopo grozilnih pisem je baje dobil avtor in na ordinariat so prišli protesti od dekanatov.) S tistim periodičnim izhajanjem vsak leposlovni spis precej izgubi in čitatelji lahko veliko krivico delajo avtorju, ako sodijo, preden imajo spis v celoti pred seboj. Deklo Ančko imamo zdaj; kako naj torej sodimo o njej?

Rodbina je sicer najmanjša, pa najvažnejša celica vsega družabnega organizma; če je rodbina zdrava, je zdrava vsa družba, a gorje, če boleha. Zato Cerkev od socialnega papeža Leona XIII. sèm posvečuje posebno skrb rodbini. In posebno hvalo in zahvalo zasluži pisatelj, ki nam s pogumno roko riše vse tiste ugodne pogoje, ki ustvarjajo srečno rodbino, pa tudi z neusmiljeno roko odkriva vzroke nesrečnega rodbinskega življenja. V tej povesti nam naš F. S. Finžgar s posebno umetniško potenco slika silno voljo hlapca Janeza po ustanovitvi svoje rodbine, ko enkrat za gotovo ve, da je osemnajstletna Ančka s tem zadovoljna, in ko mu gospodinja Mocarica namigne, da bi bila tista kajža Mocarjeva na griču njemu nekoliko ceneje naprodaj. Ves je prevzet te misli. Ponoči gre v prazno kajžo merit in preiskovat, če je vse dobro ohranjeno. Vse bi bilo, a kje dobiti denar, pet tisoč forintov? Nekaj je prištedil, a kaj bo tisto. Čez tri leta bi Ančkin oče dal nekaj dote. A kako bi mogel tri leta blizu nje živeti in čakati? Zato sklene iti v Ameriko, da si prej zasluži potrební denar. In res dela v rudniku z nadčloveškim naporom, štedi in pošilja domov svoji nevesti. Hlapec Janez je protagonist te povesti: svojih čuvstev ne zna razodeti z besedo, zato jih pa občuti tem silneje, prvo nepoznano doslej občutje, morečo ljubosumnost proti sohlapcu Mihi, titansko moč, ko mu dekle odločno pove, da hoče biti samo njegova — s celim svetom bi se metal tisti

hip. Zdaj ne pozna nobene zapreke več, vse hoče premagati. V tej smeri se giblje in premika naprej njegova orjaška volja. A tu naletimo na tisto nesrečno X. poglavje, tisti konec, tisti — padec. Meni je bilo, ko sem bral, kakor bi me po glavi udaril. To je pisateljeva zabloda. Ne strinja se s celoto. In zdi se mi, da je pisatelj to sam čutil: vino je moral na pomoč poklicati! In tudi tisti krohot pod oknom zunaj in satanski glas ter usta (str. 326.), vse to je poza, teater, neorgansko. Res pa sledi po tistem dogodku pretresljiva tragika: uboga Ančka mora kelih trpljenja izpiti prav do dna. Tako se res godi v življenju; toda v poeziji bi moral biti kaznovan — na kakršen način koli — tudi pravi krivec, in ta je Mocarica, zvodnica! Ali pisatelj tega ni čutil? — »Dekla Ančka« je v delovanju Finžgarjevem, se mi zdi, nov mejnik: iz tako preproste snovi in s tako majhnimi sredstvi (tu so pravzaprav samo tri delujoče osebe — kakor v klasični drami) ni ustvaril še nobene tako velike umetnine.

Med sotrudniki nahajamo tudi Ivana Cankarja s štirimi kratkimi črticami: »O vojski«, »Večer na Dunaju«, »Mladost« in »Gospod Matevž in njegova zgodba«. Cankar je bral o sebi že toliko kritik raznih struj in strank, da čisto dobro ve, kako sodimo o njem; tudi je gotovo, da »Dom in Svetu« ne da svojih najboljših stvari v natisek. Vendar moram reči, da me njegove vrstice najsilneje primejo. Če si bil kdaj ubog dijaček in si lačen in truden peš hodil domov, v srcu vse polno idealov, boš v njegovi »Mladosti« zagledal samega sebe in zaskalelo te bo kakor njega. In če gremo z njim iz mestnega hrupa dunajskega vun v samotni park, vidimo stvari, ki jih sit človek ne vidi nikoli in žalostni postanemo s pisateljem vred. Nešteto krat se je že poudarilo, da ima Ivan Cankar neodoljivo sugestivno moč na bralca; to se vidi tudi v teh dveh črticah. — S svojo božično sliko »Blagoslovljeni« (št. 1.) nam je Ks. Meško pripravil za božični večer blagoslovljeno uro; če hočeš mladim otrokom pripovedovati, kako je sv. Božič čas miru in sprave, pripoveduj jim to lepo sliko! — Št. 2. je prinesla na prvem mestu P. Perkovo povestico v desetih pismih: Doktor Lovro. Ker je to-le moje pisanje le kramljanje, naj ti, dragi bralec, izkramljam skrivnost, da je »Doktor Lovro« vzbudil takoj senzacijo v najvišjih cerkvenih krogih v Zagrebu. Zdaj pojdeš morda še enkrat brat, češ, kako da nisem tudi jaz bolj pazil? V čem pa tiči lepota te novele ali povesti? Da bi jo prav občutili, bi morali iti v tiste doline okrog Blegoša, govoriti s tistimi ljudmi tam v samotnih hišah in kajžah, da bi spoznali v njih značaje, zmožne najsilnejše samoodpovedi, in obenem bi morali videti tisto prirodo, tiste gozde, tiste vode, potem bi nekoliko okusili in občutili, kar je občutil mladi dr. Lovro. — V zgodovinski sliki Lee Fatur: »Ko je gorela grmada« (št. 3. in 4.) prevladuje — kakor sploh pri tej naši pisateljici — lirika nad epiko; zgovorno je naslikana vsa groza, vse trpljenje tistih časov, a načrt povesti ni jasen. In prav zdaj bi tako radi čitali kakšno tudi po tehnikí dovršeno povest iz tiste dobe. Naj bi nas pisateljica vodila morda

naravnost v Carigrad ter nam ondi kazala vso žalost naše dece, zarobljene in odvedene tistikrat v sužnost. — Št. 4. nam je prinesla dr. Česnikovo »Njivo«. Na Krasu smo, blizu Adrije, tam pri Devinu. Uboga Kraševka, vdova z 10 letnim sinom, si samo eno želi, imeti v posesti en sam kosček grude, eno njivico. Kupi jo; ker se pa pri tem zadolži, bi bila kmalu ob vse, ako je ne bi rešil ovčar Martin, ki ga je nekaj kot snubca odbila. Romantika in realizem. Tista pesem je to, ki jo poje Prusova »Straža« ali Schönherrova »Zemlja«, ki smo jo letos videli v ljubljanskem gledališču. »Ribič« (št. 7.) je pravljica. Dr. Česnik nam je kot pravljicar že znan. Če bo mlad fant to bral, poreče: »Tak ribič bom tudi jaz.« Če bo bral starec, se bo zamislil in poreče: »Oh, saj tisti ribič, tisti Robert, sem bil jaz.« — Ko sem prvič čital »Novelo« (št. 3.), spisal Narte Velikonja, nisem vedel, kaj hoče pisatelj z njo, in tudi še danes ne vem. Vodi nas v delavsko barako, kjer prenočuje skupaj 13 delavcev; eden med njimi je tat; sum leti na nekega Brusa, ki ves obupan pobegne. Izkáže se pa, da je tat tisti, ki je preiskavo vodil, tovariš Grižar. Pisatelj je dobro opazoval tisti odlomek življenja. Ali pa to zadostuje? — »Novi ljudje« Stanka Majcena (št. 1.) nas prestavijo v duhu v Slovenske gorice, v vinograd, v hišico viničarja Markuša. Stari viničar se je sprl z novim gospodarjem in mu odpovedal službo; še isti večer pa se mu Markušev sin, ki ima že izbrano nevesto Katico, ponudi, da sprejme očetovo službo. In tako oče najde, še preden se dobro zave, nove ljudi v hiši. Dogodek malenkosten, in pisatelju se ni posrečilo napraviti ga zanimivega. Tudi naslov nas moti. Pričakujemo, da nastopi nov rod, z novimi idejami, toda isto suženjstvo gre naprej. Bilo bi pa gotovo tudi v tem stanu — viničarjev — dovolj zanimive snovi, ki bi nas malo bolj zgrabila. Tehnike je pa v spisu opaziti precej. Istega pisatelja »Voznik Marko« mi ne ugaja; prekrvavo, prekratko, pretemno. Ali je ta edina poteza, da Marko ljubi svojega šeka, že vredna peresa? — Povest o Veternikovi Mini (št. 5. in 12.), spisal P. Bohinjec. Ko sem prebral oba odlomka, mi je bilo žal, da sta zagledala beli dan. Dala bi se napisati lepa povest, in P. B. bi bil tej nalogi kos, a on se prenaagli. Brskal je po mrliški knjigi in našel par vrstic o Veternikovi Mini iz l. 1719. V svoji bujni fantaziji si naslika dogodek in takoj z njim na papir. Škoda! Arhiv da snov; a snóvi treba ideje, in iz obojega nastane vsebina. Ideje pa vkljub vsemu iskanju ne najdem v tem Bohinjčevem spisu. In značaji? so izvršeni, izklesani? Kaj bi se dalo napraviti iz Kuharjevega, Mininega značaja! To vidimo, da zna fant izbornó govoriti in v dialogu je g. B. mojster, sicer pa prav, prav malo pogledamo, kaj se godi v njiju srcih. Škoda, pravim! Snov ima na sebi nekaj, kar nahajamo pri Šekspirju, v njegovem »Macbethu«. Iz istega vzroka bi bilo kazalo, zaenkrat ne natisniti »Nove struge« Bohinjčeve. Pač srečamo ondi šekspirski prizor — nočni obisk ubijalcev, ki pridejo kropit svojo žrtev! — toda sicer ni v povesti niti enega značaja, ki bi nam bil simpatičen, zato ker niso izbrušeni, prekuhani in ker ni ideje v spisu. Nonum prematur in annum, g. pisatelj! Non multa, sed multum! Slovstvo bodi vestno opravilo. — »Škrjančki.« Zgodba slovenskega študenta, spisal Al. Remec — so izšli v zadnjih številkah Dom in Sveta (št. 9 — 12), so torej še vsem dobro v spominu. Začel sem bil brati

z največjim zanimanjem. Kako tudi ne? Pisatelj te postavi v gnezdo »Škrjančkov« rodbine Podlogarjeve v Gradcu, samo čebljanje in smejanje, in potem v društveno zborovanje vseučiliščnikov, samo življenje in hotenje. In glavni junak, Štefan Pokoren, ti mora biti simpatičen: idealist od nog do glave, bogat misli, ubog denarja, gorokočuteč sin, zvest brat. Cela vrsta prav lepih prizorov, pot v »Tribuško dolino« k prijatelju, prihod zime (str. 422.) itd., a vkljub temu zanimanje človeku nekoliko pojema proti koncu. Zakaj? Preveč stranskih epizod, preveč razprav o poeziji in pesmih i. dr. Moti tudi ta večna izpremema kraja: Zdaj smo v Gradcu, zdaj nekje na Slovenskem. In tudi tisti konec — promocija — se mi zdi odveč. Preveč besedi. »Umerjenosti, uglajenosti Vam je še treba« (str. 392.).

S pesmimi ni bil lanski letnik posebno dobro založen. Izmed pesnikov naj bodo posebe omenjeni trije: M. O—a, Silvin Sardenko in Jos. Lovrenčič, prva dva že veterana, tretji še med mlajšimi. M. O—a (saj ga vsi poznate!) je poslal tri lirične pesmi: Svatba, Kralj, Na večernem morju. Vse tri so en sam vzdih za ubeglo mladostjo, vzdih težak in globok. Pesnika vidimo, kako vesla na večernem morju in bi za vse na svetu še rad ujel solnce — mladost, toda preden pride do njega, je utonilo, razlita je le večerna zarja po morju, t. j. spomin na mladost. (Jaz pa mislim, da, kdor tako živo čuti in poje, je še mlad!) Drugega pesnika — S. Sardenka — vidimo z Davidovo harfo na Sionu; vse je v njem sama čista harmonija oblike in vsebine, ki jo zajema iz vere. Opeva nam »Zarjo zadnjega večera« (str. 23.), postavitev sv. Rešnjega Telesa, proslavlja »Zmagoslavni križ« (str. 191.), sveto noč (10); samo za hip stopi v vsakdanji nemir življenja, da pogleda — le mimogrede — kako peljejo balo in fantje zapro pot (»Na preži«) in da čuje vzdih v samotni venoče deve (»Zimska romanca«). — Tretji, J. Lovrenčič, je ravnokar dospel, kakor sam šaljivo pravi, v deveto deželo zrelih let, in po čemer je toli hrepenel, zdaj gleda od blizu — življenje. V velikem mestu ga vidimo:

V praznoto zehajočih ulic mrle so luči,
po trotoarju votlo pesem pel je moj korak ...

Solnce vzhaja; kakor obraz Mojzesov, ko se je srdil nad malikovalskim ljudstvom, tako se pesniku zdi obraz vzhajajočega solnca, ki meče

čez morje hiš ponosnih luči dekalog ...

Vse polno propalosti vidi pesnik v velikem mestu; pravi Babilon se mu zdi, in duša je trudna tega življenja. Že je v »nemočni uri« bil začel omahovati k zmoti, k neveri, k brezboštvi, toda On, ki je večna milost, je v temo posvetil in zopet razvnel v njem ogenj vere, da krepko vzklikne: »... verujem Vate!« (»Confiteor«, str. 71.) Seveda se še večkrat črni obup loti duše:

Iz teme se izcimila je črna roža ...
(»Obupna misel« 256 — težko umljiva!)

toda kmalu padejo sence, zopet zagleda solnčni dan

in življenja vredno obzorje ...
(»Pasijonke«, str. 277.)

Tam v velikem mestu se stekajo od vseh strani ceste, krive kače, in zvaljajo mlade ljudi iz nizkih koč domačih, in polne so te ceste potnikov ... Ko se bodo

vračali, bodo v njih srcih »misli čudno črne« (»Ceste«, str. 27.). Tujina pokoplje materi sina. Primeri »Žalostna pesem«, str. 138., ki je ena njegovih najlepših v tem letniku. Sploh so njegove misli resne, kajti vsak dan rodi novo skrb (prim. »Romanca o skrbi«, str. 131.). V domovino nazaj ga vlečejo misli, saj

do smrti srce domovine je žejno! (»Slovo«, str. 141.)

V domovino gre njegova »zaljubljena misel« (str. 216.), odkoder mu hrepenenja večno pesem prinašajo

zlate strune žarkov . . .

In dasi ga od drage

»devet visokih gorâ in devet širokih vodâ loči . . .«

vendar se med njim in njo zlati nebes boči in po njem hodijo pisma od njega do nje in od nje do njega — brez časa.

Težko je življenje slovenskega študenta v tujini, in težke so tudi te pesmi. Pa glej! pridejo počitnice, pesnik se vrne v svojo domovino Trento, in tja nas vodijo fragmenti iz »trentarskega študenta«. Takoj v uvodu pravi, da vkljub vsej civilizaciji, ki hoče zadržati vse, kar je pristno narodnega, se on ne bo izneveril poeziji, ampak hoče ostati zvest domačim goram ter opevati njih zgodovino. Prva pesem pripoveduje rojstvo »trent. študenta«, kjer mu rojenice prerokujejo prihodnost, in tretja izmed njih mu napove, da bo večno hrepenenje njegov delež, torej da bo — pesnik — romantik. Pravi biser v tem ciklu je zadnja (dozdaj objavljenih), »božja pot«: otrok (poznajši »trentarski študent«) gre s starši in romarji na Sv. Višarje. Umetna in narodna dikcija obe sta lepo združeni.

Iz vsega vidimo: v drzne, časih težkoumljive metafore odeva še pesnik svoje misli, svoja čuvstva, preveč je še tistega nedoločnega »hrepenenja«, — neštokrat, največkrat se ponavlja baš ta beseda; a že se polagoma bliža zemlji, narodu, domači govorici (prim. n. pr. tudi »Rezijana«, ki je domač, umljiv; ni vplivala Župančičeva: Pesem žebelarjev?)

Ker smo se spomnili vseh prozaičnih leposlovnih spisov letnika 1913, ne smemo pozabiti še enega. Iz Cankarjevega: »S poti« (št. 3—6, 8—12). Sodba med letom, ko so prihajali ti esêji, je bila vobče, vsaj kolikor sem jo jaz slišal, ta: C. je na nekterih mestih popolnoma neumljiv; on hoče šibati, toda ne vemo, koga in kaj; posamezna pisma so brez zveze, in vendar se vleče »prismojeni« Fritz skoro skoz vsa, tako da človek ne ve, ali naj smatra vso stvar kot povest ali kaj, in če ima pis. sploh s Fritzom kak načrt ali nobenega? Ne bom razmotrival vseh teh vprašanj; meni je samo do tege, da ugotovim, kaj sem našel v tem spisu. Prvič to, da ni potopis. Drugič: da torej niso italijanski kraji ali slike, sploh zunanje reči, predmet Cankarjevega opazovanja, temveč samó človek, in še tu samó človekova psiha, način mišljenja, skrivnostna delavnica duha, zadnji nagibi delovanja. Odtod tista trditev: »Če bi razumel Fritza, bi vedel toliko, da bi lahko molčal do smrti. Sebe bom razumel tedaj šele, ko bom gledal večnost iz obličja v obličje; takrat bo . . . v meni brezkončni molk strmenja.« (Str. 99.) V enem teh razmišljanj dobimo tudi odgovor na vprašanje, ki ga je stavil

neki slov. list ob času prve balkanske vojne: Kakó da naši pesniki ne napišejo v tako velikem času nobene domorodne pesmi, kakor je n. pr. Hajdukova oporočka, Stara mati, ali Stritarjev cikel »Raja«? Odgovor se glasi (str. 330.): »Lepo te prosim, pusti me, da svoje osebne zadeve uredim, preden se lotim skupnih, in ti sveto obljubljam, da bom namesto o jasminu prepeval o Balkanu, kakor hitro bom narod tako jasno čutil v srcu, kakor čutim jasmin pod nosom.« Pisatelj časih govori o samospoznaji (odstavek str. 135.), ali pa opazuje druge, ki se mu zde zanimivi, kakor so n. pr. don Pietro v Lainu, ali slepi doktor Conti, strasten psiholog; predvsem pa izkuša prodreti v dušo slovstvenega zgodovinarja Fritza. In tu trdim — tretjič — da nam je C. v našem listu podal nekaj novega: tip hiperkulturnega človeka, ki samega sebe muči z vedno novimi problemi — pravcati heautontimorumenos — ki se mu gabi ponavljati to, kar so drugi pred njim našli in trdili in ki v bližini preprostega človeka — don Pietra — začuti vso svojo zavrženost in nepotrebnost. Fritz je sestavljen iz samih ugank. In kdo ni? Četrtrič pa moram pribiti dejstvo, da uvaja C. nov slog, diametralno nasproten vsaki plitvosti in površnosti. Kakó naj bi ga imenoval? Slog paradoksov, elips, filozofskih metafor? Sploh ga slog zelo zanima. Mislim, da tudi o njem velja, kar je zapisal o Fritzu: »Za dobro zasukan stavek bi dal leto življenja.« (Str. 212.) Odtod tudi tisto njegovo veselje nad premišljevanjem, kaj je bistvo P. Bohinjčevega, Meškovega, Župančičevega, Iv. Cankarjevega in Finžgarjevega sloga. (V Veroni, str. 210.)

Moti pa se, če misli, da morajo bralci vedeti za vsak klasičen izraz v novejšem slovstvu, n. pr. za Župančičev »moj skriti obraz« v Samogovorih, ker le tako je umeven tisti njegov uvod (str. 329.) o stopanju za hrbet samemu sebi. In moti se, prav zelo se moti, če misli, da mu bomo pustili odstriči nam ušesa, če nam ne bo mogel natekniti cilindra svojega sloga. (Št. 9.)

Končajmo s tistim spisom, ki je izhajal skoz celo leto in se bo nadaljeval še v l. 1914., t. j. spis dr. A. Breznika: »Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis«. Namen Breznikove raziskave je: dokazati, da je Levčev pravopis (»Slovenski pravopis.« Sestavil Fr. Levec. V c. kr. zalogi šol. knjig. Na Dunaju 1899.) pogrešen, in zakaj. Da svojo tezo dokaže, mora seči — pravi dr. B. — nazaj v zgodovino našega pravopisa, ker kdor se na to ne ozira, mora zabresti v zmoto. In kaj nas uči zgodovina našega pravopisa? To, da se je naša pisava počasi, počasi utrjevala, in zdaj je utrjena in se v principih ne da več izpreminjati. Ali — bodi mi dovoljeno s primero povedati, kar dr. B. obširno dokazuje: kakor od Maribora do Trsta teče železnica, ki veže slovenske dežele, in je nje proga utrjena, tako imamo pisavo, ki veže vse Slovence, in tudi ta pisava je po dolgoletni rabi čisto utrjena. Res bi se južna železnica lahko ognila nekaterih ovinkov in bi tudi lahko tekla po lepših krajih, toda kdo jo bo zdaj prelagal, izpreminjal? Proga je utrjena. Podobno je s pisavo: res bi se to in ono jezikoslovno pravilneje glasilo, toda pisava teče po nekem gotovem tiru že leta in leta in bo tekla v tej smeri naprej. Levec je hotel celo progo preložiti, in to je bilo nepraktično.

Takrat, ko so južno železnico merili in delali, je bil čas ogniti se ovinkov in si izbrati lepše kraje; isto velja o pisavi: takrat, ko so ji delali trdna pravila, je bilo mogoče izpreminjati, zdaj nič več. — Pred l. 1849. Slovenci še nismo imeli skupne pisave. Kakor so takrat še lokalne pošte vozile, tako je bila pisava nekako lokalna, krajevna: Kranjci, Korošci, Štajerci, vsak je pisal po svoje. Z l. 1849. se prične preobrat. Imeli smo navdušene in nadarjene inženirje, ki so hoteli Slovence zvezati z utrjeno progo — pisavo. A kod naj teče ta proga? Najdelavnejši inženir — Korošec Matija Majar, Ilir z dušom, telom — je bil za to, da bi tekla kolikor mogoče ob hrvaški meji dolí; a prevladal je nazor, naj teče bolj po sredi slovenskih dežel, tako da bi sprejela koroške, štajerske in kranjske oblike in jih trdno med seboj vezala. Smer je bila v tem že določena: Celovec — Maribor — Ljubljana — Trst — Gorica! Pa tudi tir je bil že določen, kakor pri južni železnici: štiri paralelne vrste tračnic — koroške, kranjske, štajerske oblike in — staroslovenske! Po teh štirih tračnicah bo vozil hlapón, ki se mu pravi — usus, vsakdanja raba, ali tudi: pisava.

In sedaj je v spisu zanimivo brati, kdo je bil tisti inženir, ki je položil prve tračnice, in pa, kako se je ta proga počasi gradila, od postaje do postaje. Teorijo za skupno pisavo je postavil Matija Majar, a tračnice je položil, t. j. nove oblike pisati — je začel mož, ki še zdaj živi med nami — Luka Svetec Podgorski. Kako daleč so zgradili progo l. 1849.? V časopisih »Vedež« in »Slovenija« so obveljale tele oblike: 1. -ega i. dr. m. -iga, 2. -om (n. pr. pred mrazom) m. -am (pred mrazam) . . . 3. šč (klešče) m. š, 4. -nuti (dvignuti). Inženirju Svetcu se je pridružila še istega leta mlada moč, Fr. Cegnar; ta je progo podaljšal (tudi še l. 1849.) za dve novi obliki: veznik da (m. de) in neutr. pl. a (junaška dela) m. junaške dela. In še tretji inženir je stopil na plan, mladi Jeriša-Detomil, ki je začel pisati (tudi l. 1849.): večja žaba (m. večji ž.). Kakšen kos proge so seveda morali tudi razdreti in drugače narediti, da je bila bolj praktična, tako n. pr. je Cigale v drž. zakoniku zavrgel obliko dvignuti itd. in sprejel dvigniti; kar se zdaj drži. Ko je še minister Thun l. 1851. dal ukaz, naj se nove oblike uvedejo v naše šolske knjige, je bila proga Maribor—Ljubljana—Trst po večini dograjena. (Res je hotel ob istem času M. Majar izpeljati nekakšno ilirsko progo, Ljubljana—Zagreb—Belgrad ali kakó bi rekel, kajti predlagal je osem novih oblik: rěč (m. reč), ć, zub, muž, što (m. kaj), koji m. kateri, ribu (m. ribo) itd. — prim. Breznik n. m. str. 149. — toda čisto slovenska proga je bila že utrjena, inženirjev ni našel.) Povečini, pravim; kajti inženirji-pisatelji so še vedno kaj izboljševali; tako so uvedli polagoma 1. stsl. predpono vz (vzdihujem, vzhod, vzbujam itd., prim. dr. Breznik n. m. str. 231. nsl.) in 2. iz hrvaščine predpono pro (prokletstvo, prorok . . . n. m. str. 265), dalje 3. videti, vedeti m. viditi, vediti . . . 4. kor.-štaj. bistrejši poleg (kranjskega) bistreji, 5. štaj. prijatelj m. (kranjskega) prijatelj, 6. štaj. bridek, bridka m. (kranjskega) britek. Precej novih oblik je uvedel tudi Miklošič v tisti dobi (od l. 1853. dalje), tako: n. pr. 7. s tem, z vsem (m. s tim, z vsim), 8. sem rekel m. sim rekel, 9. Kranjec, Kranjska (m. Krajnec, Krajnska), 10. prislove na ski: vede se moški, govori

slovenski, 11. mladenič (m. mladeneč), 12. mesec, meseca, kamen, kamena, varuh, varuha, zajutrek, zajutrka; zlasti pa je zelo važna 13. uvedba oblik smrt (m. smert) itd., ki jo je po Miklošiču navdušen začel pisati pri nas Valjavec (l. 1853.). Vendar ima ta točka svojo posebno zgodovino (prim. Breznik, n. m. str. 317., 348. nsl., 394. nsl.). Stritar n. pr. je v Dun. Zvonu še do l. 1880. pisal smert; in v končnicah (srebrn, rebrn, jadrn . . .) smo šele s Pleteršnikovim slovarjem (po l. 1895.) pritegnili Valjavcu. Dalje 14. je Cigale (od l. 1860.) uvedel oblike vežna vrata (m. vežina vrata) itd., gl. Breznik str. 396. nsl. ter 429. nsl. S Pleteršnikovim slovarjem (1895) smo tudi šele sprejeli 15. pisavo: gospodična, sestrična, kraljična (m. gospodičina . . . kakor se je pisalo dotlej). Z letom 1860. sta Navratil in Valjavec uvedla 16. pisavo oni, ona, ono (m. uni, una, uno) — gl. Breznik str. 431.; 17. z l. 1859. smo začeli pisati sežgati, sestavljati, semenj, sè strahom (m. sožgati ali zežgati itd. prim. Breznik p. 431). Po vplivu B. Raića (od l. 1856.) pišemo 18.: gnezdo, gneča, gnil, gnus . . . brez neorganskega j. V eni vrsti oblik slednjič 19. pa si »pišoča masa« — ali »večina pisateljev« — ali »usus tyrannus« — ali »pisava« — še ni utrdila poti ali proge: sosedni ali sosednji? pomladen ali pomladni? soden ali sodni? vrhen ali vrhnji? »Pišoča masa«, kam se boš obrnila? katero obliko boš izbrala? Odloči se, kajti tista oblika, ki jo izbereš ti, bo pravilna in pride v slovnico in v pravopis!

Tako torej se je naša pisava od l. 1849. do danes utrjevala in je zdaj — skoroda — utrjena. Veselo žvižga hlapón — »pišoča masa« ali »usus« — po utrjenih tračnicah, z elementarno silo; kdor se mu »zoperstavi«, ga podere in pomandra. Bili so tudi čudaki, stari možje ali ženice, ki se z vlakom po nobeni ceni niso hoteli peljati; tak je bil pri nas krog »Zgodnje Danice«: do l. 1863. trdovratno ni hotel sprejeti utrjenega pravopisa; konečno se je vdal. In tako je l. 1864. vzkliknil D. Terstenjak: »Od Mure do Adrije, od Dobrača do Uskokov smo jedni po kolenu in jeziku; — ne razodeva se dvojna slovnica.« (Nov. 1864, str. 1.)

Iz tega suhega izvlečka, ki smo ga napravili iz ogromnega gradiva Breznikovega, že vidimo, zakaj je propadel Levčev pravopis; vidimo dalje, da se pravopis počasi dela in utrjuje po večini pisateljev, po pišoči masi. Zdaj že tudi vnaprej vemo, kakšno sodbo bo izrekel dr. Breznik v letošnjem letniku o dveh novih inženirjih, ki sta hotela slov. pravopisu napraviti vsak svojo progo — po Levstiku bi šel hlapón le bolj pod zemljo (korenine, etimologija!), po p. St. Škrabcu bi se vozili pa le bolj po Dolenjskem, okrog Lašč in Rašice (književni jezik 16. stoletja naj bi namreč bil podlaga našemu pravopisu!).

Izvleček smo napravili za tiste bralce, ki nimajo letnika 1913 ali ki so izgubili nit pri branju lanskega letnika; kajti samó to napako ima ta izredno marljivo sestavljeni spis — koliko gradiva je moral g. pis. predelati! — da ni še pregleden, ker bo kazalo prišlo seveda šele na konec posebnega odtisa. (?) Z zanimanjem bomo sledili nadaljevanju; končno sodbo pa bomo mogli izreči kajpada šele, ko bo spis dovršen.

Jos. Debevec.

Literarna pratika za 1914. leto. — Na svetlo dala Ig. pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg v Ljubljani. — Ilustracije je napravil Hinko Smrekar. Napise za mesece je zložil Oton Župančič. Uredil Milan Pučelj. — Poučno je za naš čas, ki zna precenjevati le še neposredno stvarno koristnost in životvornega duha niti več podcenjevati ne more, ker ga sploh ne ceni, da se je našel tujec, ki je po iniciativi »literarnih krogov« (samí se zmerjajo s tem filistroznim imenom!) sklenil izdajati leto za letom književni almanah, »cvet slovenske vezane in nevezane besede«. Požrtvovalen Nemeč se je lotil dela, da zbere naš slovstveni drobiž v lepo knjigo, da odpomore čudni stagnaciji, ki se je pojavila zadnja leta na leposlovnem trgu, in da nam predloži pregled sedanjih literarnih stremljenj na Slovenskem. Nemški založnik je moral mnogo žrtvovati, da smo dobili knjigo, ki je po opremi ena izmed najlepših, kar se jih je tiskalo na Slovenskem.

Izmed sodelavcev pa gre največja zasluga za to H. Smrekarju. Napolnil je knjigo z mnogimi lepimi ilustracijami, ki vsaka posebe kakor vse v celoti nosijo pečat njegovega originalnega duha. Po zunanje jih označuje izdelava v krepko poudarjenem nasprotju svetlobe in sence, s čimer doseže risar nenavadno mehko in obenem plastičnost ter dá risbam kakor nekaj barvastega videza. Toda to nikakor ni najznačilnejše za Smrekarja; on se z vprašanjem o izraznih sredstvih ne bavi veliko. Saj vidimo, da je v tem oziru enak v vseh risbah, kar jih prinaša Pratika, in ne samo v teh. Njemu je najvažnejša pripovedovalna vsebina predmeta, ki ga ima narisati. Smrekar je risarski literat, ilustrator v pravem pomenu besede, po duhu soroden Hier. Boschu in Pietru Breughlu. Manj mu je mar za tiho, pa razločno govorico forme, ki najjasneje govori o duši umetnika in časa, kot za pripovedko. Zato vidimo, da zvesto in podrobno poroča o anekdotah svetniškega življenja, in čim bolj je čudna in nenavadna, tem ljubša mu je; pri tem vidi večkrat zgolj zunanje dejanje, etične lepote legendarnih povesti ne občuti; večkrat — morda iz navade — po svoje karikira, namesto da bi karakteriziral. Toda tedaj, kadar se otrese vseh postranskih, manjvažnih namenov in se poloti naravnost jedra prikazni, ustvari podobice velike lepote. Take so skoro vse prazniške ilustracije in še mnoge druge.

V književnem delu ima Oton Župančič razen napisov za mesece, ki so pač bili težavna reč, pet pesmi: Koledo, Vihar, Ob jezeru, Na grobu in Gledam. Te pesmi se odlikujejo med ostalimi zbornika, kakor vse, kar pride izpod Župančičevih rok, po točnosti, nazornosti jezika, klasični umerjenosti verza in po miselni globini. Medtem ko so prve tri kakor že znan odmev nekdanje Župančičeve pesmi, sta zadnji dve novi po misli in obliki, ki je še tesnejša, lepša. — Cvetko Golar je v svojih pesmih in v povesti Beli in rdeči petelin to, kar vedno. Hoče biti slovenski — bogve zakaj in čemu? — in ker išče te lastnosti v idiličnih motivih in folklorističnih posebnostih, si je težko odgovoriti, v čigavo dobro je to pisanje; kajti vsako leposlovje, ki ne nastane iz novih doživljenih spoznanj, je mrtvo in brezkoristno, nobena etiketa mu ne more dati življenja. — Prav taka, neosebna in skombinirana, z eno besedo: literarna je tudi novela Vlad. Levstika »Okvir brez slike«; na slepo iztuhtan dogodek z enostransko, notranje ne-

resnično karakteriziranimi osebami. — Sem v to vrsto brezkoristnega slovstva, ki je nastalo iz provincialno-literarnih bacilov v zraku, ki ni bilo z bolečino spočeto v srcu in se ni redilo z najžlahtnejšo krvjo možgan, spada tudi Milana Pučelja »Grozovita in neverjetna zgodba«; skoro trideset velikih strani nespametnih fantazmov brez vsakega razumnega jedra; dober je samo naslov.

Pri taki »moderni« mi je še ljubši stari (v tem slučaju bi skoro smel reči: zdravi) realizem, ki ga zastopata v tej knjigi Fr. Govékar (»S francosko trikoloro«) ter Podlimbarski (»Tovariš Klavčiček«). Podlimbarski predstavlja še starejšo fazo realizma; v krepkem in snažnem jeziku (prav zato bi mu ne smel uiti tak-le stavek: »... ako mu nismo prav držali konjsko nogo,« p. 78) hudomušno pripoveduje o veselem vojaškem dogodku, ne zaradi njegove pomembnosti, ki je nima ne zanj ne za nas, temuč zgolj iz veselja nad spretnim pripovedovanjem. Govékar je nekoliko drugačen. On piše malo patetičen, »višji« stil (»In zabučalo, zapelo in zadonelo, zagostolelo in zagrmelo je v ostrem ritmu koračnice...«, p. 32); pri njem ne nosi zunanji dogodek značajev, kakor pri Podlimbarskem, temuč se dejanje umika v ozadje in je le okvir za idejno pointirane značaje. Noben izmed teh dveh načinov nas danes ne more več prav zadovoljiti, ker čutimo površnost realističnega gledanja in se je naš interes obrnil drugam, v notranjost človekovo, v skrivnostni pravzrok in obenem zaključno razlago vsega dogajanja; vendar pa stojita tadva spisa, kakor rečeno, s solidnostjo svoje tehnike visoko nad povprečnostjo mlajšega naraščaja.

Kot leposlovci sodelujejo pri Pratici z manjšimi spisi še Milčinski, Meško, Lah, Maister, objavljeni sta tudi dve še nenatisnjeni pesmi Aleksandrova. — Vojeslav Molè je lepo slovensko prevel nekaj Rodinovih aforizmov; tiste strani so polne globoke modrosti umetnika, ki je mnogo delal in mnogo mislil o svojem delu. Funtek razpravlja o Zlatorogu in prihaja v razpravi do sklepa, »da pripovedka o Zlatorogu ne prenese nobene predelave v drugačni nego v epski obliki«. Dva krajša spisa sta še objavila dr. Ilešič in dr. Zupan, ki končuje svoje raziskavanje o razmerju med Maeterlinckom in Kettejem z besedami: »Nekaj sorodnosti in tudi direktne odvisnosti od Maeterlincka smo torej našli pri Ketteju, pri drugih zastopnikih naše moderne pa lahko rečemo z mirno vestjo, da ta pesnik in mislec ni imel nikakega vpliva.«

Ko preberemo zadnjo stran Pratique, vidimo, da ta knjiga nikakor ni »kulturno dokazilo o književnem stvarjanju slovenskega naroda«, kar je hotela biti. Časi so sicer tako težavni, da bi veliko laže bilo podati namesto kulturnega dokazila kulturno protidokazilo, toda g. urednik morda vendar ni brez vsake krivde; gotovo je bil premalo izbirčen, nemara tudi premalo nadležen. Sam je že napisal dovolj stvari, ki so boljše kakor njegova pratikarska zgodba; bil je premalo izbirčen. In potem — pratike, ki se imenuje literarna, si ni mogoče misliti brez Ivana Cankarja in Finžgarja, vsaj brez teh dveh; takrat, kadar imamo delo »literarnih krogov« pred seboj, še celo ne. Kajti takrat nam je še mnogo jasnejše, kako tadva človeka kljub svojim velikim napakam resno jemljeta svoj poklic in koliko plodnega nramnega hotenja je v njiju.

Izidor Cankar.

Dr. Janko Šlebinger: **Slovenska bibliografija za l. 1907—1912.** Sestavil. — V Ljubljani, 1913. Izdala in založila Matica Slovenska. Vel. 80. IV + 336 str. — Dr. Janko Šlebinger nam je kot bibliograf že dobro znan. Sestavil je za Zbornike Slovenske Matice (V.—IX.) že bibliografijo za leta 1902—1906 in je bil tudi glavni sodelavec pri prvem, dozdaj edinem delu Simoničeve »Slovenske bibliografije«. — Dočim so si prejšnji bibliografi pri Slovenski Matici delo precej olajšali in so navedli zgolj samostojne tiskovine, vsebino pa le pri važnejših zbornikih, si je dr. Šlebinger zastavil precej v začetku (v Zborniku Slovenske Matice, V. zv. 1903) težjo nalogo. Uvrstil je v knjižni pregled tudi le količkaj važne članke ter izvirno in prevedeno leposlovje v časnikih, časopisih in zbornikih, navedel razentega pri knjigah tudi kritike. Šlebingerjeve »Bibliografije« so tako postale res zelo poraben pripomoček v rokah znanstvenega delavca, posebno ker se je pisatelj potrudil, da bi dosegel kolikor mogoče veliko popolnost. Razumljivo pa je, da se pri Šlebingerjevem mnogo podrobnejšem načinu dela lažje prezre kaka malenkost kot pri stari metodi. Vendar pa se je dr. Šlebinger, kolikor sem mogel to s posameznimi poskušnjami dognati, zelo približal svojemu idealu popolnosti. Nekaj pomot, ki sem jih zasledil, naj tu navedem. *Wise man - Zupančičeva Fabiola* kot povest ne spada med bogoslovna dela (str. 150.), ampak med prevode iz angleškega leposlovja (str. 145. za *Wildejem*). V oddelku za »Slovstveno zgodovino« naj bi bil pisatelj po avtorjih razporedil tudi spise iz *Trubarjevega* in *Bleiweisovega* Zbornika; vsebina je res navedena na str. 49., a ker so se uvrstili tudi članki ostalih »Zbornikov« po avtorjih, naj bi se to zgodilo tudi tu. Izostal je tudi naslov moje razprave »Legenda o Salomonu« v slovenski narodni pesmi iz »Zbornika u slavu Vatroslava Jagića«, Berlin 1908. Na str. 255. je izostala pri notici »Metelko in pesništvo«, *Slovan* 356., navedba letnika. Vendar pa take malenkosti, ki jih bo pač še več, ne izpremene velike vrednosti celotnega dela. Morda pa bi kazalo dodati v posebni točki še članke, ki so izšli v tujih jezikih o naši literaturi, kulturi, jeziku, zgodovini i. dr. To bi dalo knjigi še povečano vrednost. Mogoče bi se pri prihodnjem poročilu dodal tak dostavek tudi nazaj za l. 1903—1912, da bo Šlebingerjeva bibliografija tudi v tem oziru izpopolnjena. *Ivan Grafenauer.*

Tekma. Drama v treh dejanjih. Spisal Anton Funtek. V Ljubljani 1913. Založila »Matica Slovenska«. Pag. 77. 80. — Slovenska dramatika še ni rodila drame, ki bi bila le srednje dobra. Slovenske igre so več ali manj dobri poizkusi, ki pri kritiki ob premieri navadno sijajno uspejo, a ki jih že čez pol leta nihče več ne vpoštevajo. Funtek je pisatelj stare šole, izza časa, ko je bil vsak inteligent pisatelj. »Luči«, »Godec«, »Iz osvete« so dela, ki spadajo po literarnih vzorcih v monakovsko srebrno dobo lepih besedi in plehke vsebine brez osebnega pečata; obleko nosijo po moderno, semtertja imajo celo naturalistično ozadje. Geibel in njegova šola je slovenski Funtek, ki ji je ostal zvest v svojih mojstrskih prevodih, v elegantnih, dasi malo prožnih prevodih v nemščino. Njegovi prevodi v slovenščino so trdi (Faust!), če ne še več. Kot umetniku mu

priznam voljo, a negiram moč. »Tekma« mi ni predrugačila sodbe. Mladi, 26 letni Danev poseka v tekmi svojega 56 letnega mojstra učitelja Lesovina, kar vpliva v 14 dneh na Lesovina tako, da iz častihlepja umre. Vmes je ljubezenska zgodba Lesovinove hčere Stane in Daneja in res lepa figura Grušča, ki ga primerjam Ibsenovemu Falku in Ranku. To je vsa vsebina; ker pisatelj v predgovoru izjavlja, da ni mislil na boj med starimi in mladimi, je s tem vzel igri sam vsako globlje problematično pojmovanje. Izpeljava dramske konstrukcijske naloge, ki obstoja iz treh delov, je dobra. Prvi del je lep, drugo dejanje je nekoliko dolgočasno, konec nemogoč. Semtertja so raztreseni miselni žarki v obliki sentenc, pa še ti so že malo medli. Sile in moči pogrešam, umetnosti ne vidim in mraz mi je, ko berem to zgodbo o človeških marionetah, ki so trde in hladne kakor marmornati kipci. Prizor, ki se odigrava od pag. 53 naprej, se mi zdi s psihološke strani po svoji dolgosti nemogoč. V tem mrazu, ki veje iz dela, me ne ogreje niti lepi in brezhibni jezik, ker niti ta ni individualen. Prava umetnost in Funtkova »Tekma« je kakor lepo, zdravo dete ter Faustov retortni Homunkulus. Ta drama je papir in se bo povrnila v papir. *Adolf Robida.*

Stegenšek, dr. Avg.: Zgodovina pobožnosti sv. križevega pota. V Mariboru, 1912. Ponatis iz »Voditelja«. — Ta knjiga se opira posebno na južnoštajerski material in, oprta na temeljito poznanje dosedanje evropske literature o tem vprašanju, izpopolnjuje in korigira to z ozirom na naše kraje. Glavni rezultat njen je, da je treba v Jeruzalemu in pri posnetkih v naših krajih ločiti pot trpljenja od Oljske gore do Kalvarije in pot križa od Pilatove hiše do Kalvarije. Obeh češčenje se da zasledovati skoz ves srednji vek do starokrščanskih časov nazaj; istotako posnetki obeh potov v Evropi. Zanimiva je slika topografičnega razvoja obeh potov na podlagi tradicije, znanstvenih in praktičnih razlogov, dokler se nista ti dve pobožnosti koncem srednjega veka vsestransko idejno in topografično izkristalizirali, tako da imamo koncem 15. stoletja pot trpljenja, obstoječ bistveno iz 7 postajališč, v katerem je jeruzalemska pobožnost pota trpljenja združena s spominom na obiskovanje sedmerih rimskih bazilik; ta pot trpljenja so propagirali posebno belgijski jezuiti. V naših krajih pa ta pot trpljenja s 7 postajami ni prišel do veljave, ampak se je na podlagi pobožnosti žalostnega rožnega venca razvil kot pot trpljenja s 5 bistvenimi postajami, odgovarjajočimi 5 skrivnostim žalostnega dela rožnega venca. Da to ni štajerska posebnost, dokazuje ljubljanski pot trpljenja, ki je bil prav tako zasnovan. Pot trpljenja je bil pogosto v zvezi z božjim grobom ali tudi s svetimi stopnicami. Najizrazitejši spomenik te vrste se nam je ohranil v potu trpljenja v Šmarju pri Jelšah. Zanimivo je tudi, da konstatira pisatelj, da je zemljepisno Drava (izvzemši Maribor) severna meja za pota trpljenja naše vrste, Savinja in Dravinja pa meja za božje grobove, iz česar sklepa na bodrilni vpliv Kranjske ali mogoči Italije v tem oziru. — Tudi križev pot ima prastaro tradicijo za seboj, tudi on je nastal, kakor že naznačeno kot posnetek tega, kar so romarji v Jeruzalemu doživeli, v domovini. V sedanji

obliki iz 14 postaj obstoječ se je izobrazil šele v začetku novega veka. Njegovi propagatorji so bili posebno frančiškani. Odločilno za razširjanje te pobožnosti je bilo, da so frančiškani dobili 16. januarja 1731 pooblastilo, da ga smejo staviti tudi pri frančiškanskih cerkvah, in po l. 1736., ko je papež dispensiral od do takrat navadnih jeruzalemskih razdalj med posameznimi postajami; tako je bilo mogoče križev pot staviti tudi v cerkvah ali sicer prostorno omejenih krajih. S tem je postal križev pot posebno po neumornem delovanju sv. Leonarda iz Porto Maurizio neizmerno popularen in je stopil popolnoma na mesto potov trpljenja. Za avstrijske dežele pomenja v razvoju te pobožnosti jožefinska doba zanimiv intermezzo, katere vpliv v tem oziru se čuti v naših krajih do l. 1839., ko je rimska kongregacija izrecno zavrgla križeve pote, ki nimajo 14 jeruzalemskih postaj. — Kulturnozanimivo za naše kraje je pri sliki razvoja teh dveh pobožnosti posebno, kako so na ikonografijo vplivale pasionske igre in zopet kako se scene iz teh, ki so plod apokrifne tradicije, zrcalijo tudi v narodnem pesništvu. — Kakor se iz te skice glavnih zaključkov te knjige vidi, je njena vsebina kulturno-zgodovinsko zelo važna in zanimiva. — Naj mi bo dovoljeno še par opazk. — Str. 45. Bičani Jezus v (Kajfovi) ječi. — V Črni (Schwarzenbach) na Koroškem sem videl pri enem izmed učiteljev sliko na platno, ki predstavlja Kristusa, privezanega k stebru, enake oblike kot na sliki J. V. Kaupertza na str. 52.; Kristus na sliki v Črni je padel pod težo bolečine na tla. Slika ima tudi nemški napis, ki opozarja človeka-gledalca na Kristusovo trpljenje in revo; žal, da si napisa nisem prepisal. Učitelj je dobil sliko v neki hiši v Črni in jo je hranil, ker se mu je zdela nenavadna, čeprav si njenega pomena ni mogel razlagati. Po čitanju Stegenškove razprave je ta poprej tudi zame nerazumljiva slika zadobila življenje. — Str. 57. Žalujoci Jezus v ječi na Kalvariji. Razlaga pomena tega kipa je nad vse zanimiva in važna: Jezusa so posadili na Kalvariji v ječo, dokler niso pripravili vsega potrebnega za križanje. Takih kipcev, predstavljajočih Jezusa sedečega, žalostno predse gledajočega, navadno opirajočega svojo glavo ob dlan roke, katere komolec se naslanja na koleno, sem po kranjskih vaseh že veliko videl, vendar si dosedaj nisem znal razlagati njihovega pomena. To je dokaz, da je ta predstava trpečega Kristusa posebno mikala ljudsko fantazijo. — Str. 61. Jezus sedi na tleh na križu, čakajoč na križanje. Zanimivo tako sliko iz začetka 16. stoletja imamo na Kranjskem kot del trpljenja Gospodovega pri Sv. Petru nad Begunjami. Slika je neposredno pred sliko Kristusa na križu, pod katerim stojita Marija in sv. Janez Evang. Jezus sedi na križu, ki leži na tleh; levo nogo ima stegnjeno predse in polaga nanjo istotako čisto prosto svojo levo roko; desno ima pa oprto na križevo stran, desni komolec naslanja na dvignjeno koleno, z dlanjo pa opira žalostno predse gledajočo glavo, ki mora gledati, kako krofast rabelj vrta luknjo, katera je namenjena žeblju, ki bo prebodel njegove noge. Tako je kompozicija na križu sedečega Kristusa po mojem mnenju ikonografično v tem slučaju naravnost odvisna od razširjenějšíh predstav Kristusa, žalostno sedečega na kamnu. — Str. 73. Pri Roger van der Weyden se

mora glasiti: v prvi polovici 15. stoletja, ne 14. stoletja, kar je brezdvomno tiskovna napaka. — Str. 76. »Maša sv. Gregorija papeža.« — Na Kranjskem imamo zunaj na severni steni cerkve v Bodeščah pri Bledu ikonografično zelo zanimivo sliko, ki pa do sedaj ni bila prav jasna. Domnevalo se je že, da je to maša sv. Gregorija; po čitanju tozadevnega mesta pri Stegenšku se mi zdi to skoro gotovo. Slika nam predstavlja nagega, okoli ledij s prtom prepasanega Kristusa, čez hrbet mu visi do tal segajoč plašč, ki je pripet z zapono pod vratom, vendar pa tvori ta plašč samo ozadje Kristusove podobe, ker zakriva samo rame in gornji del prsi, sicer pa pusti na go Kristusovo telo vidno. — S trnjem kronana Kristusova glava je nagnjena nekoliko na desno. Leva roka je v komolcu upognjena in dvignjena kvišku, tako da nam kaže odprto dlan s stegnjenimi prsti. Istotako je desna v komolcu upognjena, pomaknjena pa pred prsi z dlanjo, ven obrnjeno, tri prste stegnjene, kot pri srednjeveških govorečih figurah.¹ Izpod trnjeve krone, iz ran na prsih in rokah kapljajo velike kaplje krvi. Za Kristusom je križ, ozadje pa polnijo najrazličnejša orodja in orožja in ta delajo sliko tako nerazumljivo; če bi teh ne bilo, je čisto jasno, da imamo mašo sv. Gregorija papeža pred seboj. — Kakor smo že poudarjali, je ta razprava važen donesek k naši kulturni zgodovini; pa tudi za umetniškega zgodovinarja je velike zanimivosti, ker jasno kaže, v kako ozki zvezi je tu umetnost slikarjeva, ki rabi splošno navadne kompozicije, z ljudsko fantazijo, katere odsvit so pasijonske igre in narodne pesmi; in po kako različnih potih je treba dostikrat iskati pota do kake navidez ali vsaj po tehniški zmožnosti prav preproste umetnine. — Tudi praktične strani svojega dela se pisatelj popolnoma zaveda in jo tudi izrecno poudarja na str. 2. in na str. 127.: Vzbuditi hoče več zanimanja za pozabljene in razpadle domače spomenike te vrste. Edino prava pot: ker dokler ne bomo razumeli tega, kar imamo, tudi ne bomo skrbeli za njegovo ohranitev, vsaj prostovoljno ne, kvečjemu prisiljeni; prisiljena ohranitev pa je le napol ohranitev. Dalje se opravičeno obrača proti enoličnosti v naših cerkvah. Kar ima ena, hočejo imeti precej pri drugih, namesto da bi za vsak slučaj nalogo posebej premislili in jo po razmerah in mestih individualno rešili. Opozarja jako umestno na to, da bi se marsikje dalo vprašanje križ. pota rešiti tako, da ga naslikajo na steno, ali da vdelažo peščene reliefe v zid; drugod zopet bo bolj pripravno za viseče slike; kjer so cerkve polne, ako je mogoče že itak kako staro ozidje okoli cerkve, bi se lahko napravile postaje zunaj; tako bodo postale naše cerkve v tem oziru zanimivejše kot so sedaj. Jaz bi ob tej priliki dodal še eno misel: Križev pot je dandanes tako razširjen, da si cerkve brez njega že misliti ne moremo, zato se mora ukoreniniti misel, da je pri novih cerkvah že naprej pri izdelavi načrta

¹ Izrecno poudarjam: govorečih, ker so stegnjeni palec, kazalec in sredinec, prstanec in mezinec pa upognjena, (večkrat je tudi palec upognjen), da ne bo kdo mislil na figure, blagoslavljajoče po bizantinskem načinu, pri katerih so stegnjeni kazalec, prstanec in mezinec, sredinec in palec pa se pred dlanjo stikata.

misliti na križev pot. Ali bo viseč, ali na presno slikan, ali bo v cerkvi, ali zunaj nje (pri prosto stojećih cerkvah, ki so tako prišle v navado, bi se ga dalo tudi lepo združiti z zunanjo okrasitvijo cerkve), to bi se moralo naprej določiti in vpoštovati. — Ker je knjiga s splošno kulturnega stališča nad vse zanimiva jo toplo priporočamo.

Dr. Fr. Stelè.

Branko Vodnik: Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S Uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Izdanje Matice Dalmatinske. Zagreb 1913. Izdala Matica Hrvatska. — Slovenske naročnike »Hrvaške Matice« bo gotovo izmed vseh njenih letošnjih knjig najbolj zanimalo to delo, ki nas hoče seznaniti s hrvaškim slovstvom do leta 1800. Vodnikova Zgodovina slovstva govori torej samo o hrvaškem slovstvu in se ne ozira na književnost srbskega naroda, menda, ker se tudi novejši srbski literarni historiki ne brigajo nič za hrvaško slovstvo, kar gotovo ni dobro. Najbolj nerodno pri tej metodi je, da se tako Srbi kakor Hrvati trgajo za cele skupine pisateljev in cele periode literature, kakor n. pr. za dubrovniško in bosensko literaturo, ki si jo svojita oba naroda; pri hrvaško-srbski narodni pesmi pa je taka delitev, če hočemo dobiti pravo sliko, toliko kot nemogoča. Praktično pa bi ne enemu, ne drugemu nič ne bilo v kvar, ko bi se поблиže seznanil s slovstvom obeh narodov istega jezika. Šurminova metoda paralelnih zgodovin problema celotne hrvaškosrbske, oziroma srbohrvaške literarne zgodovine ni rešila, z molčanjem o drugi literaturi se pa ta naloga seveda tudi ne bo mogla rešiti. Rešiti bi se pa dala brez dvoma z nekoliko dobre volje. Če govorimo v istem razdobju, n. pr. v 17. stoletju, lahko o bosenskem, kajkavskem, dubrovniškem slovstvu, bi lahko govorili približno v istem razdobju tudi o posameznih skupinah srbskega slovstva. Posebno za starejšo dobo bi bilo staro srbsko-slovensko slovstvo lepa paralela za hrvaško glagolsko književnost.

Zgodovino hrvaške glagolske književnosti je napisal za Vodnikovo knjigo (v posebnem delu) pač najbolj za to poklicani učenjak — V. Jagić. Premišljeno jasno in kratko, brez praznega retoričnega nakitja teče Jagićeva beseda, a živahni način njegove učne in pisateljske metode si pridobi v hipu bralčevo zanimanje. Jagić namreč ne kaže samo rezultatov znanstvenega raziskavanja in sklepanja, ampak sili učenca in bralca, da mora, hočeš ali nočeš, iz danih premis tudi sam sklepati, premišljati, oziroma ugibati, in na ta način je bralec nekak sodelavec pisateljev. Jagić pa tudi ne zakriva vrzeli v našem znanju, kaže, kjer je treba, na nesigurnosti v našem sklepanju in prepreča tako tisto oholo in pusto diletantsko vseznanje, ki mu je vse jasno in ki ne vidi nikjer nobenega vprašanja.

Izhajaje od misijonskega dela sv. Cirila in Metodija, nam slika Jagić razvoj glagoljaštva: kako je prišel slovanski obredni jezik z glagolico h Hrvatom, kako se mu je zoperstavljal duhovščina v romanskih pomorskih mestih ob Adriji, kako pa se je kljub prepovedim splitskih pokrajinskih cerkvenih zborov l. 924. in l. 959./60. ohranil in dobil leta 1248. tudi iznova potrditev Rimske stolice pod papežem Inocencijem IV. Posebno zanimivi so poizkusi, da bi se udomačilo glagoljaštvo celo pri Čehih, prizadeval se je za to

nemški cesar Luksenburžan Karl IV., in po tem zgledu, pod Vladislavom II. Jagiellom in kraljico Jedvigo, tudi v Krakovu pri Poljakih, oboje seveda brezuspešno. Pa tudi po novem papeževem priznanju je oviralo nadaljnji razvoj glagoljaštva nekaj neizobraženost glagoljašev, najbolj pa to, da ga je zatirala latinska višja duhovščina romanskih mest ter beneška in pozneje, le še brezobzirneje, posebno pred letom 1848., avstrijska državna oblast, ki še danes, po odlokih modrega papeža Leona XIII., glagoljaštvu ni posebno prijazna. — Pa tudi glagoljaška literatura sama je zanimiva, posebno cerkveni rokopisi iz 14. in 15. stoletja, ki so, kakor Misal kneza Novaka iz leta 1383. in Hrvojin Misal iz 15. stoletja, deloma vzori kaligrafske spretnosti in bogate ornamentike, pa tudi legendarni, propovedniški in drugi nabožni zborniki glagoljašev. Interesantna je tudi zgodovina tekstne »reforme« Levakovičeve v 17. stoletju, ki je jezik glagolskih cerkvenih knjig izkušal prilagoditi ruskocerkveni slovanščini ukrajinskih unijatov. Stari tekst je prišel šele leta 1893. zopet v veljavo po trudu fratra in poznejšega kanonika Dragotina Parčića. — Na koncu tega dela govori še B. Vodnik v posebnem poglavju o srednjeveških cerkvenih dramah pri Hrvatih, ohranjenih v glagolskem pa tudi latinskem pismu.

Ta prvi del knjige, ki obravnava celotno zgodovino glagoljaške književnosti pri Hrvatih, je označen kot »Prva doba« in sledi mu pod naslovom »Druga doba« zgodovina literature od 15. do 18. stoletja. Ta izraz »doba« pri prvem delu knjige pač ni upravičen, upravičen bi bil le za 1. in 2. poglavje tega dela. Tretje poglavje (1483—1630) bi spadalo potem v čas humanizma in reformacije, četrto pa v dobo protireformacije. Vodnik bi bil na ta način tudi lažje dobil potrebni stik s to literaturo in na podlagi stvarnih Jagićevih izvajanj, ki vpoštevajo vse težave v delu glagoljašev, bi bila odpadla morda ta ali ona manj premišljena beseda Vodnikova o manjvredni glagoljaški književnosti, n. pr. na str. 211, kjer jo primerja Vodnik z delom reformacijskih pisateljev, ki pa so jih podpirali z denarjem bogati luteranski stanovi.

Drugi del knjige, »drugo dobo«, je napisal hrvaški literarni historik Branko Vodnik (Drechsler). Svoja literarnohistorična načela je razvil v predgovoru, kjer opravičuje svojo novo razdelitev literarne zgodovine hrvaške po novih vidikih, po strujah namreč in idejah. Ta korak je brez dvoma vse hvale vreden in bi bil še boljši, ko bi ga bil pisatelj izvedel še bolj dosledno. Prvi del »druge dobe«, ki govori o času od humanizma do reformacije (15.—16. stoletje), ne obravnava namreč še reformacije; o tej razpravlja pisatelj šele v drugem delu, naslovljenem »reformacija i protivureformacija«. Do te razdelitve ga je privedlo očitno razmerje nasprotja med tema dvema duševnima strujama, premalo pa je pisatelj uvaževal dejstvo, da se protireformacija — izraz ni dovolj točen — ne bori samo zoper proticerkveno »reformacijo« Luthra in tovarišev ter učencev njegovih, ampak tudi zoper skoroda pogansko brezverstvo humanizma in zoper npravno propalost renesančne družbe,¹ ter da sta humanizem in reformacija med

¹ Približno to je Branko Vodnik na str. 212. krivo imenoval reformacijo »ne kao vjerska, već kao općeno prosvjetna pojava«.

seboj v razmerju povoda in nasledka. Laksnost življenja, ki se je udomačilo v dobi renesanse tudi v cerkvenih krogih (o tem toži tudi Marulić v 16. stol.), je dala na eni strani povod za ostri in strogi nastop reformatorjev, ki so bili od Wiklifa do Kalvina mrke, pesimistične, stroge narave, zoper Cerkev, in je na drugi strani pridobivala odpadu novih rekrutov pri razuzdano živečih duhovnikih in redovnikih.¹ Pa tudi po času spada reformacija pri Hrvatih, kot pri Slovencih, v 16. in ne v 17. stoletje. Drugi del (17. stol.) pa naj bi obravnaval potem samo protireformacijo in njeno literaturo. — Pri tretjem delu glavni naslov (Hrv. književnost u XVIII. stol.) ne označuje idejne vsebine, ampak kronološko mejo. Podnaslov »Prosvjetiteljstvo« pa ni dovolj točen, ker to nastopa šele v drugi polovici stoletja in ne daje značaja celemu razdobju. Res pa je, da je enotno zaznamenovanje ravno tega razdobja težko radi velike razkovanosti toodobne literature. Toliko o dispoziciji dela.

Izmed teh treh razdobj se je Vodniku najbolje posrečilo prvo, ki govori o renesančni literaturi v Dubrovniku. Pisatelj nas vodi od početkov in od trubadurjev Šiška Menčetića ter Gjore Držića preko Čubranovića k nasprotnikom te razigrane, deloma lascivne poezije, h krščanskemu asketu Maruliću, aristokratu Luciću, demokratu Hektoroviću, nadalje preko petrarkista Zoranića in Vetranića do dramatika Marina Držića in do predhodnikov zlatega veka dubrovniške knjige, Dinka Ranjine in Dinka Zlatarića. Zlasti poglavja o Luciću in njegovi »Robinji«, o Hektoroviću in o njegovem »Ribanju« in o Zoraniću in njegovih »Planinah« se odlikujejo po lepim analizah pesniških umotvorov; posebno važnost je položil pisatelj na to, da razkrije stike dubrovniških pesnikov s sodobnim italijanskim kulturnim svetom in da določi, koliko je samoraslega v njihovi poeziji in v kakšni zvezi z življenjem pesnikov. Pa tudi poglavja o Maruliću, Vetraniću, Marinu Držiću so skoro na isti višini. Značilno za svetovno naziranje Vodnikovo pa je, kako v poglavju o Maruliću kaže na podobnost, če ne enakost Marulićeve kritike razuzdanosti med tačasno posvetno duhovščino in redovništvom z napadi reformatorjev na cerkveno oblast, dasi je bistvena razlika med obema; Marulić kaže kot zdravnik na rane, ki bi jih rad zacelil, reformatorji pa se jih vesele in hočejo Cerkev ugonobiti s papežem-antikristom vred; nasprotje torej ne more biti večje. S takim nekritičnim primerjanjem se razmere ne razjasne, marveč zatemne. Tukaj kakor tudi v drugih malenkostih že tega poglavja se vidi kvarni vpliv pisateljevega proticerkvenega svetovnega in življenjskega naziranja.

Svojega proticerkvenega stališča sicer Vodnik v tej knjigi ne razkriva več tako očitno in grobo, kot v svojih prvih, še bolj mladostno odkritih spisih, ko je (Prvi hrvatski pjesnici, Praga 1901) n. pr. govoril o krščanski morali: »Krščanski moral bio je u preziranju svih taština, radosti i veselja; on u opće

protiv sreće na svijetu, jer mu je svijet paklom, a nije dozvoljavao lijek na ranu, jer Bog šalje boli, da nas zasluženno kazni ili očinski iskuša« (str. 10), ko mu je bila krščanska askeza »prigušljiva jesenska magla« (str. 12), kjer je učil o ponižnosti in krotkosti, da so — dogme (str. 14), ko je modroval o »srednjeveškem krščanskem peklu«, da je »glupa beskrajna predstava«, ki ga »ne bi nigda mogao stvoriti praktički istočni razum Hristov i lijepa biblička fantazija, već samo medjusobno ispremiješane najsurovije evropsko-azijske rase, primivši lijepu nauku Hristovu, a ne mogavši se š njome splinuti, utopiti svoju surovost u božanskoj dobroti nove nauke« (str. 20), in kjer pride nazadnje do zaključka, da »je u sredovječnoj (sc. krščanski) literaturi samo progonjeni vrag zastupnik zdravoga razuma« (str. 20—21), in še drugo podobno. Branko Vodnik piše previdneje od Branka Drechslerja, a nič manj jasno, in njegovo svetovno naziranje ter ž njim združeni predsodki so še vedno isti, in njegovo znanje krščanskih verskih naukov še vedno nič ni večje.

To se vidi najbolj v drugem delu »druge dobe«, ki govori o reformaciji in protireformaciji, in tu se vidi tudi najbolj, kako so protiverski predsodki ovirali pisatelja v pravem razumevanju verskih razmer, na katerih temelji literatura tega časa. Predvsem pogrešamo v knjigi celotne slike vzrokov, početkov in razvoja reformacije, ki je potrebna za razumevanje reformacije tudi po naših in hrvaških krajih, pa tudi enotne slike o širjenju protestantstva, oziroma kalvinstva po hrvaških krajih v knjigi ni; kar nam v tem oziru pisatelj nudi, je razmetano po različnih poglavjih brez enotnega načrta. To nejasnost pa povečuje še nekaj drugega. V četrtem poglavju »reformacija i protivureformacija« navaja pisatelj satiro neznanega luteranskega glagoljaša proti redovnikom in katoličanom,¹ kot da bi jo bil spisal katoliški glagoljaški duhovnik: »Pop glagoljaš evo slavi heretike, što im je inkvizicija dizala lomače,² kao mučenike i prave učenike Hristove« (str. 211). Taki »duhovniki« so bili poleg mnogih drugih tudi Luther, Trubar in Vergerij, zadnji celo škof, a niso bili več katoličani, ampak luteranci! Tako prikrivanje, da ne rečem izkrivljanje, dejstev pač ni dostojno za znanstvenega delavca. Na ta način seveda bralec nikjer ne dobi jasnosti, ampak se samo uči in potrjuje v predsodkih, da je duh reformacije (in slično vsak boj proti Cerkvi) vseskozi dober in kulturn, protireformacija in Cerkev pa polna predsodkov, omejena, netolerantna in nekulturna. Vodnik stoji le prečesto pod vplivom takih praznih svobodomiselnih fraz in predsodkov. Tako mu je protireformacija nasprotnica umetnosti: »U Dubrovniku . . . se bogati umjetnički svjetovni književni rad XVI. stoljeća nije mogao pre-

¹ Vsebino navaja Vodnik takole: »U redovnika . . . sve je naopako: padoše u pohote, srce prikloniše k bezakonju, zavladao je simonizam, kardinali, biskupi i opati ostavivši Boga misle samo o zlatu. Mala braća, propovjednici, remetani, karmeliti, svi popovi, koludrice i svi djaci, sve to pripravlja put Antikristu. A kad bi tko htio držati Božju pravdu i slijediti Hrista, oplakivati grijeh u pokori i uboštvu, stigne ga progon.« Str. 211.

² O »lomačah« dobro pomni, ta satira niti ne govori!

kinuti, kad je gotovo došao do svoga zenita, već ga je trebalo nastaviti, pa je protivureformacija mogla jedino podati ovome radu novi duh i nova obilježja« (str. 225). Tako pri Juriju Zrinskem v lepšo luč postavlja brutalno pokalvinjenje podložnikov z dostavkom, da »se je služio i prosvjetnim sredstvima«, ker je osnoval tiskarno v Nedelišču (str. 204), dočim se pri napol kalvinskem Nikoli Zrinskem pohvalno omenja, da se je v javnosti zmeraj kazal tolerantnega nasproti — kalvinstvu in ni hotel, da se mešata vera in politika, pri njegovem bratu Petru pa, da je zelo slabo sodil o dvornih jezuitih na Dunaju. Kot da bi bilo tačas samo katoličanstvo netolerantno! Ko so pa vendar luteranci prvi praktično začeli izvajati tisto znano brutalno načelo nasilnosti in gazenja svobodne vesti »Cuius regio, eius religio« ter so na ta način celim ljudstvom ugrabili vero pradedov, in ko so bili kalvinci najbolj nasilni izmed vseh reformatorjev. — Podobnih značilnih besed in stavkov je, žal, še dosti v Vodnikovi knjigi.¹

Ta antipatija pisateljeva do Cerkve pa je vplivala nekoliko, kakor se mi zdi, celo na zgolj literarno-zgodovinsko plat njegovega dela. Iv. Gundulić kot zastopnik protireformacije, dasi največji pesnik dubrovniške literature, ni obdelan s tisto gorko ljubeznijo, kot n. pr. Lucić ali Hektorović. Analiza »Dubravke«, tega bisera vse dubrovniške dramatike, je skopa in suhoparna; pri »Osmanu« pa se je pisatelj zadovoljil z orisom zgodovinskega ozadja in z resda zanimivim razvijanjem raznih teorij o njegovem postanku; celotne vsebinske analize dela samega pa v knjigi ni. Še slabše se godi Palmotiću. Njegova »Kristijada« nima razen čistega jezika in gladkih stihov nič književnega (stran 252), zato preide pisatelj hitro preko nje, pa tudi tam, kjer označuje Palmotić »znaten napredek« v dubrovniški literaturi, v romantični tragikomediji (str. 253), se pisatelj ne poglobi toliko, da bi temeljiteje analiziral vsaj najznačilnejše delo te vrste, ampak se zadovolji z naštevanjem nekaterih, večinoma negativnih lastnosti.

To je težka hiba knjige, ki bi je mogli biti drugače odkritosrčno veseli.

Vsebinsko nam kaže poglavje o reformaciji in protireformaciji na prvem mestu protestantovsko knji-

¹ To velja posebno o mestu, kjer govori Vodnik o Kačićevem prevodu sv. pisma, da so ga revizorji zavrnilo radi nasprotnosti proti hrvaškemu jeziku (str. 259). Vzrok je mogel biti edino le ta, da prevod ni odgovarjal popolnoma novi vaticanski izdaji Vulgata iz l. 1592. (oz. 1593. in 1598.), ki je bila po odloku papeža Klementa VIII. z dne 9. novembra 1592. edina cerkveno avtorizirana, ker morajo ž njo vse poznejše izdaje natančno soglašati (ne minima quidem particula de textu mutata, addita, vel de eo detracta, nisi aliquid occurrat, quod typographicæ iniuriæ manifeste adscribendum sit). Poznejše pa so bili vzroki najbrž denarni, da Rimska stolica ni izdala prevoda na svoje stroške, za kar je Kačić prosil; na Hrvaškem pa je tačas med katoličani pač tudi vladala — revščina, kakor povsod po srednji Evropi.

ževnost (Trubar, Ungnad, Stjepan Konzul, Anton Dalmatin), pri kateri pa skoro popolnoma molči o literarni odvisnosti hrvaških preroditeljev od slovenskih, potem o začetkih kajkavskega slovstva (Pergošić, Vramec) o delu franjevcev v Bosni (Divkovića in tovarišev). Obširneje govori seveda o višku (Gundulić) in propadanju dubrovniškega slovstva, potem slede poročila o dalmatinski, kajkavski književnosti 17. stoletja (Habdelić in njegov slovar!) in nazadnje o Petru Zrinskem, o Franju Krstu Frankopanu ter o Pavlu Ritterju Vitezoviću.

Nadaljnji razvoj, oziroma propad hrvaške književnosti kaže tretji del »Druge dobe«. V Dubrovniku slede epigonu Gundulićevemu Ignjatu Gjordjiću razni latinski pesniki in nazadnje je tam največji hrvaški pesnik lyonski Francoz Marko Bruerović (Bruère Desriveaure), največji hrvaški književni zgodovinar in slovničar Italijan Appendini in važen hrvaški leksikograf Italijan Della Bella. Dalmacija pa je dala v tem času hrvaški književnosti važno osebnost zgodovinarja, narodnega poeta frančiškana Andreja Kačića Miošića, ki je v poljudnem zborniku »Razgovor ugodni naroda slovinsko« napisal kroniko hrvaške domovine v slogu in duhu hrvaško-srbskih narodnih pesmi, namenjeno za plemiče in za siromašne težake in pastirje, in ustvaril ž njo prvo občno-hrvaško narodno knjigo. Nanovo izpod turškega jarma osvobojena Slavonija pa je dala jezuita Kanižlića, nadalje začetnika prosvetiteljske književnosti Reljkovića in učenjaka frančiškana Kataičića. S poglavjem o kajkavski književnosti 18. stoletja zaključuje Vodnik literarno-historični del svoje knjige.

Na koncu sledi še dragocena bibliografija spisov, ki se nanašajo na starejšo hrvaško književnost do leta 1800 ali v celoti ali pa na posamezna razdobja ali na osebnosti, nastopajoče v hrvaškem slovstvu do tega časa.

Slog Vodnikovega dela ni povsod enako skrben, časih bi se bil v posameznih poglavjih lahko ognil ponavljanju, ko bi bil sestavek bolj premišljeno podrobno disponiral, večkrat naj bi se črtala kaka žurnalistična frazava vsakdanjost; izpustile pa naj bi se bile tudi največkrat, razen pri važnih pojavih, opomnje, kdaj se je kaka stvar prvič pojavila tako ali tako, tukaj ali tam, ki se zdaj stereotipno vračajo zopet in zopet, in sicer z naravnost minuciozno variacijo kraja ali pesniške vrste ali kakega drugega, večinoma prav nepomembnega posebnega znaka. To spominja v občno-hrvaški literarni zgodovini preveč vsiljivo na ozko obzorje provincialnih slovstvenozgodovinskih diletantov 19. stoletja. Vobče pa je način pripovedovanja in razpravljanja živahen in zanimiv, tako da bo imela knjiga brez dvoma dosti bralcev. Knjiga je tiskana razkošno in je tudi ilustrirana. Prvi del, ki govori o glagoljaštvu, prinaša v prvi vrsti zanimive snimke starih rokopisov in tiskov, drugi del pa v prvi vrsti portrete. Le žal nam je, da z duhom, ki veje iz Vodnikovega dela knjige v verskih in svetovnonazornih zadevah, nikakor ne moremo biti zadovoljni.

Ivan Grafenauer.

GLASBA.

Emil Adamič: **Na kmetski svatbi.** Svatbeni prizor iz »Volkašina«, roparske pravljice v enem dejanju, ki jo je spisal Fr. Milčinski. Po narodnih napevih za mešani zbor in samospev s spremljanjem klavirja priredil E. Adamič. Cena K 2.40. Vse pravice pridržane. Založil L. Schwentner v Ljubljani. — Gori omenjeni svatbeni prizor je izšel kot samostojna skladba in se lahko izvaja tudi sam zase brez igre »Volkašina«. Je zares krasen potpuri naših narodnih napevov, ki so porazdeljeni na samospeve, moške in mešane zборе. To je pristna slovenska glasba, in to tudi v klavirskem partu, ki prinaša semtertje samostojne, lepo zaokrožene figuracije. Skladba se prične s kratkim, prav živahnim klavirskim uvodom. Nato sledi razne zdravice. Pravcati dirindaj pa se vname, ko pride na vrsto velika okrašena pogača. Na tem mestu zabuča trikratni tuš. Rezanje pogače ne gre tako brž od rok, ker oče starejšina ne more dobiti pravega, dosti ostrega noža; svatje mu ponujajo klobuk, vrč, potem metlo in lopar, a vsi ti »noži« nič ne izdajo. Zelo lepi so napevi, ki jih poje starejšina v mirnem tempu; ko si ogleduje metlo, pravi: »Lep je nož, ali skrhan tako, da pogače rezal ne bo«; isto tako, ko ogleduje lopar: »Ni prida nož, brusiti se ne da! Poiščite mi drugega, mi boljšega!« Končno dobi starejšina vendarle pravi krušni nož in tu zapoje: »Oster nož v rokah zdaj držim, se pogače več ne bojim!« Vsi ti trije napevi so nekoliko bolj umetno zloženi, in bodo v veselje našim baritonistom. Ko starejšina pogačo reže in jo raznim svatom podaja, zapoje vsa družba še eno prav okroglo, in tako se zares lepo in tudi efektno konča ta vseskozi zanimiva in poljudna skladba.

St. Premrl.

Koncerti Glasbene Matice. Koncert v Mestnem domu dne 23. novembra 1913 je bil med lanskimi tovrstnimi prireditvami najsijajnejši. Umetniki, ki so nastopili ta večer, so nas presenetili in izsilili resnično občudovanje.

G. Valborg Svärdström, švedska koncertna in operna pevka, je umetnica, kakršne v Ljubljani morda še sploh nismo čuli in je najbrže tudi ne bomo zopet tako kmalu. Njen organ je krasen, krepak, gibčen, izglajen in silno obsežen; njeno predavanje prepojeno z globokim čutom in veliko inteligenco. Umetnica je zapela najprej Verdijevo arijo Violette iz opere Traviata, zares odličen komad, vreden take pevke. Silno zanimanje so vzbudile skandinavske pesmi Hos drottning Margaretha (Pri kraljici Margeriti), I de sidste Öjeblikke (V poslednjem trenutku), Synnöves sang (Labodji spev), Vinden (Veter) in Gammal svensk Folks dans (Starošvedski narodni ples). Te pesmi imajo v sebi nekaj posebnega: značilno, zdaj temno-otožno, zdaj zopet svetlo-čilo melodijo in originalno harmonizacijo (spremljanje). Že kot skladbe poučne so te pesmi, od gospe Svärdström neizrečeno lepo izvajane, bile še enkrat večjega glasbenovzgojnega pomena. Labodji spev je zanimiv po svojem začetku, ker prične z nekakim polglasnim pripovedovanjem, ki šele polagoma preide v pravo pesem. Nekaj posebnega

je bila pesem Veter, v kateri se otrok pogovarja z materjo o vetru. Umetnica jo je krasno pogodila: popraševala plašno kot otrok in odgovarjala odločno kot mati. To pesem je morala ponoviti. Končni otrokov vzdih: Aa mo'r! Jeg er saa angst vor vinden! (O mati, kako se jaz vetra bojim!) mi bo — upam — celo življenje ostal živo v spominu. Razen teh petih skandinavskih pesmi, ki so bile na sporedu, je gospa Svärdström na željo občinstva dodala še nekaj drugih pesmi iz svoje severne domovine, med drugim Griegov Ples, ki ga je tudi ponovila. Naj omenim, da je gospa Svärdström več skandinavskih pesmi, ki jih je dodala izven sporeda, najprej v jako gladki in živo prednašani besedi občinstvu predstavila v nemščino in že s svojim — quasi — deklamiranjem nudila izreden užitek. V drugem delu koncerta je odlična pevka poleg omenjenih, izven sporeda dodanih skandinavskih pesmi zapela še Delibesovo pesem Kadiška dekleta in Massenetovo gavoto iz opere Manon. K sklepu je dodala zopet par Griegovih pesmi. Na klavirju jo je spremljal g. profesor A. Tarnay, koncertni pianist. Njegovo spremljanje je bilo, — na nakratko povem, — fino, eksaktno, mojstrsko.

Drugi odlični umetnik, ki ga je Glasbena Matica pridobila za ta koncert, je bil g. Georges Széll, šestnajstletni klavirski virtuoz, komponist in dirigent. Ta mladi umetnik koncertira po največjih evropskih mestih že peto leto in žanje povsod največje uspehe. Sedaj smo ga kot pianista slišali v Ljubljani. Izvajal je tri izbrane, obsežne in večinoma zelo težke komade: Chopinovo sonato v H-molu v štirih stavkih, Čajkovski-Pabstovo parafrazo na motive iz opere Evgen Onegin in Richard Straußove Vesele burke (Till Eulenspiegel), skladbo, ki si jo je kot koncertno parafrazo za klavir priredil sam. Vse tri skladbe so resnična, življenja polna glasba, ki poslušalca vseskozi drži napetega in ga podžiga. Proizvajanje g. Szélla je bilo naravnost fenomenalno. Pri njegovih igri smo imeli priliko opaziti, kako bogastvo tonov, kakšna raznoličnost barv, koliko nepopisnih nians, z eno besedo: kakšno čudovito pestro življenje leži skrito v klavirju. G. Széll je bil tisti čudotvorec, ki nam je za nekaj trenutkov odgrnil vse to bogastvo in ga nam razkazoval. Ob njegovi s pristno umetnostjo in veliko energijo prepojeni igri so se stresle in so zadonele tudi vse naše žile in žilice.

Vse, kar smo pri tem koncertu slišali in uživali; bodisi petje gospe Svärdström, spremljano od g. prof. Tarnaya, bodisi klavirska igra g. Szélla, vse je bilo kot vlitó; bile so to v resnici dovršene produkcije. Z nenavadno zadovoljnostjo in prav izrednimi vtiski je občinstvo ta večer zapustilo koncertno dvorano. Gosp. koncertnemu vodju Glasbene Matice, Mateju Hubadu, smo iz srca hvaležni za trud, ki ga je imel s pridobitvijo omenjenih umetnikov za koncert v Ljubljani.

19. februarja 1914 je g. Svärdströмова priredila drugi koncert.

* * *

Glasbena Matica v Ljubljani je proslavo slovenskih skladateljev **dr. Benjamina** in **dr. Gustava Ipavca** pripravljala že dalj časa. Vsled raznih ovir je bilo mogoče prirediti to proslavo šele letos v koncertih dne 5. in 6. januarja, ki sta se vršila v veliki dvorani hotela Union pod vodstvom koncertnega vodje g. Mateja Hubada, in so se izvajale izključno le skladbe skladateljev Ipavcev: dr. Benjamina, dr. Gustava in dr. Josipa Ipavca.

Brata dr. Benjamin in dr. Gustav Ipavec spadata med najzaslužnejše slovenske skladatelje. Orala sta takorekoč leđino slovenski glasbi. V svojih skladbah sta pogodila duha slovenskega ljudstva tako dobro, kot ne izlepa kateri drug skladatelj. S svojim marljivim in vrlo uspelim skladateljskim delovanjem sta zelo poživila glasbeni živelj med Slovenci, pa tudi zunaj ožje domovine veliko pripomogla slovenski pesmi do veljave in ugleda. Življenje in delovanje Ipavcev je Janko Barlé spretno opisal v »Dom in Svetu« leta 1909., 1., 2. in 3. številki, kateri spis — prilog k zgodovini slovenske pesmi — utegne morda danes tega ali onega še bolj zanimati kot takrat.

Pri prvem spominskem koncertu so se izvajali dr. Gustavovi moški zbori: Slovenec sem, Danica in V mraku ter dr. Benjaminovi: Vojaška, Brezi jadra in Domovini; vseskozi priljubljeni in značilni zbori, ki so vzorno izvedeni napravili najboljši vtis. Razne samospeve — večinoma dr. Benjaminove — so peli: g. L. Kovač, član Matičnega pevskega zbora, g. J. Križaj, operni pevec iz Zagreba, in gospa Irma Polakova, operna pevka iz Zagreba. Med solisti gre prvenstvo g. Polakovi. Odkar je šla iz Ljubljane, se je razvila v tako imenitno in briljantno pevko, da se zagrebška opera po pravici ž njo ponaša. G. Križaj je bil nekoliko indisponiran, pa je kljub temu nudil še vedno velik užitek; tudi snažno in občuteno petje g. Kovača zasluži vso pohvalo. Mešani zbori: dr. Gustavovi: Milada, Lahko noč in Kukavica ter dr. Benjaminovi: Pod nebom širnim, Zapuščeni in Ej, tedaj! so se posebno lepo glasili.

Starejšima Ipavcema se je pri tem koncertu pridružil še Gustavov sin, dr. Josip Ipavec. Pod njegovim osebnim vodstvom se je izvajala predigra k

II. dejanju njegove spevoigre Princezinja Vrtoglavka, zanimive in okusno instrumentirane moderne skladbe z veličastno se glasečim sklepom. Samo šablonsko-operetni valček sredi predigre je v resnobnem koncertu nekoliko neprijetno dirnil. Nadaljnji komad Pravljičica iz ravnoiste spevoigre za sopranski samospev in orkester prištevam med najboljše točke koncerta. Glasba se izborna prilega tekstu, je vsekoli živahna in bujna. Gospa Polakova je pela Pravljičico naravnost idealno. Mnogo zanimivosti v absolutnoglasbenem kakor tudi orkestralnem oziru je nudil precej na široko razpleten Finale II. dejanja iz prej imenovane spevoigre za soli, mešani zbor in orkester. Soli so peli gđc. Tavčarjeva, gđc. Hrastova, gđc. Severjeva in g. Kovač. Izmed dr. Josip Ipavčevih skladb sta se pri prvem koncertu izvajala tudi dva moška zbora: Jutro in Imel sem ljubi dve, prav hvaležni in efektni skladbi.

Drugi koncert se je vršil z nekoliko izpremenjenim programom prvega večera. Uvedel ga je skladatelj dr. Anton Schwab s slavnosti primernim govorom. S precejšnjim sporedom dr. Benjaminovih samospevov je nastopil g. Josip Rijavec, koncertni pevec z Dunaja, slovenskemu občinstvu znan in ljub že od lani. Poleg najstarejših dr. Benjaminovih pesmi je zapel tudi dr. Alojzij Ipavčev *Za slovo*. Petje g. Rijavca je prepojeno z globokim čutom in inteligenco, njegova izgovarjava je zelo solidna in umerjena, tudi organ splošno prav čeden in simpatičen, le v višini morda včasih premalo intenziven. Dr. Benjaminovo *Serenado za godbo na lok* v štirih stavkih so izvajali gojenci Glasbene Matice in člani društvenega orkestra. Skladba se giblje v formalni klasičnosti, je mična in poučna. Gosp. učitelju violine Josipu Vedralu iskreno čestitam na lepem uspehu. Tudi g. Niko Štritof, ki je oskrbel pri obeh koncertih klavirsko spremljanje, se je izkazal kot zelo nadarjenega glasbenika in špecialno še kot prav spretnega pianista.

Oba koncerta sta v umetniškem oziru krasno uspela, v finančnem je pa drugi, le srednje obiskani koncert povzročil deficit, česar vrla Glasbena Matica in nje neutrudni koncertni vodja Hubad za pomembno spominsko prireditev gotovo nista zaslužila.

Stanko Premrl.

TO IN ONO.

Anton Medved v pismih.

Priobčil F. S. F.

Kaj je tega, kar je umrl Medved? In vendar ni bilo še doslej človeka, ki bi bil utegnil, da nam podá nekaj o njem. Par nekrologov ob smrti, ki so pa bili mnogi natrpani s stvarmi, kakor jih hlasta 99 odstotkov milega naroda z nasladi in ki niso imeli s pesnikom popolnoma nobenega opravka. Prav zaraditega sem sklenil, da priobčim nekaj njegovih pisem — in naj z njimi pokojni Medved sam sebi piše življenjepis. Nadejam se, da jih ima še marsikdo kaj, in tistega prosim, naj mi jih pošlje, vsaj za prepis, če ne v last. Vsa njegova zapuščina je strogo inventarizirana in se izroči, ko bo vse dodobra pregledano, licealni knjižnici po naročilu pokojnikove sestre-dedinje Helene.

Prva hranjena pisma imam iz Semiča, kjer je Medved prvič kapelanoval, jaz sem bil tedaj še v semenišču.

Semič, 20. vinotoka 1892.

Dragi Francè!

Lepó Te prosim, ne zameri, da nisem toliko časa odgovoril. Ti ne veš, koliko imam dela. Kakih osemkrat sem že šel daleč obhajati, enkrat ponoči. Izpovedovanja mnogo vsak dan, zlasti ob nedeljah. Šole 6 ur na teden, a iti moram $\frac{3}{4}$ ure daleč. Potem pridige, maše na daljnih podružnicah. Poleg tega pišem na več strani, da odgovarjam listom, kojih sem dobil že 22. Imel sem zdaj biro in moral biti zraven vselej, ko so pripeljali vino. Vina sem dobil

za 500 gl. vrednosti, da ga lahko takoj za toliko prodam, ker imam že ponudbe, a čakal bom. Od davkarije dobim 200 gl., za maše 400. Od šole kakih 50 gl. Vina seveda nisem vsega dobil, temveč nekoliko več kot polovico, drugo gré Končarju. Dohodki so torej sijajni — a verjemi, da tudi zasluženi. Pesmij izvrstno delam. Naredil sem jih že kakih 40. Kmalu dovršim nad 200 verzov dolgo odo (ali kakó bi ji rekel), naslovljeno »Venec«, ki mi ne bode sramote delala, kakor mislim. Zelo se mi je spočetka tožilo po domu in Tebi. Zdaj sem precěj dober že. Na Te mnogo mislim, in pisal Ti bodem že več, kader pridem k času...

Življenje tu in v semenišči je seveda dvoje docela raznih stvari. Tu sem mož, v semenišči otrok in otroško gojen. Držite se dobro! Ne bodi liberalen, da bi bil liberalen, temveč poslušaj vedno razum in tudi, tudi in še enkrat tudi srcé, da ne očita kdaj vest. Porabi čas, zunaj ni moči se učiti prav nič. Goji »talent«, zunaj bodeš gojil »Character«.

Dekan izboren mož. Tudi Miha. A ne tak, kakor se mi je zdelo. On je jako vnet duhovnik iz — Kalanove šole. Vender se prav dobro umeva. Jaz sem povsem samostojen. Grém, kamor hočem in kader hočem, če ni opravil. V čitalnici vsak večer z učiteljem in učiteljico — Ribničanko — (prav prijetno in domače deklè) tarokiramo in čaj pijemo. Časih pride tudi dekan, redko Miha. Vina so tu izvrstna, ker zdrava. Jaz imam svoj hram, hladnico pred njim, in brajdo, ki ne dá mnogo grozdja. Ljudjé me imajo zeló zeló radi v vseh krogih, ker sem hiter. Moja maša in pridiga trajata ob nedeljah $\frac{3}{4}$ ure. V eni uri jih spovem po 20. Hodim, kakor jelen na podružnice. Čutim stoprv, da sem res »vom gesunden Kerne« itd., itd. Srčen pozdrav in bratovski poljub Stroju, Volcu, Štruklju, Lavrenčiču, Oswaldu, Terpinu in vsem »fest« fantom.

Zlasti pa Tebe v duhu pritiskam na srcé in poljubljam

Tvoj

Tone Medved.

Dostavek. — Pozdrav vsemu cirilsk. društvu!

Pošlji mi tudi za priloženi goldinar škatljo »Purzičan tobaka« in papirčke. Sultancigarete me preveč stanejo, vse Ti bodem povrnil.

Semič, 1. sušca 1893.

Dragi Francè!

Precej Frančiškov je bilo te dni. Pozabil sem, da tudi Tvoj patron. Ne zameri! Kaj Ti želim iz dnà prijateljske duše, veš itak. Malo pišem in ljudjé širom ménijo, da sem jih zabil. Varajo se. Le obilni opravki me zavirajo, zlasti na pómlad, ko ljud bo-leha. Dogodljaji v semenišči me vele zanimljejo, a tû zanimivostij ni kaj. Benkovič me je pozval, da naj že skoro dopošljem glasovnico za naše društvo A. o.¹ Prilagam jo. Volil sem baš té »ex causa opportunitatis«, ker so na domači zemlji vsi. Društvo me zelo veseli in da mu razdalja posameznih udov ne zavrè živega delovanja, smé slovenski narod čakati lepih

¹ Academia Operosorum.

sadov. Predaleč smo, ne moremo z mislimi, svèti na dan, razven pismeno. In treba je, da se docela upoznamo, »ut revelenter corda multorum«. Miha Op. se boji, da se razbije ob Ljublj. zv.(onu) ko ob čèri vse društvo. Mislim, da ne. Navdušenja je treba in vse ide.

Tu je življenje jednolično in pozimi dolgočasno. Sicer pa mordà že nisem kmalu toliko sameval, nego li tû. Prav takó. Hvala Bogu, modrica mi je toli milostna, da sem že Lampétu poslal blizu 40 pesmij tu zloženih. Najlepše pesmi pa sem ohranil in je pilim, da bodo »kristalne«. Sploh uvidevam vedno bolj, da je moj poklic pesniški, dasi proizvodi dozdANJI niso najtrdnèjši dokaz tej misli. Reči Ti moram, zdaj šele moževam in vedno se mi odpira obzorje, in bolj in bolj spoznavam, kaj je — pojezija. Ne bèri iz teh vrst samohvale. Odkrit sem.

Ljubi Francè, prosim Te, uči se tudi teoretično slovenščine. Videl bodeš, kakó je treba zunaj gledé jezika samostalnemu biti. Ljud tukaj iz nekojih vasij krasno govori, zlasti otroci iz unijatskih krajev, kakoršnih imam tudi nekaj v šoli. Ljudjé, zlasti možje me imajo zeló radi (a tercijalke ne). Nevarnosti je zunaj res premnogo, v vsakem obziru. A milost božja izvirajoča sosèb iz sv. daritve »sufficit«.

Hrum in šum iz Ljubljane me malo moti, ker Slovenca ne čitam izvzemši dnevne novice. Zdi se mi, da imajo »ljublanski gospodje« tudi malo preobilo časa, da snujejo društva in vzbujajo katoliško zavest, katere vendar ljudstvu ne vzamejo trume »Taučarjev i Hribarjev«. Vendar o tem najraje molčim.

Konči proza. Dohodki so sijajni. Plačal sem že dolgà 130 fl. in še bom vložil v hranilnico zdaj enkrat 150 fl. Vina pri nas še ne bode takó hitro konec. Trte so zdrave. Prosim Te pojdi na St. Petersko cesto. V hiši, kjer so stanovali in mordà še zdaj stanujejo Kremžarjevi, ima spodaj neka Helena Kavčič stacuno, kateri dolgujem 17 fl. iz dijaških let. Rad bi ji vrnil, a ne vem naslova. Posreduj, naj mi po tebi naznani naslov in dolg (mislim, da je 17 gl.) veliko več ni. Zdaj naj končam. Hvala Ti za Tvoja pisma. Piši kmalu kaj, posebno izid volitve!

Tvoj verni drug

Anton Medved.

Piši mi, koliko in kjé še v semenišči dolgujem. Ali je cir. dr. prejelo moj denar? Poml. glasove pošlji III. zv. takoj 20 vezanih snopičev méni v Semič, če hočeš po poštnem povzetju.

Ant.

Semič, 28. prosinca 1894.

Dragi Francè!

Najtopleje Ti voščim k godu vsega, kar želi srcé. Sam najbolj veš, kaj Ti prija za dušni in telesni prid. Malokdaj Ti sicer pišem, a vse krivde mi ne prištevaj! Časih je tu zares toli opravkov, da je odločno nemoškoče kaj družega delati. Sicer pa jednega srca, jedne krvi ostanemo vedno, kot smo bili.

Veliko delo pripravljam: Ostrovrhar, tragedijo v 5 dejanjih. Prvi dve dejanji sta gotovi, daljna podrobno osnovana. Vederemo, kaj bode iz tega. Opeka mi je ne davno pisal, nič tacega. Malo more delati. Vedno se pripravljam, da bi odposlal za A. O. vsa lažiimena in doslejšnja dela po naslovu, todà kar ne utegnem. Bodem vrè kdaj. Tukaj natančno prisluškujem ljudski govorici. To Ti je krasno. Marsikaj sem si že pridobil, med drugim tudi spoznanje, kak bore malo poznajo jezik ljubj. rdeči gospodje.

„Da le zine in pravi se vezava Ti odkrije.“
Zdrav sem, hvala Bogu navzlic ali zbok obilih trudov in potov. Ne vém.

Srčen pozdrav in bratovski poljub

Tvoj verni družè

Anton M.

Sedemdesetletnica p. Stanislava Škrabca.

Priobčil dr. A. B.

Dne 7. januarja t. l. je praznoval v frančiškanskem samostanu na Kostanjevici pri Gorici 70letnico svojega življenja naš največji sedanji jezikoslovec, konzistorialni svétnik p. Stanislav Škrabec. Pater Stanko opravlja duhovske posle, poučuje samostanske klerike in izdaja nabožni list za preprosto ljudstvo, ali vendar po svojih študijah ni manj zaslužen za slovenski narod nego dvorni svétnik Kopitar ali bivši rektor dunajskega vseučilišča, pravi član akademije in domsrtni član gosposke zbornice vitez Miklošič. Pater Stanko se mora šteti v eno vrsto s tema velikanoma, ki sta dosegla med svetom toliko odlikovanj. Škrabca ne dičijo zunanji redovi, pač pa mu z Jagičem vred soglasno priznavajo, da je eden največjih slavistov sedanje dobe. Njegove platnice bi mogle, tako pravi Rus Ljapunov, delati čast kateremu koli iz najboljših lingvističnih žurnalov evropskih. Svoje platnice pošilja v zameno za publikacije, ki jih izdajajo univerze in akademije. Kakšen ugled uživa med slovanskimi in tujimi jezikoslovcem, dokazujejo najbolj obiski, s katerimi ga počaščajo na Kostanjevici. Tujim jezikoslovcem, pišočim o našem jeziku, je znano poleg Pletteršnikovega najbolj Škrabčevo ime. Kako ga čislajo Rusi, sam priznava v Cvetju (20, 5): Sploh smem reči, da sem našel mej ruskimi slavisti več uvaževanja, kaker bi ga bil mogel kedaj pričakovati, — zadosti odškodbe za vničevanje in zasramovanje od strani raznih domačih »tobožnjih« in »tokoršnjih« učenjakov! Danes ga ceni že tudi domovina. Slovenska Matica bo izdala v posebnem zborniku njegove zbrane jezikoslovne razprave, tako da bomo imeli celotno izdajo njegovih del; kaj takega se ni zgodilo še nobenemu slovenskemu jezikoslovcu. To bo primerna odškodba za preziranje, ki ga je Škrabec trpel od strani slovenskih listov. Leta 1879. je odklonila njegovo sodelovanje Slovenska Matica. Nato so se branile njegovega spisa celo »Novice«, ki so že obljubile, da spis sprejmejo. Podobno se mu je godilo nekoliko pozneje pri goriški »Soči«. Komaj je začel vanjo pisati, je vstal hrup, da je moral z nadaljevanjem prenehati. Tako so cenili Škrabca naši listi v času, ko se mu je od drugod že pela velika hvala. V zagrebškem »Radu« je pohvalil Valjavec njegovo prvo raz-

pravo, priobčeno l. 1870. v novomeškem gimnazijskem izvestju »ko daleko najbolju razpravo« o slovenskem naglasu in katere nadaljevanje je Valjavec željno pričakoval. Tako preziranje je Škrabca, kar je naravno, tako bolelo, da je storil sklep, da ne bo nikdar nikomur več ponujal svojih spisov. »Kaj mi je bilo začeti po vsem tem? Zasadilo se je »Cvetje«, menda prvi slovenski mesečnik, ki je imel izhajati »v platnicah«, in meni je prišla ena misel od koder koli — ena ribniška misel, porečete morebiti — da bodo namreč te platnice kaker nalašč. Jaz bom del nanje, kar se mi bo zdelo, nikogor ne bom prosil. Mej kakimi tremi tisoči naročnikov se jih bo vže nekoličko našlo, ki si bodo dali sčasoma kaj dopovedati tudi takih reči, in tako se bo morebiti za zdaj toliko opravilo, kaker bi se s posebnim majhinim jezikoslovnim časopisom« (Cvetje 5, 8). Tako je dobil Škrabec šele s Cvetjem l. 1880. list, v katerem je mogel priobčevati svoje študije. Odslej ni nikogor več iskal, pač pa so začeli drugi iskati njega. Platnice so na mah vzbudile tako pozornost, da so ga začeli kmalu vabiti, naj bi pisal v Kres, Zvon ali v Matičen Letopis. Ali Škrabec je ostal pri platnicah — spisal je le za Kres eno razpravo in za Jagičev Archiv dve ali tri — s čimer je povzdignil svoje Cvetje do veljave, kakršne še ni imel noben slovenski didaktični časopis. List je dosegel prav ob Škrabčevi sedemdesetletnici svoj trideseti letnik. Danes se more Škrabec s ponosom ozreti na toliko letnikov. V njih je nagrmadil toliko gradiva za slovensko slovnico, za zgodovino našega jezika in naše pisave, za klasifikacijo slovenskih narečij itd., da bodo desetletja prepisavali iz njega vsi, ki bodo kaj takega sestavljali. Na Škrabčevih delih pa ne bo slo-nelo samo naše jezikoslovno znanstvo, temveč tudi naša pisava, v katero sta uvedla mnogo njegovih oblik Pletteršnik in Levec. Končno želimo, da bi nam Bog ohranil p. Stanislava Škrabca še mnogo let.

»Hrvatska Prosvjeta.«

Ta novi kat. knjiž. list (izhaja mesečno, 12 K) toplo priporočamo Slovencem. O njem več v prihodnji številki.

La Rochefoucauld (1613—1681).¹

Aforizmi.

Vsi imamo dovolj moči, da prenašamo gorjè drugih ljudi.

Naše samoljublje prenaša bolj potrpežljivo obsodbo našega okusa kot obsodbo našega mnenja.

¹ François, duc de La Rochefoucauld je igral važno vlogo za časa civilne vojske, ki je v letih 1648—1653. zelo omajala Mazarinovo vlado (la Fronde). La R. je pripadal plemenitaškokraljevi stranki, ki je končno tudi zmagala. Večji del svojega življenja je preživel na dvoru in v družbi najodličnejših dam 17. stoletja (Mme de Chevreuse, Mme de Longueville, Mme de Sablé in Mme de La Fayette). Zahajal je zlasti na družabne večere pri Mme de Sablé, kjer se je navzel z drugimi literati iste dobe tudi volje pisati sentence. Iz te salonske konverzacije so se rodile tudi njegove »Maximes« (1665). Glavna misel, ki pledira iz vseh petstoštirinajst sentenc, je prepričanje, da sta samoljubje in interes edini gonilni sili za vsa naša dobra in slaba dejanja (L'amour propre est le mobile de toutes nos actions). Ta nazor je bil

Resnica ne napravi na svetu toliko dobrega, kolikor stori nje videz slabega.

Starci radi dajejo dobre nauke, da se potolažijo, ker ne morejo več dajati slabih zgledov.

Vsakdo hvali svoje srce, a nihče se ne drzne hvaliti svojega duha.

Duhovit človek bi bil brez družbe tepcev pogosto v zadregi.

Imamo več moči nego volje in velikokrat si domišljujemo, da so nekatere stvari nemogoče samo zato, da se opravičimo sami pred seboj.

Če sodimo ljubezen po večini njenih učinkov, je bolj podobna sovraštvu nego prijateljstvu.

Nikoli ni človek tako smešen po lastnostih, ki jih ima, kakor po onih, ki si jih nadeva.

Včasih se človek razlikuje od samega sebe prav tako kakor od drugih.

V družabnem občevanju češče ugajamo s svojimi napakami kakor s svojimi dobrimi lastnostmi.

So ljudje, ki so nam zoprni zaradi zaslug, in drugi, ki ugajajo zaradi napak.

skupna last vseh moralistov one dobe. La R. je bil epiku-rejec in fatalist, nevernež v še vernem času. Napram jan-zenizmu je ostal popolnoma indiferenten; zato bi njegove maksime po svoji vsebini bolj spadale v 18. kot v 17. stoletje.

DROBIŽ.

Neumorna plesalka, kakor si jo predstavlja italijanski futurist Gino Severini. Sliko spremlja naslednji tekst: »Skupni vtisi, pretekli in sedanji, bližnji in daljni, majhni in veliki od plesalke, kakor jo je videl slikar, ki jo je študiral v raznih periodah svojega življenja.«

Gledališče vendar na pravi poti.

»Francoska operna noviteta Žongler M. B. se godi na sejmu,

v samostanu in v cerkvi. Krasne bodo nove kulise po vzoru dunajske dvorne opere. Na sejmu bodo koze, krave, osli, gosi in druge domače živali. Za Božič primerna opera. Starši, privedite odrasle otroke seboj! Vstopnice na razpolago v Šešarkovi trafiki.« — To je zaleglo, hiša je bila razprodana. Potem ko se zmerjanje kritikov ni obneslo, ko so apeli na kulturnost

Samo veliki ljudje smejo imeti velike napake.

Pravi poštenjak je oni človek, ki ne zameri nobene stvari.

Ni ga človeka dovolj izkušenege, da bi spoznal vse zlo, ki ga stori.

Včasih se prigode nepravilike, iz katerih se moremo izrezati lepo le tedaj, če smo nekoliko nori.

Slabotneži ne morejo biti odkritosrčni.

Za bistroumne spoznamo samo tiste ljudi, ki so naših nazorov.

Z ljudmi, s katerimi se ne smemo dolgočasiti, se skoro vedno dolgočasimo.

Poštenjak je lahko zaljubljen kot norec, a nikakor ne kot tepec.

Male duhove preveč bolijo male stvari; veliki duhovi jih vidijo vse, a bole jih nikoli.

Malo je poštenih žensk, ki ne bi bile naveličane svojega poklica.

Srednji duhovi obsojajo vse, kar presega njih spoznanje.

So ljudje, ki so tako polni samih sebe, da so takrat, ko so zaljubljeni, zaposleni le s svojo strastjo, ne da bi bili zaposleni z osebo, ki jo ljubijo.

postali smešni, ko se je kino le napol posrečilo, je gledališče vendarle dobilo pravi stik s širokimi plastmi ljudstva. Treba je menažerije in nočnega azila za otroke. Sedaj moraš v gledališče; tu ne pomaga izgovor, da se z osli tikaš, da razločiš vsako gos posebe po glasu, naj se razlega visoko nad teboj na balkonu ali prav za teboj v parterju, in po perju, naj ga nima kjerkoli, ter da sploh poznaš tudi druge domače živali. In naša deca, naši malčki? Ali naj ti spe, nezavedajoč se, da se vrši operna noviteta po vzoru dunajske dvorne opere na sejmu, v samostanu in v cerkvi? Ne, starši moramo vzeti odrasle otroke s seboj; napravimo jim vendar majhno božično veselje, seznanimo jih z gledališkimi domačimi živalmi. Kako, samo odrasle? Seve, mali itak hodijo v cerkev in samostan. Za semenj so pa vendar še nekoliko premradi.

Prejeli smo:

Janez
Mokarjev veliki hlapec

Dekla Ančka
poročena.

Kajža na Griču.

Mesto posebnega
obvestila.

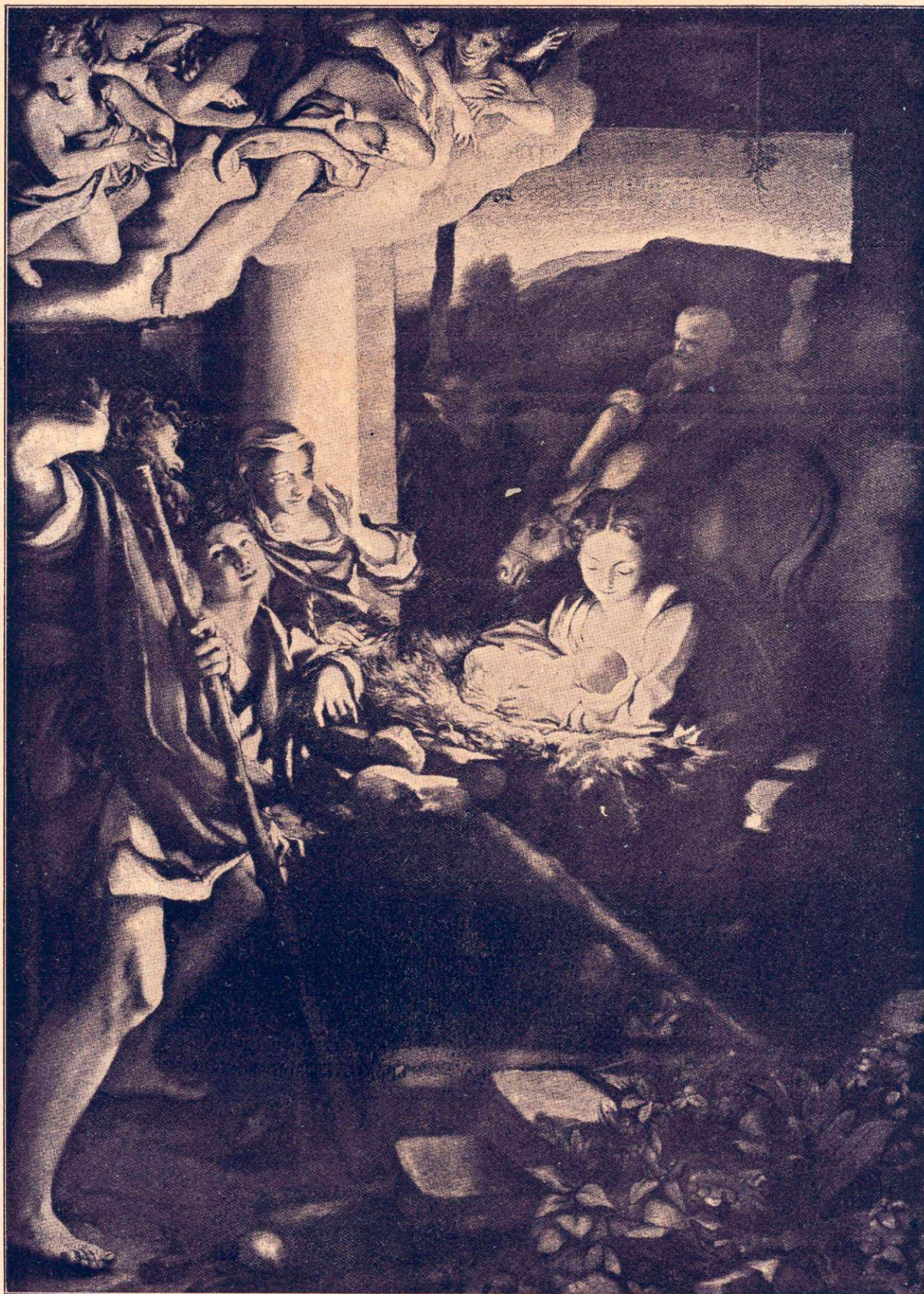
Težavna analiza. »Podčastniki po poklicu ljubljanske garnizije prirede pod pokroviteljstvom Njega Ekscelence Feldmarschalleitnant plem. Kuschmanek v veliki dvorani hotela Union garnizijski večer . . . Za okrašenje dvorane in sprejemnih sob, kakor tudi za različne, za časa cesarice Marije Terezije naprej, se nahajajočih v vojaških uniformah oblečenih vojakov, kateri se bodo pred dvorano videli, se odbor živahno trudi. Ker nam radi pomanjkanja časa ni bilo mogoče vseh prijateljev in podčastnikov naklonjenemu občinstvu, osebno ali pismeno povabiti, zatoraj prosimo omenjeni odbor, naj se dotično slavno občinstvo obrne na podčastnike tukajšnje garnizije.«

Iz Litije luč. »Ples litijskih fantov v Rdeči fantovski noči dne 24. t. m. vspel je nadvse pričakovanje jako povoljno. Dekoracije . . . kljub temu, da se nam je od gotovih strani načajalo . . . kljub temu, da smo pogrešali na tem plesu Litijane, narodnake, kojih sveta

dolžnost je udeležiti se sličnih prireditev, smo v krogu naših prijateljev in prijateljic vrlo izvršili svojo nalogo in ravno z Rdečo fantovsko nočjo pokazali, da smo še tukaj in da gremo preko vseh zaprek naproti naših ciljem z geslom: še bo luštn.« Sedaj nam je jasno, da se nam je zgodila krivica in da bi morali biti za pojm ljudstvo in živina vendarle dve stenografični kratici. Podobni sta si sicer obedve osebnosti v tem, da se radi sučeta v krogu svojih prijateljev in prijateljic, toda razlike so vendar znatne: živina nima dolžnosti in jih izvršuje, narodnjaki imajo svete dolžnosti in jih zanemarjajo! In še nekaj! V naši notranjščini se nekaj giblje, nekaj se budi in nastaja, zavesti podobno; mi bi utegnili biti še tukaj! Sedaj, ko se poraja v naših dušah Rdeča noč, si moramo omisliti dve stenografični kratici. Pozneje, na nadaljnji stopnji razvoja, ko bo v nas žarka luč Dneva, bo zado- stovala zopet ena.

Complantatio illyrica Ilesici.

Correggio: »Noč«.
Dresden. — Kraljevska galerija.

Vzajemno podporno društvo v Ljubljani

Društveno lastno premoženje znaša čez 600.000 K. Deležnikov je bilo koncem leta 1912. 2906 z 18.167 deleži, ki reprezentujejo jamstvene glavnice za 7.085.130 K.

registrovana zadruga z omejenim jamstvom

5%

sprejema in obrestuje hranilne vloge po

5%

Rentni davek plačuje iz svojega. Zunanjim vlagateljem so za pošiljanje denarja na razpolago brezplačno položnice poštne hranilnice.

Daje tudi svojim članom predujme na osebni kredit, vračljive v 7½ leta (90 mesecih) v tedenskih oziroma mesečnih obrokih, kakor tudi posojila na zadolžnice in menice.

Načelstvo: Predsednik: **Andrej Kalan**, prelat in stolni kanonik v Ljubljani.

I. podpredsednik: **Ivan Sušnik**, stolni kanonik v Ljubljani.

Ustanovljena leta 1893.

II. podpredsednik: **Karol Pollak ml.**, tovarnar v Ljubljani.

Ustanovljena leta 1893.

Leposlovna knjižnica

prinaša prevode prvovrstnih leposlovnih del svetovnega slovstva kakor tudi najlepša originalna slovenska leposlovna dela. Ta zbirka je namenjena predvsem slovenskemu izobraženstvu. — Doslej so izšli naslednji zvezki:

- I. zvezek: Bourget, **Razporoka**. Roman. K 2.—, vez. K 3.—.
- II. zvezek: Turgenjev, **Stepni kralj Lear**. Povest. — Stepnjak, **Hiša ob Volgi**. K 1'20, vez. 2'20.
- III. zvezek: Prus (Aleks. Glowacki), **Straža**. Povest. K 2'40, vez. K 3'40.
- IV. zvezek: Dostojevskij, **Ponižani in razžaljeni**. Roman. K 3.—, vez. K 4'20.
- V. zvezek: Sevčenko, **Kobzar**. K 2'40, vez. K 3'60.
- VI. zvezek: Champol, **Mož Simone**. Roman. K 1'90, vez. K 3.—.
- VII. zvezek: Sevčenko, **Hajdamaki** (Kobzar II. del). K 1'50. (VI. in VII. zvezek skupno K 3'40, vez. K 4'50.)
- VIII. zvezek: Sheehan, **Dolina krvi**. Povest iz irskega življenja. K 4'20, vez. 5'80.
- IX. zvezek: Charles Dickens, **Povest o dveh mestih**. K 5'50, vez. K 6'50.
- X. zvezek: Finžgar Fr., **Pod svobodnim solncem**. I. knjiga K 3.—, vez. K 4.—.
- XI. zvezek: Finžgar Fr., **Pod svobodnim solncem**. II. knjiga K 3'80, vez. K 4'80.

Poleg te izhaja v zalogi „**Katol. Bukvarne**“

Zbirka slovenskih povesti

ki prinaša najlepše pripovedne spise izključno samo naših slovenskih pripovednikov. Posamezni zvezek te zbirke, ki jo urejuje profesor Ivan Grafenauer, stane K —'60. — Dosedaj sta izšla dva zvezka.

- I. Ogrinec, **Vojnimir ali poganstvo in krst**. K —'60.
- II. Erjavec, **Hudo brezdno ali gozdarjev rejenec**. — **Ni vse zlato, kar se sveti**. — **Izgubljen mož itd.** K —'60.

V tisku: III. Vesele povesti: Fr. Jaklič, **Za možem**. — **V pustiv je šla**. — Jos. Jurčič, **Pravda med bratoma**.

Ta zbirka bo kakor nobena druga budila in gojila v našem ljudstvu veselje do dobrega berila.

Katoliška Bukvarna v Ljubljani.

TEODOR KORN

pokrivalec streh in klepar ter vpeljavec

Ljubljana vodovodov

Poljanska cesta št. 8, v lastni hiši

se priporoča p. n. občinstvu za izvrševanje vsakovrstnih kleparskih del ter pokrivanje streh z angleškim, francoskim in tuzemskim škrljem, z asbest-cementnim škrljem ETERNIT, patent Hatschek, dalje z izbočeno in ploščnato opeko, lesnocementno in strešno lepenko. Vsa stavbinska in galanterijska kleparska dela v priznani solidni izvršitvi. - Poprave točno in ceno. - Proračuni brezplačno in poštnine prosto.

Stavbno in pohištveno
mizarstvo

Alozij Trink

Ljubljana, Linhartova ulica 8.

Mestna hranilnica ljubljanska

Ljubljana, Prešernova ulica št. 3

največja slovenska hranilnica!

Denarnega prometa do konca leta 1913	K 700,000.000.—
Obstojećih vlog	„ 43,500.000.—
Rezervnega zaklada	„ 1,330.000.—

Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po

4 1/2 %

brez odbitka. Hranilnica stoji pod kontrolo

c. kr. deželne vlade,

ki nadzoruje po svojem komisarju dovoljevanje posojil in vrši večkrat na leto nepričakovano revizije vsega poslovanja, zlasti blagajne in vrednostnih papirjev. Vsled te izredne varnosti vlagajo v to hranilnico sodišča in jerobi denar mladoletnih otrok in varovancev in župnišča cerkven denar.

Za varčevanje ima vpeljane lične domače hranilnike.

Prodajalna Katol. tiskovnega društva v Ljubljani

— prej H. Ničman —

priporoča poleg raznih devocijonalij, šolskih in pisarniških potrebščin različne molitvenike, kakor: Dušni vodnik, Razlaga sv. maše, Jezus do bri pastir, Večna molitev, Getzemani in Golgata, Pot v nebesa, Molite bratje, Šolski molitvenik, Večno življenje, Lepo življenje in srečna smrt, Marija Kraljica src, Sv. Anton, Tolažba dušam v vicah, Družbenik Marijin, Vodilo Marijine družbe, razne brošurice in podobice.

Papirna trgovina Ivan Gajšek

Jerneja Bahovec naslednik

Ljubljana, Sv. Petra cesta 2 (palača Assicur. Generali)

priporoča svojo veliko zalogo vseh pisarniških in šolskih potrebščin. — Najboljši pomnoževalni aparat ŠAPIROGRAF vedno v zalogi. — Vsi predmeti za veselice, kakor: zavitki z vlogami za srečolov, razglednice za šaljivo pošto, različni balončki, papirni servietti itd. v veliki izbiri. — Umetniške in druge razglednice.

Tovarniška zaloga papirja in šolskih zvezkov.

Solidna postrežba in zmerne cene. — Trgovci popust!